

RINGERIKE.

2004

Kr. 50,-

Agnete Viberg - 50

Norske Skog

Follum Fabrikker

Redaksjonelle adresser:

Navn	E-postadresse	Telefon	Faksnummer
Bjørn Geirr Harsson	bjorn.geirr.harsson@statkart.no	91 56 30 03	32 11 81 01
Sigurd Huseby	sigurd.huseby@statkart.no	97 70 80 20	32 13 52 46
Bjørn Knoph		32 12 15 47	32 12 15 47
Kristoffer J. Kristiansen	kristoffer.kristiansen@statkart.no	32 11 82 15	
Liv Skretteberg	liv@ringerike.folkebibl.no	32 12 46 94	
Frank Tverran	frank@tverran.no	97 59 55 20	32 13 18 02

Redaksjonens postadresse:

Heftet Ringerike v/B. G. Harsson, Nedre Grøndokkvei 17, 3531 Krokkleiva

Forsidebilde:

Harald Vibe. Bildet er i privat eie. Foto: Asle Gire Dahl.

Ringerike

www.heftet-ringerike.org

2004

(hefte nr. 76)

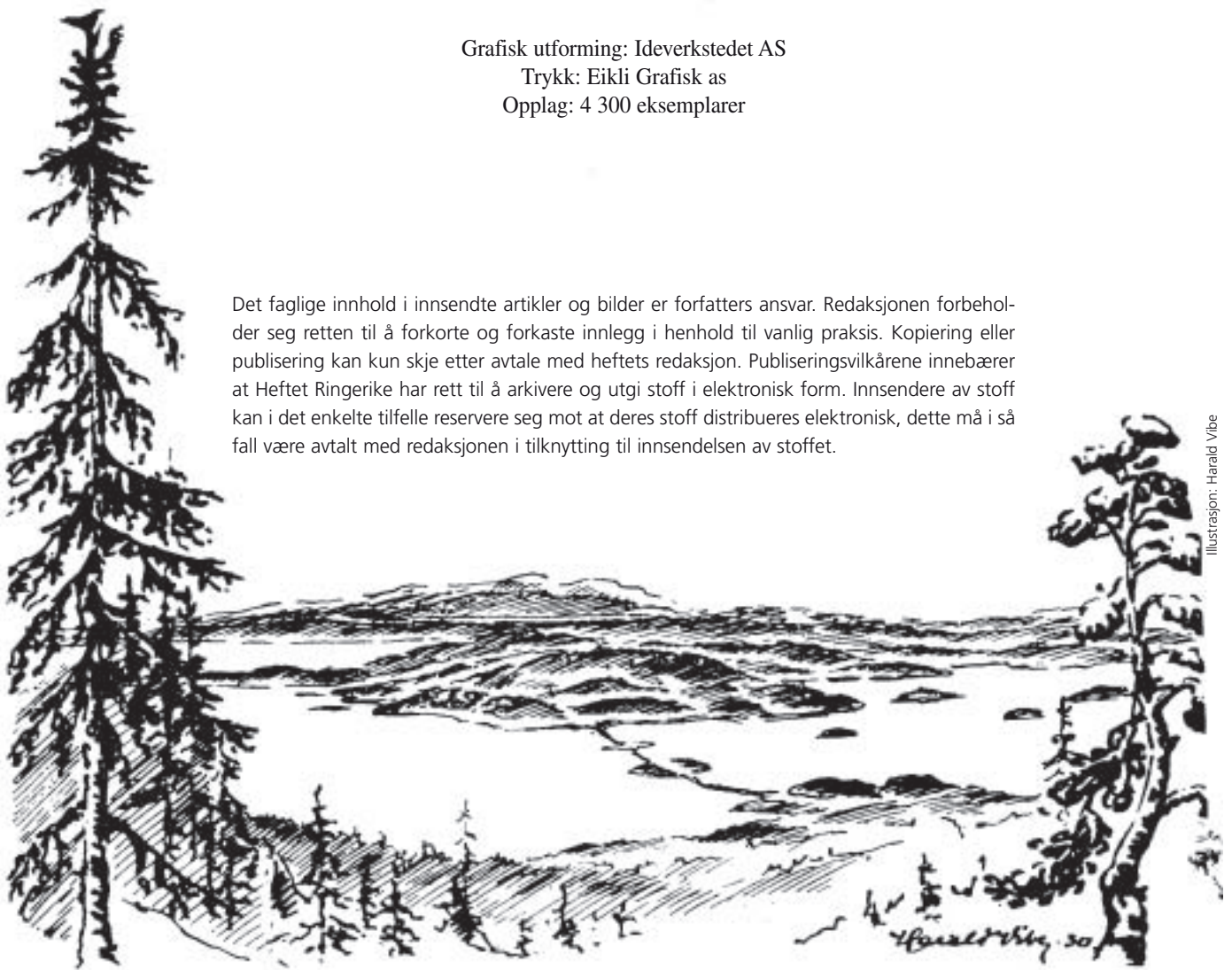
Utgitt av
Ringerike historielag
Ringerike ungdomslag
Stiftelsen Ringerikes Museum

Redaktør: Bjørn Knoph
Redaksjonssekretær: Bjørn Geirr Harsson
Forretningsfører: Sigurd Huseby

ISBN 82-996833-3-5

Grafisk utforming: Ideverkstedet AS
Trykk: Eikli Grafisk as
Opplag: 4 300 eksemplarer

Det faglige innhold i innsendte artikler og bilder er forfatters ansvar. Redaksjonen forbeholder seg retten til å forkorte og forkaste innlegg i henhold til vanlig praksis. Kopiering eller publisering kan kun skje etter avtale med heftets redaksjon. Publiseringvilkårene innebærer at Hefтет Ringerike har rett til å arkivere og utgi stoff i elektronisk form. Innsendere av stoff kan i det enkelte tilfelle reservere seg mot at deres stoff distribueres elektronisk, dette må i så fall være avtalt med redaksjonen i tilknytning til innsendelsen av stoffet.

Innhold

Min ungdoms blånende rike, av Christopher Hals Gylseth	3
Nu kjemper våre kamerater, av Christopher Hals Gylseth	8
Bidrag fra Elling M. Solheim i Heftet Ringerike, av Astrid Haug	11
Barns fritidsaktiviteter i 1930-årene, av Einar Gandrud	12
Unionen med Sverige blir oppløst, av Arne Åsmund Kristiansen og Bjørn Knoph.....	16
Julegrisen hoppet ned fra balkongen, av Aase Moløkken.....	19
Konsolidering av museer på Ringerike, av Bjørn Geir Harsson.....	20
Ridderslektens historie, av Peter Tandberg	22
Mus- og rotteplagen i by og bygd før i tiden, av Ole Skaug	26
Et fotnote i verdenshistorien, av Bjørn Knoph.....	27
Møte med Anders Frog, av Elling Lien.....	31
Skrømt i Ådalsskauen, av Elling Kristian Hansen.....	32
Fiske i Steinsfjorden, av Otto Frydenlund	34
Gårdsgutt på Sokna, av Olav Eriksen.....	38
Doktorskyss med Svarten, av Olav Eriksen	40
Viker kirke.....	40
En liden Samling af nyttige Kundskaber 1835	41
Mitt hjerte er ikke lenger fritt, av Bjørn Piro	42
Sinnerdalen, av Sverre Grimstad	46
Kateteret forteller Ådals-historie, av Bjørn Knoph.....	51
Keiserbesøket på Ringerike i 1890, av Frank Tverran.....	52
Herrebråten på Krokskogen, av Margit Harsson.....	54
Ringeriges Ysteri, av Astrid Røste Nyhus	56
Minne om Anna Colbjørnsdatter anno 1953, av Røyne Kyllingstad.....	59
Bautasteinen over Anna Colbjørnsdatter, av Olav Lindstad	60
«Fattiggutten fra Ådalen» ble storfarmer i USA, av Kolbjørn Gulliksen.....	62
Aslaug Kvernberg til minne, av Bjørn Knoph	64

Årets hefte

Årets hefte er nummer 76 i rekken. Bak det tallet ligger det en stor kulturell dugnad utført av lokalhistorisk interesserte mennesker. I år preges heftet av mye stoff om vår lokale dikter Elling M. Solheim. Det er skrevet av Christopher Hals Gylseth som er barnebarn av Ellen Hals. Hun hadde æren av at heftet ikke forsvant totalt i de vanskelige 1930-årene. Etter hvert er heftets økonomi blitt så god at det har kunnet gi et vesentlig bidrag til at biografien om Elling M. Solheim blir skrevet av Christopher Hals Gylseth.

Redaksjonen har i år delvis nytt mannskap idet Fred Harald Nilssen, Otto Frydenlund, Tom Bjørnstad og Runar Johansen fant

at nå fikk nye krefter ta over. Fred Harald Nilssen har vært medlem av redaksjonen i ti år, og Otto Frydenlund og Tom Bjørnstad i fem år. Vi takker dem alle for god innsats.

Det er også grunn til å takke lærere og annet personale ved mange av distriktets skoler for å ha administrert skoleelevenes salg av heftet rundt om. De gjør et kulturarbeid i pakt med lærerstandens beste tradisjoner. Vi takker også våre mange skrivende bidragsytere.

«Min ungdoms blånende rike...»

Om Elling M. Solheims forhold til Ringerike og naturen. Få norske diktere har vært høyere verdsatt på lokalplanet enn Ringerikes egen poet, Elling M. Solheim. Og de gode følelsene var gjensidige.

Av Christopher Hals Gylseth

Elling M. Solheim (1905–1971) var Ringerikes og skogens dikter først og fremst. Som ung var han romantisk, og skrev om slott og riddere og glødende kjærlighet. Deretter ble han sosialist, og skrev politiske dikt i flere år, mens han på

sine eldre dager ble interessert i åndelige og religiøse temaer. Men hele tiden, under alle slags skiftende forhold gjennom et hardt og slitsomt liv, var han alltid en lokalt orientert forfatter. Han elsket Ringerike og naturen her, og beskrev hjemtraktene i alle sine elleve bøker. I sin første diktsamling, *Preludium*, som aldri ble utgitt, skrev han kjærlighetserklæringen «Sommer i dalen», til hjembygda Soknedalen. Første og siste strofe lød slik:

Nu er det sommer i dalen!
Å gud så troskyldig skjønn den er,
med blomst på marken og blomst på trær
og grøn så langt som mitt øie ser.
Ja like til himmelsalen.

Min barndoms dal, du er vakker!
Ved vår og vinter så deilig skjønn,
men aller vakrest om som'ren grøn.
Beskytt, o Herre, det er min bønn
de blåe, blomstrende bakker.

Interessen for naturen fikk han tidlig inn i blodet. Under oppveksten var han ofte ute på tur sammen med faren, Martin Solheim, og lærte å sette pris på de store skogene i Holleia og i Soknedalen for øvrig. Seinere streifet han omkring sammen med kameraer, og tilbrakte mange netter ute. Det var eventyrlysten som trakk. Men det var matauk også, når de var på storfugljakt, fisket ørret eller plukket bær. De dro til Tollputt på Holleia, til Flåbekk ved Vælsvannene, Kvebekk og mange andre steder, der trærne var store og mektige og stemningen trolsk. Den spesielle følelsen av urskog, mystikk og svak uhygge som preger en varm sommernatt i storskogen, slik Asbjørnsen og Moe hadde beskrevet så tydelig i sagnene fra Ringerike, var noe som Elling kjente godt til. Likeledes stemningen rundt bålet, historiene som ble fortalt og tankene som svevde fritt under trekronene. Han refererte ofte til eventyr og sagn i diktene sine, og framstilte storskogen som et nesten mytisk sted. I boka *Landet lever* beskrev han en «Vårnatt på Holleia», da han lå ute og fornemmet stillheten og magien i naturen. Tredje strofe lød slik:

Her er riket mitt med eventyr,
sus og blåner — skakke seterbuer,
svarte kulper under stupbratt ås.
Å, je veit om mer: Ei høstbleik myr,
lyng som blør oppetter knaus og rygger
liksom varme blodfar etter fabeldyr,
elg som springer skremt i skoddefyket,
tiurleik og liv når dagen gryr.

Andre ganger gikk han tilbake til barndommen, og diktet fram stemninger fra forfums tider. Dette ble ofte rene lovsanger til skogen. Naturen framsto som et sted for netthet og sjelefred. I diktsamlingen *Preludium* finnes diktet om «Barndommens skog»:

Du skog var barndommens helligdom,
min ungdoms blånende rike.
Dit gikk jeg ofte med skyldfritt sind.
Nu går min lengsel så titt derinn,
hvor stygt og smått måtte vike.

*Elling som konfirmant i 1919,
ved Veme kirke.*

Foto: Ukjent/Utånt av Ragnhild Westad

Ropet frå skogen

Je fekk itte såvå i natt,
det var noe som ropte på mig.

Gunhildkjennåsen – Langedælsbekken,
Tollputtmyra med skarasnø på;
den gamle kongsfurua vestpå høgda,
Gulstøversetera, skakk og grå.
Tiurknepp over alle høgder,
orrhanabulder og småfuggelsang:
Kommer du snart? Vi venter så på dig!
Vårnatta veit du er itte lang.

Der nede i larmen, hå vil du der?
Kvitblikk og knubbord og falske venner.
Nei, riket ditt – det er her.

Den gamle grana med hengebaret
suser i skjegget og spør etter dig.
Du sov under den,
den natta du vingla i tåka
og itte fant lei eller vei.
Og vårvinden gnikser i seterbua,
ynker og bær sig så sårt og rart:
Ska tru han har glømt det var her
han blei sanger?
Kommer du snart?

Og nyingplassen din er som før.
– Svartbrente furukubber
som engong var raue glør.

Nå vakner snart tiurklokka
og spillet går vilt over rabb og myr.
Blåsvarte fuglekropper
dirrer i livsleik yr.

Da heller du vann på varmen
og smyger dig fram langs et bekkefar.
Og gløtter du fram – utpå myra går hanan
og bresker sig tel: Go kar!

Men skynd dig! Vårnatta er så kort
og ongdomsåra går au så fort.
Det er nå du ska komma, før håra blir grå,
tel natta og nyingen, Tollputtmyra,
og Gunhildkjennåsen med måråsol på.

Stå op nå! Legg mat i sekken.
Over Spiråsen henger et månesnei
og lyser på veien langs Langedælsbekken.
Vi venter på dig.

Seinere i livet skrev han flere ganger om det samme emnet – fra kvelder og netter da han reiste til skogs for å oppleve ro og ensomhet, når livet blant menneskene ble for stritt.

Slike dikt var egentlig små, selvopplevde historier, hvor leseren kunne følge i forfatterens spor.

Når verda ble innpåsletten
og ville trampe meg ned,
tuta sitt iltre galdrekvad,
gav ingen livd noe sted,
da var det godt å ta fiskestanga
og gå ut i kveldens fred.

Slik begynte diktet «Fiskelykke», fra diktsamlingen *Dagningen*. Og videre i diktet bar det, stadig innover i skogen;

Det var den gamle vegen:
Bort ifra ståk og styr,
inn gjennom dække ller,
fram over mo og myr.
Ingen stans før Vælsvannet blånte
fram som et eventyr.

Der inne ved vannet traff han sambygd-ingen Ragnvald Martinsen, som også var på nattlig fisketur. Et trivelig møte mellom to likesinnede sjeler.

Her var kjentfolk å treffe:
Han Ragnvald sto stø og trygg,
skubba seg litt over nakkesena,
slo etter knott og mygg,
myste mot skybrand — beit tvert av
bussen:
Inatt trur je åbbår'n blir stygg.

Mannen og gutten fisket i timevis. Tok seg bare tid til en rast ved nyingen rundt midnatt. En kaffetår hjalp godt, for gammel og ung. Sekken ble tung av fisk da de endelig bega seg hjemover en gang ut på morgenkvisten. Det hadde vært en natt blant mange, men verdt å huske;

Bare et ørlite minne,
men det er så kjekt å ha.
Den som har skogsus i sjela
veit hvilken veg han skal ta
når verda med alt sitt glitter
ei kveldsstønd er godt å gå fra.

Elling skildret mange slike fine opplevelser, om både fiske og tiurjakt, og om lange, ensomme turer da han bare gikk og drømte seg bort. Skogen ble et fristed for ham, hvor han kunne trekke seg tilbake. Det var nemlig ikke så lett å være en følsom diktersjel i Soknedalen den gangen. De fleste mannfolk interesserte seg for langt

mer håndfaste ting enn poesi. Forståelsen for den som var annerledes, slik som Elling, var ikke så stor overalt. Dette plaget ham som ung. Han følte seg utenfor, og merket at enkelte så på ham som en særing. Da var de store skogene gode å ty til.

Men naturen ble annerledes og mindre fredfylt for ham, da det ble tid for å velge seg en yrkesvei i livet. Etter konfirmasjonen ville han gjerne utdanne seg til lærer. Men slikt hadde ikke familien råd til. Elling måtte ut i arbeidslivet, og skogsarbeid var det eneste som var aktuelt. Martin Solheim arbeidet selv i skogen, og skaffet sønnen en plass. Dette var tungt for Elling. Han hadde lyst til å undervise, syntes at han hadde så mye å gi. Men i øyeblikket måtte han innrette seg etter forholdene og ta den jobben som bød seg. Så bar det til skogs. Der likte han seg dårlig. Han var ingen dyktig kroppsarbeider, hadde ikke tilstrekkelig fysikk til hardt slit. Miljøet var typisk maskulint, arbeidet var hardt og ensformig, og få eller ingen var opptatt av litteratur og diktning. Tømmerhoggerne hadde ikke mye overskudd etter lange dager i skogen, og Elling ble alene med skrivingen sin.

Ellings første utgitte diktsamling, *Jeg lever idag*, var sterkt preget av inntrykkene fra skogsarbeidet. Forfatteren var blitt sosialist, og skrev engasjerte dikt om arbeidsfolks dårlige kår. Men ved siden av dette fantes også kjærlighetserklæringer til Ringerike. Fine, stemningsfulle dikt som viste forfatterens dype tilhørighet til distriktet. «Sommervise fra Ringerike» ble snart populær. Første strofe viser diktets rolige, harmoniske tone:

Se hele Ringerike kløverrødt!
Med go'værssus igjennom lyse lunder
og sum av bi som drikker honningsøtt
av alle sommergyrne blomstermunner.
Lengst ute i fjorden blå og soldagsgo'
– du ser den vakrest mellem bjørkehager
og rundt omkring de mørke åsers ro
med sus og eventyr fra gamle dager.

Historie opptok Elling mye. Han skildret distriktets lange og rike kulturarv i en rekke dikt, og var opptatt av forfedrenes innsats. Dette hang sammen med hans egen tilknytning til den dyrkbare jorda. Han kom fra husmannsfolk og småbrukere på både mors- og farssiden, og hadde fått sans for tradisjon gjennom moren Torine. Hun fortalte de fire barna mye om familien og gamle dager, og lærte Elling å vise respekt for de som hadde gått foran. Denne respekten ses særlig godt i selve Soknedalssangen, «Dalen vår» fra 1925, som fremdeles avsynges ved høytidelige anledninger i Soknedalen. «Her gikk de

fedrer trygge/og ryddet heim og gard», skrev Elling her. «Ja, takk for arven som vi fikk, vi skal nok holde den i skikk», la han til i neste strofe. Han var ikke alene om en slik innstilling. Denne interessen for fortid, arv og jord var utbredt i mellomkrigstiden. Selve jorda ble et viktig symbol for flere parter i den politiske kampen, både som ledd i tidens nasjonalistiske tendens – og for den framvoksende arbeiderklassen.

Elling selv var både nasjonalist og sosialist. En slik dobbelthet kunne skaffe problemer i enkelte sammenhenger innen arbeiderbevegelsen, siden motsetningen mellom to av tidens viktige symboler – sosialistenes rene, røde fane og det norske flagget – førte til mye uenighet og splid rundt om i landet på 1930-tallet. Denne flaggkonflikten kom også til syne i Soknedalen, der Elling i flere år deltok i den lokale kampen mellom sosialistene og konservative. Han skrev om denne striden i den lange avisføljetongen «Slit», fra 1937, hvor han skildret en bitter skogstreik i Soknedalen. Her kombinerte han sosialistisk og lokal diktning, og ga sine motstandere i bygda tydelige spark underveis i fortellingen. Dette var uvanlig for ham, siden han vanligvis diktet politisk nøytralt om Ringerike. Etter annen verdenskrig var det uansett forbi med all partipolitikk for Ellings del. Under krigen hadde han brukt tiden til å skrive patriotiske, nasjonalsinnede dikt, og han følte at hans egen politiske epoke var forbi. Ikke fordi han var mindre samfunnsengasjert, men fordi han mente at verdier som medmenneskelighet og toleranse var hevet over alle partigrenser. Dessuten var han nå blitt svært svekket på grunn av multippel sklerosesykdommen. Legene trodde at han snart ville dø. Elling ville derfor bruke sin tilmålte tid på mer allmenngyldig, menneskelig engasjement, for eksempel ved å tilkjennegi sin kjærlighet til hjemdistriktet. I 1948 kom hans viktigste hyllest til Ringerike, boka «Ord gjennom årene», som han hadde forberedt gjennom flere år.

«Alt han skriver, er opplevet og sett innenfra. Når han forteller om sitt strev og sine gleder, sitt håp og sine skuffelser, sin kjærlighet og sin lengsel, da er det også sine arbeidskamerater og sambygdingen han skriver om. Han er en av dem, og det føler de. Han er deres dikter». Dette skrev Arnulf Øverland i forordet til «Ord gjennom årene». Det var sanne ord. Den store dikteren framhevet et viktig poeng. Fra en vanskelig hverdag på tju- og trettitallet, da Elling følte seg motarbeidet av mange, var stemningen snudd. Han var blitt en anerkjent, ja likefrem elsket kunstner på lokalplanet, og denne spesielle bokutgivelsen var

Foto: Ukjent/Utønt av Ragnhild Westad

Elling sammen med villmarksforfatteren Einar Heimås Dokken, foran Solheim-stua på Veme.

hans egen måte å betale tilbake noe av det han følte at han skyldte Ringerike. Boka inneholdt en rekke prologer, skrevet på oppdrag til lokale anledninger av forskjellig slag. Disse prologene, og hans personlige framføring av dem, hadde bidratt mye til Ellings popularitet på Ringerike, siden han sjelden eller aldri sa nei til noen forespørsel. Han skrev taler, leilighetsdikt og prologer på oppdrag – til alt fra fjørsrøkerkurs, vanførelag og arbeiderkvinneforeninger, fødselsdager og jubileer, avdukning av minnesmerker og elevoppvisninger. Ingen anledning var for stor eller for liten. Mange i distriktet følte stor varme og takknemlighet overfor Elling på grunn av rausheten hans, og fra 1947 fikk han innvilget en årlig, kommunal dikterlønn for sin lange dikteriske innsats for lokalmiljøet. Dette var en uvanlig, ja nesten uhørt ære. Elling ble meget takknemlig, og følte at dette forpliktet ham til å dikte videre. Likeledes fikk han flere store pengegaver gjennom årene, etter omfattende offentlige innsamlinger. På sin femtiårsdag i 1955 fikk han overlevert hele 17 300 kroner. Dette beløpet tilsvarer

Stilig ung arbeiderdikter i de harde trettiårene. Elling var glad i en sigarett, og røykte i alle fall fram til 1950-tallet.

omkring 195 000 kroner etter dagens verdi, og bidro til at Elling og hans kjære pleier og samboer Gunhild Hoff endelig kunne bygge seg sitt eget hus i Hønefoss.

Huset deres, «drømmeslottet» Ellgunstad, som de kalte det – oppkalt etter dem begge – sto ferdig på slutten av femtitallet. Elling var nå en svekket eldre mann, sykdommen og forventede livslengde tatt i betraktning. Han var totalt lammet, med unntak av hodet, og led under sterke smerter. Det var vanskelig for ham å dikte i denne situasjonen. Inspirasjonen var ikke lenger den samme. Det utkom ingen flere dikt i bokform fra hans hånd, og han henga seg mye til åndelig grubling. Han gikk inn i seg selv, hadde lite sosial omgang. Men likevel ønsket han en siste gang å tilkjenne sin arv og takknemlighet overfor familien og menneskene i Soknedalen og på Ringerike. Hans siste bok, som kostet ham mye krefter å få ferdig til utgivelse, fikk tittelen *Fotefar*. Den inneholdt et lite knippe av noveller og anekdoter fra tidlige år i livet, hvor forfatteren benyttet humor, nostalgi og alvor i en fin blanding. Boka fikk god mottakelse. «Få diktere har et så allkjærlig sinnelag som Elling M. Solheim, hvert ord varmer og lyser», som lyrikeren og bokanmelderen Ragnvald Skrede skrev om *Fotefar* i Dagbladet i 1965.

Mange ringerikinger kunne si seg enige

i slike ord. Ellings hjertevarme var velkjent, og sorgen var oppriktig da han døde i 1971. Få diktere har vært gjenstand for så varme følelser fra lokalmiljøet som Elling M. Solheim. «Jeg lever idag!», skrev han selv i 1934. En menneskealder seinere lever hans ord fremdeles.

KILDER/KOMMENTARER:

- Skrede, Ragnvald: «Sympatiske fortellinger». Bokanmeldelse. Dagbladet 1965
 Omholt, Anton Martin: Hovedlinjer i Elling M. Solheims diktning. Hovedfagsoppgave i norsk, UiO. Oslo 1951
 Prytz, Carl Fredrik: «Møte med Elling M. Solheim». I: Den norske Turistforenings årbok, s. 185–190. 1957
 Solheim, Elling M.: Preludium. Dikt. (trykket, men ikke utgitt). Oslo 1925
 Solheim, Elling M.: Jeg lever idag. Dikt. Oslo 1934
 Solheim, Elling M.: Natta og nyingen. Dikt. Oslo 1938
 Solheim, Elling M.: Ord gjennom årene. Prologer og leilighetsdikt. Hønefoss 1948
 Solheim, Elling M.: Fotefar. Fortellinger/noveller. Oslo 1965

Ellings sambygding Erik Fonkalsrud har satt melodi til diktet «Dalen vår». Huset «Ellgunstad» ligger i Gullagata, på nordsiden i Hønefoss.

«Nu kjemper våre kamerater...»

Om Elling M. Solheim radikale periode på 1920- og 1930-tallet. Elling M. Solheim deltok aktivt i den politiske striden i mellomkrigstiden. Men etter et drøyt tiår fikk han nok.

Av Christopher Hals Gylseth

Elling M. Solheim (1905–1971) ble politisk bevisst allerede i barndommen. Faren, Martin Solheim, arrangerte politiske møter hjemme på småbruket på Veme. Dit kom mange slags mennesker. Det var flest vanlige arbeidsfolk, småbrukere, anleggsarbeidere og tømmerhoggere, men også mer kjente politiske personligheter. Både Christopher Hornsrud, som seinere, i 1928, ble Norges første statsminister for Arbeiderpartiet, og redaktør og stortingsmann Torgeir Vraa, kjent som «urkraften fra Buskerud», deltok under møter på Solheim. Det var mest mannfolk som samlet seg slik, til politiske taler og allsang, og alle sammen hadde «...de samme alvorlige ansikter og samme langtrekkende blikk», som Elling skrev om dem mange år seinere.

I ungdommen var Elling likevel ikke så politisk aktiv. Han interesserte seg mest for litteratur, og ville bli dikter og forfatter. Etter å ha arbeidet som tømmerhogger i noen år ble han mer bevisst. Han opplevde på nært hold hvordan arbeidsfolk ble utnyttet og grovt underbetalt, og ville bidra til større rettferdighet i samfunnet. Omtrent samtidig med at Elling gikk inn i skogsarbeidernes rekker for alvor, midt på tjuetallet, begynte denne gruppen å organisere seg mer profesjonelt enn tidligere. Skogsarbeidernes og landarbeidernes nasjonale organisasjon ble gjenreist og fikk fornyet kraft i 1926, og begynte å fremme kravene sine sterkere. Skogsarbeiderne følte endelig at deres klager ble hørt. Det var på høy tid.

Sosialismen på bygdene hadde alltid hatt en annen form enn hos industriarbeiderne i byene. Fabrikkarbeiderne hadde et nærmere forhold seg imellom, siden mange var samlet under samme tak. Man arbeidet tettere sammen, og bodde nær hverandre. Én arbeiders problem ble alles problem, og et organisert fellesskap vokste raskere fram her enn på bygdene. Blant tømmerhoggere og anleggsarbeidere var arbeidet sesongbetont og skiftende. Samholdet ble mindre nært av den grunn. Men noe var i emning, og Elling ville være

en del av denne utviklingen. I en periode var han formann i arbeiderungdomslaget på Veme, og var en av drivkreftene bak byggingen av et eget, lokalt Folkets hus. Dette kostet bitter kamp, siden mange i bygda var uenige med sosialistene. Men huset ble reist, blant annet takket være Ellings innsats. Han var svært aktiv i arbeiderbevegelsen, og reiste rundt og talte på en rekke folkemøter. Agitasjonen foregikk både i Soknedalen og ellers på mange steder i Buskerud og Telemark. Han syntes det var inspirerende og spennende å vekke folket til sosialt engasjement, slik han selv var blitt trukket inn i bevegelsen av andre. Det var særlig fylkessekretær i Arbeiderpartiet, redaktør for avisa Fremtidens Hønefosskontor og seinere stortingsmann Konrad Knudsen, som var den drivende kraft i distriktet. Han ble en venn av Elling.

Samtidig med organisasjonsarbeidet var det viktig for Elling å fortsette å skrive dikt. I 1934 utga han sin første diktsamling, på arbeiderbevegelsens eget forlag Tiden. Den fikk tittelen «Jeg lever idag», og var ei svært politisk bok. I det første diktet lyder en av strofene slik: «Jeg takker for kampen for brødet, / kampen som lengslene vekker... / Lengsler mot gry og mot frihet / som samler de kjempende rekker, driver dem seirende frem / videre slag etter slag: / Snart kommer seierens dag / inn i vårt hjem». Her handlet det om arbeidernes kamp mot borgerskapet og kapitalistene, og om friheten som skulle vinnes. Forfatteren følte en stor glede ved å være del av en voksende, ny og ung bevegelse. Han ga uttrykk for dette, i et dikt med samme tittel som boka:

Jeg eier en lykke — den er som en sang:
Jeg lever idag!
En verden skal skapes: Hør hjulenes klang
og hamrenes slag.
Det stiger fra tusener verksteder larm
— et brøl imot himlen og brandskjæret
flakker. —
De krøkes av slitet de tusener nakker
men neven som løftes er trossig og varm:
Jeg lever idag!

Dette diktet fanget hele bokas stemning. Forfatteren satte tonen, og fortsatte i samme spor. Han følte samholdet, han løftet neven, kort sagt — han levde i dag! Elling var glad for å leve akkurat der og da, og ga uttrykk for dette ved å beskrive den hektiske aktiviteten som industrien og fabrikkene førte med seg. Elling tenkte seg

også en større omveltning av samfunnet, og skrev begeistret om Sovjetunionen, blant annet i diktet «Sovjet»: «Russland! Din fane er flammende rød / låner sin farve av morgensens glød. / Vil den seire? / Jo, den seierer!». Noen virkelig revolusjonær nær ble han likevel aldri. Han var for freidelig anlagt til det, selv om han beundret kommunismen i noen år.

Elling skrev mange slike engasjerte, politiske dikt. De gjorde ham svært populær i arbeiderbevegelsen. Bokanmelderen Inge Debes skrev følgende om boka «*Jeg lever idag*» i Arbeiderbladet den 13. november 1934, under overskriften «En ny lyriker»: «Hans vers føier sig med det rette fall omkring diktets mening, og idet han utløser sin stemning i diktet, får han også vårt sinn til å tone med».

Omtrent samtidig med at han bokdebuterte fikk Elling beskjed om at han led av den uhelbredelige nervesykdommen multippel sklerose. Han greide ikke lenger å arbeide i skogen, og måtte finne seg noe annet å gjøre. Å skrive var det eneste han kunne, så det var naturlig å forsøke seg som journalist. Konrad Knudsen hjalp ham inn i redaksjonen. Elling ble snart en aktiv skribent. Det var tydelig for leserne at dette var en journalist som brant for saken, som ønsket å opplyse og påvirke sine lesere. Engasjementet for arbeiderbevegelsen kom tydelig fram i mye av det han skrev. 1930-tallet var de sterke politiske kampers tid, og Elling benyttet enhver anledning til å tone flagg. Fascismens framvekst i Europa bekymret ham, og Elling advarte så sterkt han kunne mot de brune krefter i både Norge, Italia og Spania. Da Mussolini erobret Etiopia på midten av trettitallet, skrev Elling et flammende dikt for å vise krigens vannvidd, diktatorens stormannsgalskap og sin egen avsky. (Addis Abeba er Etiopias hovedstad):

Il Duce har talt og Romas sønner
er fylt av begeistringsrus.
Kanonene tordner — aeroplanene durer.
Adua og Dessie i grus.
Vive Mussolini! Vi kjemper for dig,
vi dør for dig!
Avsted! Avsted! Til Addis Abeba
går ærens vei!

Il Duce løfter sin knyttede neve
mot en verdens forakt:
Min drøm skal bli liv. Roma skal atter
bli til en verdensmakt.

La blodet flyte sin røde strøm,
sin strie strøm.
Av blod og ild bærer Romas ørner
min stolte drøm.

Samme år var det en annen internasjonal konflikt som opprørte ham like mye, og som også fikk ham til å gripe pennen. Den spanske borgerkrigen brøt ut i 1936, da general Francisco Franco gikk til opprør mot den valgte regjeringen fra venstresiden. De fascistiske kuppmakerne var godt forberedt, mens regjeringstroppene manglet gode ledere og militær disiplin. Sosialistene ble meiet ned for fote. Den 7. november fikk Elling diktet «Spania blør» på trykk i Fremtiden:

Nu kjemper våre kamerater
og væter Spanias jord med helteblod.
På barrikadene — i Madrids gater,
Toledos sletter og ved Tajos flod.
Og for vår fane skal beholde gløden
og flamme klart igjennom natt og nød
går de med smilet om sin munn i døden.
— Vår fane rød.

Nu segner våre kamerater,
nu trampes retten ned av maktens hæl.
Vår fane flenges — mon den efterlater
en rød og blodig flenge i vår sjel?
Å brødre: Trygge på vår tue
og bare slik på avstand følge med
som tause vidner til et blodig skue —
— Avmektig fred.

«Du må ikke sove!», skrev Arnulf Øverland året etter, i diktsamlingen *Den røde front*. Øverlands kjente dikt handler om det samme som Ellings, et rop om å engasjere seg for sine kamerater som setter livet til — mens en selv var passiv tilskuer; «... Du må ikke sitte trygt i ditt hjem / og si: Det er sørgelig, stakkars dem! / Du må ikke tåle så inderlig vel / den urett som ikke rammer dig selv! Jeg roper med siste pust av min stemme: / Du har ikke lov til å gå der og glemme!». Det er klare likhetstrekk her, men Øverland var sterkere enn Elling i uttrykket. Han var sterkere og krassere enn de fleste andre av sine samtidige, både som dikter og som samfunnsdebattant, og ble av den grunn faktisk sett på som et problem i Arbeiderpartiet. Ledelsen i partiet hadde nå gått bort fra den sterkeste radikalismen, og ville forsøke å bli et bredt folkeparti. Med en slik målsetning var det ikke de aller skarpeste tungene man ønsket seg. Øverland og den revolusjonære Nordahl Grieg fikk merke dette.

Dikteren Elling M. Solheim var mildere

i uttrykket, og passet bedre for et folkeparti på trettitallet. Seinere i 1936 år skrev Elling igjen om kampene i Madrid, denne gangen i bladet *Arbeider-Ungdommen*. Diktet «Vårt dyre flagg» handler ikke om det norske flagget, men om den rene, røde fane.

Det begynner slik:

Vårt dyre flagg, vår fane rød
vi hilser deg.
I kamp for rett, i kamp for brød
du viser vei.

I seinere strofer kommer den spanske borgerkrigen inn;

Nyss firtes du fra masters topp
i Madrid by.
Av den de nye viljer gror,
ja, rett og fred.

Det blod som vætte Spanias jord
var offersed.
Av den de nye viljer gror,
ja, rett og fred.

Elling begynte etter hvert å bli lagt merke til i arbeiderbevegelsen. Den nasjonale ledelsen i AUF forsto at han var en brennende engasjert dikter, som hadde evnen til å rive ungdommen med seg på politiske møter. Ikke ved å tale høylydt eller holde flammende politiske taler, men rett og slett ved å lese sine egne dikt med usedvanlig innlevelse fra talerstolen. Den 25. september 1936 ble det arrangert politisk møte på Søndre Torv i Hønefoss, der Brugsmusikken spilte, arbeiderteatergruppen Tramgjengen optrådte og Einar Gerhardsen talte til folket. Og Elling M. Solheim leste noen av «sine kampdige», som det sto å lese i *Fremtiden*. Disse diktene, og Ellings framføring av dem, viste seg å vekke stor begeistring hos tilhørerne. Ledelsen i arbeiderbevegelsen hadde store forhåpninger til ham. Av den grunn fikk han æren av å møte en av sosialismens virkelige legender.

En av de hendelser som skapte mest politisk rabalder i Norge på 1930-tallet var det lange Norgesoppholdet til den verdensberømte og beryktede russiske revolusjons-

Fra avisa Fremtiden i 1936, om byggingen av Folkets Hus på Veme. Elling er nummer tre fra venstre i første rekke i det øverste bildet, og nr. fem fra venstre i det nederste, med sixpence, vest og slips.

lederen Leo Trotskij. Han bodde en periode på Norderhov, hjemme hos Konrad Knudsen. Dit kom Elling på besøk for å snakke politikk med Trotskij. Det var spennende og lærerikt for ham å få møte en av verdens mest berømte menn, selv om Trotskij i ettertid skrev om dette møtet og syntes at Elling og hans kamerater innen politikken var håpløst naive og kunnskapsløse. Elling på sin side skrev svulstige, beundrende ord om Trotskij i et av sine dikt:

Fredløs — på flukt fra land til land
med blikket fast og fritt.

Og over den klare pannen
det mektige håret — hvitt.
Det gnistret rødt — det flammet
i Russlands morgengry,
og var som en samlende fane
i kampens gny.

Fredløs — fordi han aldri svek
men kjempet steil og hård.
Opprørets flamme brenner
så lenge hans hjerte slår.
Det lyste bak fengselsmuren,
herdet hans blanke sverd,
og er som en stjerne i natten
på fredløs ferd.

Ellings penn trengtes etter hvert til viktigere ting enn poesi. Ved flere valgkamper på trettitallet, både når det gjaldt Stortingsvalg og kommunevalg, ble han bedt om å bidra aktivt. Han skrev tre valgkampskuespill på oppdrag fra Haakon Lie, den gang leder av Arbeidernes Opplysningsforbund. Disse ble framført flere steder i landet, og høstet stor applaus. De hadde sterk politisk slagside og liten eller ingen kunstnerisk verdi. Dette var slik som det skulle være. Ingen forventet seg noe annet. Det dreide seg om teater som agitasjon, ikke som kunst. Elling så ikke på disse skuespillene som noen egentlig utfordring, men skrev dem for å støtte saken. Han bidro også til å lage en valgkampfilm for Buskerud fylke, produsert av Haakon Lies bror Per. Men aller best likte han å skrive om de helt hjemlige forhold, som han kjente på kroppen.

Sommeren 1937 trykket avisa Fremtiden en lengre føljetong fra Ellings hånd. Den fikk navnet «Slit», og tok for seg skogsarbeidernes harde hverdag. Historien handlet om et lag med underbetalte tømmerhoggere i Soknedalen som streiket for bedre vilkår. Inspirasjonen hadde forfatteren fått fra virkelige hendelser, fra de mange streikene på 1920- og 1930-tallet. En kjent konflikt fant sted i Siljan i Telemark i 1926. Her tapte skogsarbeiderne mot godseier Treschow. Denne konflikten bidro til at skogsarbeider-

nes kår fikk mye oppmerksomhet. Den viktigste skogstreiken var likevel den såkalte Randsfjordkonflikten, som varte fra 1929 til 1936 og endte i retten. Under denne konflikten kom det flere ganger til voldelige kamper. Ellings fortelling «Slit» var tydelig inspirert av hendelsene ved Randsfjorden. Forfatteren selv deltok imidlertid ikke i noen skogstreik. Han var aktiv sosialist og tømmerhogger i en del av livet, men i sitt hjerte var han alltid dikter og poet.

Hans neste diktsamling, Natta og nyingen fra 1938, var også sosialistisk i sitt budskap. Men den politiske tendensen var tonet noe ned, og forfatteren orienterte seg mer mot hjembygda. Han skrev om mange slags emner, om bygdeprat og storfugleik, arbeidshester og tømmerhoggere, og om kjærlighet og skrikende fattigdom. Det var også dikt om arbeidere i både fabrikker og gruver, og det var tydelig at forfatteren ønsket å vise at alle var i samme båt. Samtidig skrev han om sitt eget personlige forhold til skogen og naturen, og her dreide det seg ikke om arbeid og tømmerhogst. For skogen var ikke først og fremst en arbeidsplass for Elling. Helt fra barndommen hadde den vært et sted for hvile, ensomhet og ettertanke. Det var dette som var det viktigste for ham, når alt kom til alt. «Je vil være her inatt, / åleine med nyingen», skrev han i et av diktene. Før han noen strofer seinere la til: «Her skal ingen finne meg / med pratet sitt». Etter hvert følte han da også at arbeiderbevegelsen tok for mye av kreftene hans, at altfor mye prat og politikk ble blandet inn i den kunstneriske utfoldelsen. Han ville heller bruke mer tid på egne tanker og følelser, og ikke være bundet av ensidig agitasjon.

Under den annen verdenskrig gikk han derfor helt bort fra aktiv partipolitikk, og ga uttrykk for dette. Han mente at solidaritet og ekte medfølelse ikke nødvendigvis trengte å handle om politikk. I 1947 skrev han om dette, om den alvorlige utviklingen i tiden, med atomtrusselen og internasjonal politisk uro:

«Ungdommen speider etter nye idealer.... Kan vi fortsette på denne veien, eller gis det et tredje alternativ? Dette alvorlige spørsmål kommer ikke noe tenkende menneske utenom i dag.... Her gjelder ikke arbeider eller arbeidsgivere — ikke radikal eller konservative. Det gjelder menneskehetens være eller ikke være. Ikke noe mindre».

I den store sammenheng ble politikk med andre ord uten betydning. Dikteren hevet seg over ideologienes maktkamp. Hans egen penn skulle brukes til viktigere ting enn agitasjon. Nå var det menneskenes følelser han ville berøre.

KILDER/KOMMENTARER:

Debes, Inge: «En ny lyriker». Arbeiderbladet 13, november 1934

Fremtiden (avis, Drammen). Årgangene fra 1936–1940. Utlånt av Kistefosmuseet.

Lie, Per: Buskerud idag og imorgen. (film). 1934

Maurseth, Per: Gjennom kriser til makt. Bind 3 av Arbeiderbevegelsens historie i Norge (1920–1935). Oslo 1987

Pryser, Tore: Klassen og nasjonen. Bind 4 av Arbeiderbevegelsens historie i Norge (1935–1946). Oslo 1988

Solheim, Elling M.: Preludium. Dikt. (trykket, men ikke utgitt). Oslo 1925

Solheim, Elling M.: Jeg lever idag. Dikt. Oslo 1934

Solheim, Elling M.: En dag i oktober. Skuespill. 1935

Solheim, Elling M.: Bygda vakner. 1937

Solheim, Elling M.: Samse tak. 1938

Solheim, Elling M.: Natta og nyingen. Dikt. 1938

Solheim, Elling M.: Torva er snudd — Markene er beredt. (Først skrevet som foredrag, så trykket som artikkel i Fremtiden. Deretter utgitt i heftet form). Hønefoss 1948

Solheim, Elling M.: Ord gjennom årene. Prologer og leilighetsdikt. Hønefoss 1948

Ustvedt, Yngvar: Verdensrevolusjonen på Hønefoss. En beretning om Leo Trotskij's opphold i Norge. Oslo 1974

Øverland, Arnulf: Den røde front. Oslo 1937

Personlig samtale med Haakon Lie (om Elling M. Solheims tilknytning til arbeiderbevegelsen), 15. oktober 2003.

Artikkelens første sitat (om arbeidermøtene i Solheimstua på Veme), og artikkelens siste sitat (om verdenssituasjonen i etterkrigstiden) er hentet fra Torva er snudd — Markene er beredt. Elling M. Solheims dikt hvor Leo Trotskij omtales finnes i Ord gjennom årene. Diktet «Vårt dyre flagg» er gjengitt på side 79 i Pryser, Tore: Klassen og nasjonen. Føljetongen «Slit» ble trykket i Fremtiden i perioden 15. juni til 7. juli 1937.

Forfatteromtale

Christopher Hals Gylseth (f. 1966) bor i Norderhov på Ringerike. Han er utdannet cand.philol. fra UiO med hovedfag i idéhistorie. Han arbeider som frilans journalist, har i mange år virket som bokanmelder, og har tidligere utgitt 3 bøker: «... seg selv til det ytterste. Øvre Richter Frich og hans forfatterskap» (1997); «Torbjørn Egner. Tigergutt kan alt!» (2000); og «Julia Pastrana, Apekvinnen» (2001). Sistnevnte er oversatt til engelsk og kom ut i London i 2003 under tittelen «Julia Pastrana, The tragic story of the victorian ape-woman». Gylseth bidro med en artikkel om Elling M. Solheim også i fjorårets hefte.

Bidrag fra Elling M. Solheim i Heftet Ringerike

Utarbeidet av Astrid Haug

Årgang	Side	Tittel	Kat.	Årgang	Side	Tittel	Kat.
1932–33	4	Sommervise fra Ringerike	d	1966–67	3	Sommerfuglens korte saga; et dikt fra mine unge år	d
1933–34	17	Vårnatt på Holleia	d	1967–68	3	Reisa til Nøkkerostjennet	d
1936–37	12	Ei høstnatt aleine	d	1968–69	3	Mens det var sommer	d
1938–39	18	Gyrihaugen	d	1969–70	3	En jonsokkveid på Moe (Også publisert som «Det var her det begynte».)	d
1939–40	3	Solregn. Ill. av Harald Wibe	d	1970–71	3	Solreisen	d
1939–40	15	Ådnes-festen på Vaker	p	1978	37	Skreppekaren på Ringerike; Bjarne Vidar til minne	d
1940–41	4	Gro Norge	d	1978	49	Dikt; hentet fra Leik i grålysningen	d
1940–41	15	En høstvandring med Harald Solberg; bondedikteren fra Ringerike. Dyrevennen og naturelskeren	f	1980	3	Fiskelykke	d
1945–46	3	De som gikk foran	d	1981	3	Så toner det atter	d
1945–46	9	Haugsbygda brenner	d	1983	3	Til Deg. (Mel. av Nils Bjørgås (noter m/besifring))	d
1946–47	3	Morgenhymne	d	1985	8	Til mor. (Mel. av Olav Loeshagen (m. noter))	d
1946–47	20	Bjørnen og reven; fabel	d	1990	3	Haugsbygda brenner	d
1947–48	3	Kong Olavs heimkomst	d	1991–92	3	Madonnaen på Bønsnes	d
1947–48	15	To Skredsvig-brev	a	1993–94	22	«De kjem aldri igjennom Haverstøng», sa moster	f
1947–48	23	Han Mekkel; et lite livsbilde	f	1994–95	43	Russiske fanger	d
1950–51	20	Gutten og elva	f	1995–96	3	Spring ut, små levende menneskeblomster; Prolog ved et barnekretsturnstevne i Hønefoss rundt 1960	p
1948–49	3	Haugsbygda lever; ved bautaavdukingen 20.juni 1948	p	2003	3	Det var her det begynte	d
1949–50	3	Heimen min	d	Biografisk materiale om Elling M. Solheim i Heftet Ringerike:			
1950–51	3	Madonnaen på Bønsnes	d	1971–72	3	Elling M. Solheim. av Kari Bakke	a
1951–52	3	Barndommens skog	d	1974–74	3	Elling. av Per Skaugen Bleikelia	d
1951–52	29	Dalen vår («Soknedalssangen»)	d	1999–99	8	Naturens og skogfolkets dikter. av Fred Harald Nilssen. Ill. av Øyvind Sørensen	a
1953–54	3	Det evige treet	d	2003–03	12	Elling M. Solheims liv blir bok. av Christopher Hals Gylseth (m/ fotos)	a
1953–54	12	Greven av Tyrifjord; en prosalyrisk beretning om slepebåten «Grev Wedel» – bygd på opplysninger av inspektør Paul Paulsen, Ask	f	Bidragene er kategorisert som a: artikkel; d: dikt; f: fortelling; p: prolog			
1954–55	3	En liten Bergpreken	d	Forfatteromtale			
1955–56	3	Sigurd Syrs høstkvad	d	Astrid Haug (f. 1954) er fra Lunde i Telemark. Hun er utdannet bibliotekar og er i dag Biblioteksjef i Ringerike kommune.			
1955–56	28	Blå mugge	d				
1956–57	3	Ringeriksdomen; Prost Oluf Jenssen tilegnet	d				
1957–58	3	Templet i skogen; til innvielse av Strømsoddbygda kapell 6.oktober 1957	d				
1957–58	28	Langfredagsøkt; Skildring fra Strømsoddbygda	f				
1958–59	3	Sommerdøgn på Skjærhaugen; Tyrstrand 1958	d				
1958–59	23	Kongetoget kommer; et barndomsminne	f				
1959–60	3	Drømmeferd i Rugeldalen; til Johan Falkbergets 80 års dag	d				
1960–61	3	Fra treplog til traktor; Prolog til Norderhov Sogneselskaps 150års jubileum	p				
1960–61	17	Riddergården	d				
1960–61	3	Trær som trygger	d				
1961–62	21	Skogsalme; Lunder kirke 200 år	d				
1961–62	3	Rim-brev; til Asbjørnsen på 150 års dagen	d				
1962–63	30	Betraktninger omkring en lampe	f				
1963–64	3	Langbråtåvegen	d				
1963–64	25	Himmelsmia	d				
1963–64	3	Eventyr om Ringerike av Henrik Wergeland. Ill. av Ståle Kyllinstad (Teksten er bearbeidet av Elling M. Solheim.)	f				
1964–65	3	Hyrden fra norden	d				
1964–65	30	Skjorta og julegeita	f				
1965–66	3	Livstog	d				

Foto: Ukjent/Utlånt av Ståle Hansteen

Barns fritidsaktiviteter i 1930-årene

I heftet for 2002 fortalte Einar Gandrud om livet på Vestern-tangen, om den fine folkeskolen i Hønefoss, om undervisningen og den spennende skoleturen til Bergen med lærerne Ole Engen og Bjarne Busengdal som ledere. Fritiden var ikke bare lekser og plikter hjemme. Her tar han for seg noen av de vanligste hobbyene og fritidsbeskjeftigelsene på den tiden. Av forståelige grunner blir det mest gutteaktiviteter han skriver om.

Av Einar Gandrud

Blant innendørs sysler var løvsagarbeid svært populært. Utstyret var enkelt: en løvsag, en syl og en finerplate. Men sagbladene var tynne; de hadde lett for å bryte, og det var helt nødvendig å ha en bunt sagblad i reserve. Hver uke – eller var det kanskje én dag i måneden – sto det i ukebladet «Allers» fine løvsagsmønstre, for

eksempel brevholdere, lysestaker, lampetter, ja, til og med små lysekroner. Mange gutter var også interessert i Meccano; det besto av små metallskinner med skruehull, hjul og diverse andre metalldele som skulle settes sammen, for eksempel til en løftekran. På et litt «lavere» trinn fantes byggeklosser av tre – kanskje en forløper for de senere populære legobrikker.

En yndet beskjeftigelse i mange år var å samle på bilder fra sigarettesker. Hvert sigarettmerke hadde sin bestemte serie; én dreiet seg om kjente idrettsmenn, én om norske flygere – (det var et nytt og spennende yrke!), én hadde en dyreserie (Bonzo), og en bilder av berømte filmstjerner. Disse siste var av mindre viktighet for oss og ble gjerne gitt til yngre kvinnelige medlemmer av familien. Vi var så oppslukt av denne samlermanien at det hendte vi dro til Søndre Torg tidlig søndag morgen.

På lørdagskveldene samlet det seg gjerne grupper av yngre menn som pratet og diskuterte – og røykte. På fortauene der kunne vi gjøre en god fangst. Og på den tiden kan

jeg ikke huske det var noen HOLD BYEN REN!-kampanje.

En pussig beskjeftigelse som bredte seg som en farsott i begynnelsen av 1930-årene, var jo-jo'en; det var en slags rund skive på størrelse med et lommeur, og til denne var det festet en slags hyssing eller snor som jo-jo'en spant på; den beveget seg altså opp og ned. Noen ble ganske flinke til å utføre forskjellige kunster med den. Det var forresten ikke bare barn som var opptatt av dette leketøy; endog «gamle» mennesker på 30 og 40 år deltok med iver og glød. Men etter relativt kort tid mistet de fleste interessen. I etterkrigstida dukket jo-jo'en opp i ulike perioder, men nå er det gått mange år siden den har vært å se i bruk.

Fra gammelt av hadde guttemusikken bokstavelig talt spilt en viktig rolle i kulturlivet i Hønefoss, og i 1930-årene var det «musikk-Alf», Alf Andersen, som var den ledende kraft og den store inspirator. Mange gutter fortsatte i Hønefoss Ungdomskorps, og jeg tror at dette korpset

Fra varemessen på Livbanen i 1935.

hadde ry som ett av de beste i landet. Selve ordet guttemusikk viser ganske tydelig at jentene den gangen ikke kunne bli medlemmer. Det er enda et eksempel på den store forskjell på gutters og jenters fritidsaktiviteter.

Idretten

I Hønefoss var det på den tiden to store idrettslag – Liv og Fossekallen. Begge hadde egne gutte- og ungdomsavdelinger. Jeg tror det var særlig innen ski- og skøytesport at interessen og innsatsen var størst, men det ble også arrangert konkurranser innen friidrett. Foruten de nasjonale idolene som brødrene Sigmund og Birger Ruud og Reidar Andersen hadde vi også våre lokale helter: Trygve og Sverre Brodahl og Hans Lehne. Reidar Andersen hadde forresten både nasjonal og lokal heltestatus. Johan Kvernberg og Per Hoveid var pionerer når det gjaldt å innføre slalåmsporten her i distriktet. På skøytebanen gjorde Erling Hagen en fremragende innsats, men jeg tror at krigen satte en stopper for hans videre karriere.

Speider'n

Speider'n var et viktig fritidstilbud for jenter og gutter. Jentene – selvsagt i skjørt! – ble kalt «blåspeidere». Selv hørte jeg til Bjørnepatruljen i 1. Hønefoss speidertropp. Harald Løvdokken var vår troppsfører, og han var høyt respektert av alle. Han hadde vokst opp under høyst vanskelige forhold, men ved iherdig personlig innsats og hjelp fra gode naboer fikk han en god utdannelse og senere en høy stilling innenfor bankvesenet. I speider'n ble det lagt stor vekt på praktiske ferdigheter – for eksempel å lage ild uten fyrstikker! Førstehjelp og livredding var også viktige aktiviteter. Vår patruljefører – Per Hoveid (Larsen) pleide å ta oss med på hyttetur til Øiangen, sommer som vinter, og da gikk det mye på idrett og orientering.

Filmens helter

I en tid da fjernsynet knapt var på forsøksstadiet, skulle en kanskje tro at kino var et ettertraktet tilbud. Men det kostet 25 øre for en barnebillett, og det var ikke alltid en hadde så stor kapital til disposisjon. På samme vis som vi hadde våre idrettshelter, hadde vi også våre filmidoler. Fremst av disse var cowboyhelten Tom Mix, og mestersvømmeren Johnny Weissmüller, som spilte hovedrollen i Tarzanfilmene.

De tilsvarende heltinnene for jenter tror jeg var Greta Garbo og Marlene Dietrich. «Kinoen» den gangen var lokalet «Ringerike», som lå nederst i Storgata. Det hadde harde klappstoler og var vel ikke

Foto: © Buskerud Fylkesfoto

Badenymfe i Tyrifjorden anno 1930.

egentlig beregnet som kinolokale. På kino så vi av og til fine dyrefilmer, men enda bedre var det en gang i begynnelsen av 1930-årene, da vi opplevde å se dem i levende live. Da fikk nemlig byen besøk av et dyresirkus – jeg tror det var Hagenbeck, og for første gang i mitt liv så jeg løver, tigere, sebraer og elefanter «laiv» og ikke bare i en billedbok. Men noe som gjorde nesten like stort inntrykk på meg, var to negere. De gikk omkring i noen hvite gevanter, og det så ut som de frøs noe helt forferdelig.

Varemessen

I 1935 åpnet Ringerike Varemese en stor utstilling på Livplassen og deler av Søndre Park. Jeg tror mesteparten av utstillingen var viet landbruk og skogbruk, men det var også en mengde tilbud som var attraktive for oss barn. Jeg husker i farten lykkehjul, radiobiler og diverse basarer. En sensasjon var Swan Ringen; jeg tror hun var norsk-amerikanerinne. Hun stupte fra

et 25-meter høyt tårn og ned i en beholder som knapt var 3 meter bred og et par meter dyp. Kongen – Haakon 7. – var til stede på åpningsdagen, og jeg husker jeg fikk et lite glimt av ham i den store messehallen. Men jeg tror jeg ble litt skuffet da jeg så ham i mørk frakk og flosshatt. Jeg trodde selvfølgelig at en konge alltid opptrådte med kongekrone!

Radiotilbudet

Hvis denne varemessen hadde vært i dag, ville den sikkert fått en utførlig omtale i alle massemedier: aviser, radio og fjernsyn. Jeg tror nok de lokale avisene «Ringerikes Blad» og «Fremtiden» og «Buskerud Blad» hadde fyldige reportasjer og bilder. Men det var selvsagt ingen lokalradio på den tiden, og det er vel lite trolig at NRK viet denne messen særlig stor oppmerksomhet. Det var forresten ikke mer enn to år siden Norsk rikskring-

Den gamle kinoen i lokalet Ringerike.

kasting var etablert som statsbedrift, men på de få årene siden de første regulære sendingene begynte i 1923, hadde det skjedd en teknisk revolusjon. Jeg husker vår første radio hjemme var et såkalt «krystallapparat», og så vidt jeg minnes, var det like mye støy som tale og musikk. Rett som det var, kom det noen inn på vår frekvens og forstyrret sendingen. Men da vi noen år senere fikk et ordentlig apparat med høyttaler oppe på veggen, ble lytterforholdene radikalt forbedret. Men programtilbudet for barn var svært begrenset. For de yngste lytterne var barnetimen hver lørdag mellom kl. 18 og 19 høydepunktet. Så vidt jeg husker, var det ikke flere programmer for barn. Mange eldre vil nok huske med glede «onkel» Einar (Einar Schibbye) og Kallemann og Amandus fra Bergen. (De snakket så rart!).

17. mai

Ellers var den største årlige begivenheten selvsagt 17. mai. Feiringen av nasjonaldagen har bestandig vært preget av tradisjon, og noen stor forskjell fra dagens feiring kan jeg ikke se. Men i 1930-årene var butikkene åpne på 17. mai, og hver gang skoletoget passerte en butikk, sto butikkeieren og personalet på trappa og vinket. Tidlig 17. mai morgen var det salutt, og populært blant gutter var «smell-lapper», men ikke alle voksne var like begeistret for dem. På Søndre Torg samlet alle skoletogene seg, og vi ventet på talen for dagen. Vi syntes nok den var i lengste laget, og vi forsto vel heller ikke så mye av innholdet. Jeg tror vi ærlig talt var mer opptatt av «godsakene» som ventet hjemme, og blant disse favorittene var is, eggedosis – og ikke minst bringebærbrusen fra Fallebøe.

Feriene

Som jeg har antydnet ovenfor, var ikke 17. mai en vanlig fridag for voksne, og når det gjelder fridager og ferier ellers, var disse

betydelig færre og kortere enn i dag. Mange – kanskje de fleste, tilbrakte ferien hjemme. Noen hadde hytte ved Steinsfjorden eller Tyrifjorden, men sammenlignet med vår tids hyttepalasser, var disse svært enkle, ja, nærmest primitive. Men mange fartet ut på dagsturer, og Røssholmstranda ved Tyrifjorden var en yndet badeplass, spesielt for barn, med sine lange, grunne sandstrender.

I 1930-årene var det også et begynnende campingliv – eller teltliv – som vi sa den gangen. Teltene – de aller fleste av dem – var såkalte firemannstelt i pyramideform med en grunnflate på 2 x 2 meter. De var forholdsvis rimelige i anskaffelse og lette å bære. Det var disse teltene vi brukte som speidere når vi var på tur eller leir, men med fire velvoksne gutter i teltet, ble det ikke mye rom på den enkelte. Hustelt – med opp til to rom – var kommet på markedet, men var ikke særlig utbredt. Men man kunne også klare seg med mindre. Min nabo Leif Eriksson og jeg laget oss et tomannstelt av to melsekker, og vi brukte dette på en sykkeltur til Sørlandet som varte i over to uker. Teltet var lett å ta med på sykkelen, men det var ikke vannrett, og selv i de gode, gamle dager hendte det at regnet pøste ned! – Siden campinglivet på den tiden var nokså begrenset, kunne man ganske fritt slå seg ned over alt, og var man i tvil, kunne man bare snakke med grunneieren.

Om søndagen i vinterhalvåret og i påsken var det stor utfart til Ringkollen. Det gikk rutebil til Klækken og Smeden, og mange gikk på ski opp og ned. En kopp varm sjokolade på «Turisten» var toppen av menneskelig lykke!

I den lyse årstid, spesielt om forsommeren, var både Nordre Park og Søndre Park møteplassen om søndagen for voksne

og barn, og da hadde alle «søndagsklærne» på. Jeg er ikke sikker på damemotene, men mennene gikk i dress – (fritidsklærne var ennå ikke oppfunnet!), og mange hadde stråhatt – eller kurvhatt, som de også ble kalt. Noen hadde endog skalk, og for den yngre garde av lesere; skalken var en sort, stiv hatt med en rund pull og en smal brem. Mange av guttene hadde matrosdresser, og jentene hadde selvsagt sommerkjoler i festlige fager og hvite strømper.

Musikk og sang

I Søndre Park var det ofte opptreden av kor eller orkestre, og en gang hadde avgangselevene på folkeskolen en sangkonsert til inntekt for skoleturen til Bergen. Men det var først og fremst Korforeningen som gjorde en formidabel innsats på denne tiden, under sin dyktige dirigent Håkon Sødal. På Varemessen i 1935 fremførte den også sin egen Ringerikskantate.

Og her kan det være naturlig å spørre: hvilke musikktilbud hadde vi som vokste opp i Hønefoss i 1930-årene?

Sammenlignet med hva dagens ungdom har, blir svaret: uhyre små. NRK hadde bare en kanal, sendetiden var begrenset, og mye av programvirksomheten besto av nyheter, lange foredrag, ymse meldinger o.a. Den eneste muligheten vi hadde, var grammodfonen – sveivegrammodfonen. Jeg kan så vidt huske de gamle sveivegrammodfonene med trakt – eller tut som vi sa. Men i trettiårene hadde nok de fleste grammodfonene innebygd høyttaler. Først på slutten av tiåret kom pickup'en, som gjorde det mulig å overføre musikken via radio. Spilletiden på de vanlige grammodfonplatene var ca. tre minutter, og det var viktig å skifte stift med jevne mellomrom, ellers ble det mer støy enn musikk. Selve gjengivelsen var vel nokså metallisk, og det var umulig å regulere lydstyrken. Disse platene var forholdsvis dyre, og siden de var laget av skjellakk,

Bading i Schjongslunden, 1929.

Varemessen i 1935.

Foto: © Buskerud Fylkesfoto

Fra barn til voksen

I dag er overgangen fra barn til voksen mye lengre enn den var før i tiden, i hvert fall når en tenker på inntreden i arbeidslivet. På mange andre områder derimot møter barna i dag de voksnes verden langt tidligere enn vi gjorde. I 1930-årene måtte mange unge – sannsynligvis de fleste – ut i jobb så snart folkeskolen og konfirmasjonen var unnagjort, og derfor ble konfirmasjonen sett på som et viktig skille mellom barn og voksne.

Når det gjelder konfirmasjonen, er det her bare snakk om den kirkelige; borgerlig konfirmasjon kom først etter krigen. Det var for øvrig konfirmasjon både vår og høst, og vi hadde en konfirmasjonsundervisning som strakte seg over mange uker hos presten, i min tid het han Lars Høivik. Mange av oss var nok spente på selve overhøringsdagen og redd for å bli hørt. Men overhøringen var nærmest en hyggelig samtale, der presten førte ordet det meste av tiden. Men det virkelig synlige bevis på at vi var blitt voksne, var klærne. Vanligvis gikk vi gutter i skjorte og kortbukse om sommeren og i genser og nikkere om vinteren, men kanskje noen av oss hadde begynt med langbukse. Derfor var det en kolossal overgang å iføre seg mansjettskjorte med løs snipp og med skjorteknapper som nesten boret seg inn i halsen! Den mørke dressen var fin nok, den; jeg brukte den i flere år, selv om buksebena etter hvert ble i korteste laget. Dens videre skjebne var at den ble omsydd til drakt til min yngste søster under krigen. Men så var det hatt – frakk – og kalosjer! Det verste var hatten. Den lignet til forveksling den som den senere så berømte Marve Fleksnes opptrådte i. Jeg følte meg så ubeskrivelig klosset og keitet og uvoksen, om jeg kan si det slik. I tillegg hadde jeg et par ekstremt lange ben å ta vare på! – Så når det gjelder klær og moter – iallfall for menn – er det skjedd en positiv og gledelig utvikling.

Foto: © Buskerud Fylkesfoto

På scenen i Schjongslunden var det mange arrangementer.

hadde de lett for å bli ødelagt.

Det er vel en halsløs gjerning å prøve å sette opp en slags «Ti-på-topp» – liste når det gjelder plateartistene fra 1930-årene. Men når jeg gjør det likevel, er det for at de unge skal få et lite innblikk i tidens musikalske sjangere. La meg først presisere at den gangen var det ikke noe stort skille mellom «voksenmusikk» og musikk for de unge. Blant populære norske sangere på den tiden kan jeg nevne Einar Rose, Leif Juster, Lalla Carlsen, Jens Book Jensen – og ikke å forglemme søskenparet Gerd og Otto (Nielsen). Men like høyt skattet var de svenske visesangerne. Høyest av alle raget trubaduren Evert Taube med sine frodige sjømannssanger, som for eksempel Calle Schevens vals og Flickan i Havanna. Også den svenske karakterskuespilleren Edvard Persson var svært populær i Norge med sine viser fra den skånske landsbygda. Mange vil nok huske Karin Juel og Harry Brandelius for deres sentimentale sanger.

Av utenlandske artister for øvrig vil jeg gjerne nevne min egen favorittsanger, Paul Robeson, som med sin dype bassrøst tolket den fattige negerbefolkningens kamp for tilværelsen. Negro Spirituals

kaltet disse sangene, og flere av dem tør være velkjent også i dag, slike som «Old Man River» og My old Kentucky Home».

Mot slutten av tiåret var det en gryende interesse for swing og jazz, og de ledende innenfor denne sjangeren var Louis Armstrong og Duke Ellington. En tid gikk Irving Berlins «Alexander Rag Time Band» som en farsott over landet. Samtidig kom det en rekke musikkfilmer som ble overmåte populære. Jeanette MacDonald og Nelson Eddy gjorde stor suksess i filmen «Rosemarie», og overalt kunne man høre folk som nynet disse innsmigrerende melodiene.

Men det absolutte høydepunktet for en gutt i tenårene på den tiden var Deanna Durbin, som spilte i en rekke sangfilmer som «Hundre mann og en pike» og «Tre smarte piker». Hun fremførte både klassiske sanger og sanger med et mer moderne preg. I tillegg til at hun var en gudbenådet sangerinne, var hun også blendende vakker!

Sett i ettertid kan man nok si at melodiene fra disse svunne tider hadde mye lengre levetid enn nåtidens poplåter – skjønt en del av nåtidens viser ser ut til å eie livskraft. Men de unge i dag vil nok med rette hevde at både sangtekstene og melodiene i våre sanger var svært sentimentale og søtladne.

Forfatteromtale

Einar Gandrud er født i Hønefoss i 1923 og bor i Hamar. Han tok språklig-historisk embetsseksamen i 1949. Han har vært lektor og styrer ved Senja realskole (1950–55), rektor ved Nore og Uvdal interkommunale realskole (1955–60) og fra 1960 til 1989 lektor ved Hamar katedralskole.

Unionen med Sverige ble oppløst

Av Arne Åsmund Kristiansen og
Bjørn Knoph

Det var en rar union. De to landene hadde felles konge og felles utenrikspolitikk – herunder konsulatvesen. Landene hadde sine egne nasjonalforsamlinger, hver sin regjering og hver sin hær og marine. Fra 1895 begynte Norge å forsterke sitt forsvar medregnet forsvarsanleggene langs grensen. Vinteren 1904–05 ble det forhandlet om konsulatsaken, men svenskene la fram krav som var uantakelige for Norge. Russland hadde overført sin Østersjøflåte til Stillehavet der den i mai 1905 ble ødelagt i krigen mot Japan. Svenskene følte dermed at de hadde større handlingsfrihet. I Norge var det et sterkt ønske om å ha norske konsulater utenlands av hensyn til den norske skipsfarten. I februar 1905 ble det formelt brudd med Sverige i konsulatsaken.

Utover sommeren 1905 steg spenningen på begge sider av grensen. Stortinget vedtok, mot fire stemmer, å øke statens reservefond fra 10 til 50 millioner kroner i tilfelle krig eller katastrofer. 7. juni gjorde Stortinget et vedtak som innebærer at foreningen med Sverige under en konge ble oppløst. Dette ble ikke godt mottatt i Sverige, men den svenske arbeiderbevegelse holdt en stor demonstrasjon til støtte for unionsoppløsningen, og i juli vedtok Riksdagen de svenske krav for å bidra til unionsoppløsningen. 12. og 13. august var det folkeavstemning i Norge med resultat 99,95 prosent for oppløsning av unionen.

Delte meninger

I årene som førte fram til 1905 var det delte meninger om Norge burde gå inn for en oppløsning av unionen. Men folke-meningen sluttet seg i økende grad til de sterke krefter som gikk inn for oppløsning. Folkeavstemningen ga et krystallklart resultat.

I dag kan vi vurdere saken mer lidenskapsløst – og noen har gjort det. Professor Thomas Hylland Eriksen skriver i boken «Typisk norsk» utgitt i 1993 følgende:

«1814 og 1905 kan betraktes som to av de sørgeligste årene i vår historie; de var år da forsøkene på skandinavisk integrasjon ble alvorlig forpurret – men i offisiell norsk historie er de to gledens år fordi de tillot norskingene å være seg selv nok.»

Faksimile fra Aftonbladet

Patriotisk stemning

Det var en sterk patriotisk stemning. Avisene var fulle av innlegg, og vi tar med som eksempel et utdrag fra Ringerikes Blad: Et tusindstemmig ja fra det hele land vil som skarpslebet staa sløve den seige Modstand, der i Sverige forsøges reist mod en enig og kraftig norsk Folkevilje. Innlegget var underskrevet av Johs. Grøndahl, Ole O. Rua, Th. Sørgaard, M. Johannessen, O.E. Aalde, P. Christiansen, Ole A. Strøm, Andreas Bakken, Thv. Solberg, Oluf Berg, Nils Bøvre og O. Stalsbraaten.

I løpet av sommeren var soldatene ute på manøvre og det ble skutt med skarpt. Det ble holdt militære idrettsstevner (med et tusen tilskuere på Hvalsmoen). På Helgelandsmoen ble det arrangert ball med kraftpatriotiske taler.

Feststemning i Hønefoss

Søndag 13. august ble en festdag i Hønefoss hvor 5000 mennesker overvar Gudstjenesten på torget. Omtrent hele ingeniørbataljonen på 500 mann dannet

karré om prekestolen der prost Christophersen talte høystemt om en av Norges historiens store dager da det norske folk ville reise seg en bautastein.

Ingen, ikke en eneste mann, stemte til fordel for unionen. I landet som helhet var det 184 som stemte mot oppløsning mens 368 208 menn stemte for. Kvinnene – som ennå ikke hadde stemmerett – ville også gi uttrykk for sitt syn. Avisen forteller at på de av Landskvinnestemmerettsforeningen ved fru Helseth utlagte og utsendte lister var det fra Hønefoss, Ringerike, Randsfjord og Ådal 2 947 underskrifter.

Sildesalaten forsvant

Før dette hadde situasjonen preget 17. mai-festlighetene. Den 9. juni ble det norske flagget skiftet ut. Det vil si at den såkalte sildesalaten med svenske farger, forsvant. Det ble markert ved oppstillinger på Helgelandsmoen der fanejunker Hvamstad heiste det rene norske flagg med splitt og tunge, og også på Hvalsmoen der skredderen hadde sittet

Foto: Hole Bygdebokarkiv

Et staut lag grensevakter på Helgelandsmoen. Foran står fanejunker P. A. Fjeld.

Foto: Hole Bygdebokarkiv

I august 1905 mobiliserte regjeringen 22 000 mann. På våre kanter strømmet soldatene til Helgelandsmoen. En av dagene ble det stilt opp en rekke slipesteiner som soldatene brukte til å slippe bajonetter og sabler. Den motordrevne slipesteinen på Tandberg ble også tatt i bruk. Den ruvende bygningen i bakgrunnen er Norderhovs gamle kornmagasin som ble flyttet til moen. Bygningen har vært brukt helt opp til våre dager.

Foto: © Buskerud Fylkesfoto

Byens befolkning var opptatt av det som skjedde i 1905.

oppe hele natten for å få ferdig det nye flagget.

Mobilisering

Situasjonen preget den militære aktivitet på Ringerike. Forsvaret forberedte seg på en mulig krig. I slutten av august ble det innledet forhandlinger med Sverige i Karlstad. Den 13. august ga den norske regjering ordre om å mobilisere styrkene på Østlandet. 22 000 mann sto under våpen mens hele den norske marine ble gjort kampklar. Dette ga de norske forhandlerne ryggdekning.

Helgelandsmoen

«Vestoppland Infanteriregiment nr. 6» ved oberstene Sigmund Amundsen og Jakob Bragstad forteller at mobiliseringen gikk særs greit. Kompaniene ble varslet via telefon og telegraf, og den fjerde mobiliseringsdagen var styrken på Helgelandsmoen oppe i 1266 mann. Denne dagen slipte de bajonetter og sabler blant annet ved hjelp av dampslipesteinen på Tandberg gård.

Kommandersersjant Herman Karlsgot fra Sør-Aurdal skildret det slik: Ved mobiliseringen i 1905 var Valdres bataljon innkalla.

Valdresgutane kom som vårflaumen fra fjellet. Dei kom på sykkel, med hest, med dampbåt og med jarnveg. Mest ingen vanta. Tvo dagar fyrr nokon hadde venta dei, var dei på Helgelandsmoen. Obersten svor og visste ikkje si arme råd koss han skulde skaffe mat til alle desse folki. Grytorna var for små, tallerkar og koppar for få. Karane måtte eta middag i tvo skift for det fyrste. Men slike småvanskar skipla ikkje humøret. Med øvingarne gjekk det som det var smurt, for no *vilde* dei læra, alle mann.

Faksimile fra Social-Demokraten

Forfatteromtale

Arne Åsmund Kristiansen, født i Drammen (1957) og bosatt i Hønefoss. Utdannet cand. act. ved Blindern 1983. Arbeider som lektor i dag. Han er sterkt engasjert i friidrett og friidrettshistorisk statistikk.

Andre skriftlige bidrag: Ringerike Friidrettsklubb: 20-års jubileumsstatistikk og 40-års Jubileumsstatistikk 2003. Øvre Buskerud Friidrettskrets: 50-års jubileumsstatistikk 1984.

Forfatteromtale

Bjørn Knoph er født på Nordstrand i Oslo (1928). Han startet sin journalistiske løpebane i Dagingen, Lillehammer. Han flyttet til Hønefoss i 1957 og arbeidet på Fremtidens avdelingskontor. De siste 15 arbeidsårene var han ansatt i Ringerikes Blad. Han har vært bidragsyter til Heftet Ringerike i en årrekke og har representert Ringerike Historielag i heftets redaksjon siden 1993. I 2004 ble han redaktør av Heftet Ringerike.

Sosialdemokratene var sympatisk innstilt til Norges sak.

Julegrisen hoppet ned fra balkongen

Av Aase Moløkken

Under krigen manglet det meste, og verst var vel knappheten på mat. Folk flest drev matauk, som vi sa, og dyrket poteter og grønnsaker om de disponerte en jordlapp. Mange hadde høner og kaniner, og ikke så få hadde en gris. Vår familie hadde en gris som var registrert på lovlig vis – og så hadde vi en ulovlig liten grisekult.

Den siste holdt til på badet i annen etasje i stasjonsbygningen på Vikersund der far var stasjonsmester. Men så skjedde det en dag at baderomsdøren ble stående

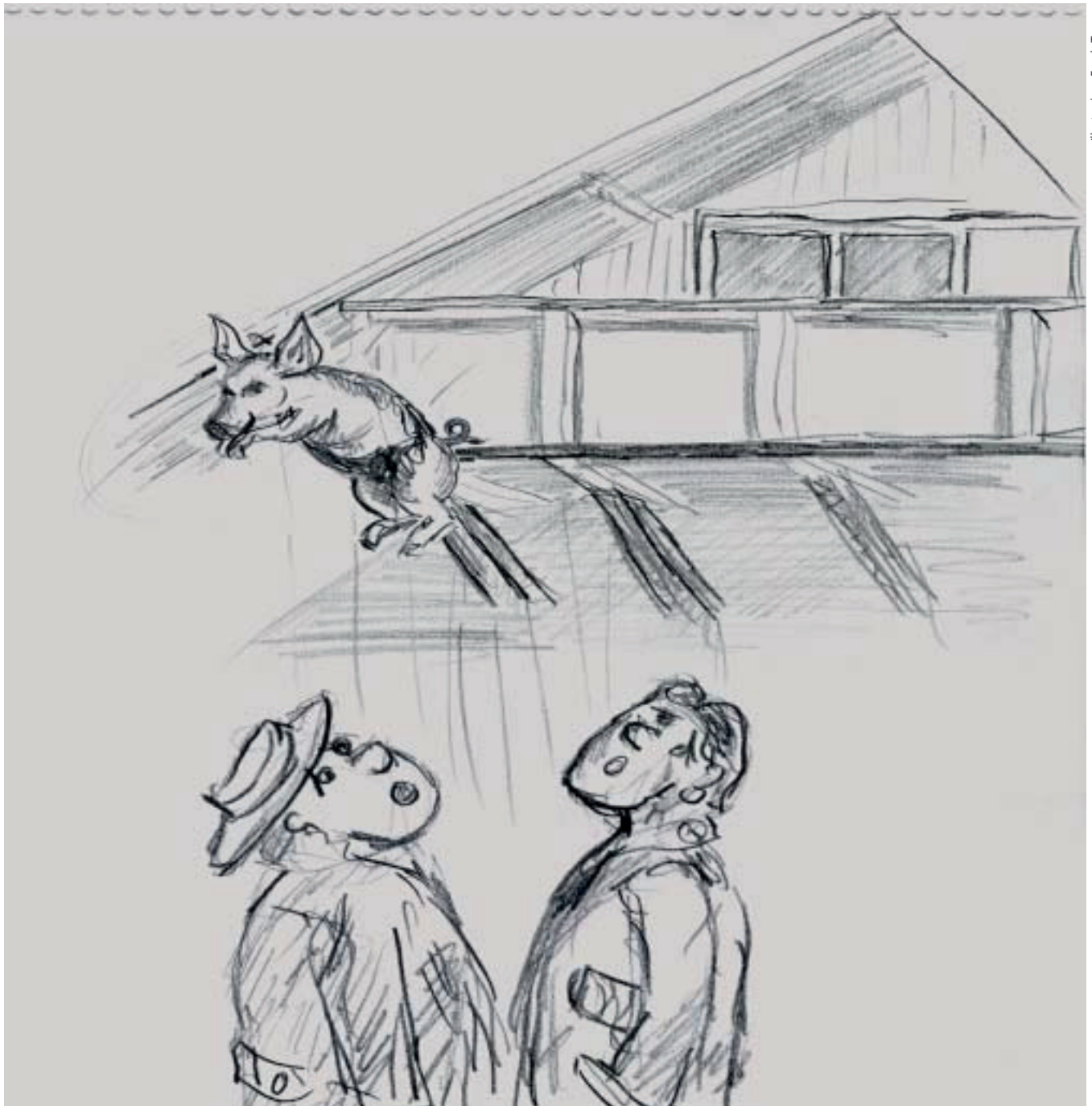
åpen, og grisen benyttet selvfølgelig anledningen til å se seg om i leiligheten. Til sist kom den ut på balkongen, og der jumpet den over rekkverket og havnet nede på perrongen uten å skade seg.

Et par karer som gikk der fikk seg en overraskelse, ja den ene ble rett og slett redd. En av dem løp inn på jernbanerestauranten der mor var bestyrer, og ropte «fru Lærum det kom seilende ned en gris fra verandaen, så det må vel være deres». Familiens lille hemmelighet var ingen hemmelighet lenger, men jeg kan ikke huske at vi fikk noen ubehageligheter i

den anledning og den uregistrerte grisen overlevde jula i motsetning til den andre. En annen sak var at vi aldri ble kvitt lukten av gris på badet.....

Forfatteromtale

Aase Moløkken er født på Ask (1930) og vokste opp på Vikersund. Som voksen har hun vært bosatt i Hønefoss. Hun er utdannet barnevernspedagog, har vært med i lokalpolitikken i en årrekke og sittet 12 år på Stortinget. Aase Moløkken har også engasjert seg i Hjemmestyrkemuseets venner.

Illustrasjon: Frank Tverran

Konsolidering av museer på Ringerike

Av Bjørn Geirr Harsson

Bakgrunn

Stortingsmelding 22 (1999–2000) «Kjelder til kunnskap og oppleving» tar for seg situasjonen for norske museer, og konstaterer at det er for mange og for små museale enheter i Norge. Meldingen forutsetter at man må komme frem til større samarbeid på administrative og organisatoriske områder. For å få til et slikt samarbeid, må det utvikles en institusjonsstruktur med vesentlig færre enheter. Til gjengjeld forutsettes disse enhetene da å bli både faglig og administrativt styrket, hvilket betyr heving av den museumsfaglige kvaliteten. En løsning i tråd med dette vil være en integrering av eksisterende museer. Konsolidering er blitt et nytt ord for integrering av museer. Det skisseres at et konsolidert museum bør ha en fast stab på minst 8–10 personer, avhengig av lokale forhold. Konsoliderte museer forutsettes å inngå i ett eller flere nasjonale nettverk.

Situasjonen på Ringerike

I Ringeriksregionen har det vært arbeidet med flere konsolideringsløsninger. Dette arbeidet endte med en nærmere kontakt mellom Stiftelsen Ringerikes Museum og Veien Kulturminnepark AS.

Stiftelsen Ringerikes Museum driver et kulturhistorisk distriktsmuseum med basis i den 400 årige bygningen på Norderhov gamle prestegård. I dette museet som har eksistert i 81 år, inngår også Hjemmestyrkemuséet for Buskerud og deler av Hadeland samt Buskerud fylkesfotoarkiv. Ringerikes Museum er ett av 5 distriktsmuseer i Buskerud, og det er inne på

tilskuddsordningen for halvoffentlige museer. Ringerikinger kan smykke seg med at Ringerikes Museum inngår blant de 96 muséene som er spesielt navngitt i den siste Kulturmeldingen.

Aksjeselskapet Veien Kulturminnepark AS hadde som en av sine fremste oppgaver å bygge opp et arkeologisk senter på Veien med fokus på romersk jernalder. En annen oppgave var å opprette et driftselskap.

Tidlig i 2003 begynte realitetsforhandlinger mellom Stiftelsen Ringerikes Museum og Veien Kulturminnepark AS om en intensjonsavtale for konsolidering av driften mellom disse to partene. Avtalen, som ble undertegnet 28. april 2003, forutsetter at Buskerud fylkeskommune, samt Hole og Ringerike kommuner tiltrer den endelige avtalen. Navnet på den konsoliderte enheten skal være Hringariki, som er den eldste skriftlige navneformen man kjenner på bygdene som strekker seg nordover fra Tyrifjorden. Partene var også enige om å arbeide for en driftsorganisasjon som oppfylte kravene til museumsdrift uttrykt i Stortingsmelding 22.

Ifølge en internasjonal definisjon er et museum en ikke-kommersiell, permanent institusjon som tjener samfunnet og dets utvikling, samt vender seg til allmennheten: Samler inn, bevarer, forsker i, formidler og stiller ut materiale om mennesket og dets miljø i studiemessig og stimulerende sammenheng.

Opprettelsen av Stiftelsen Hringariki

Den 29. mars 2004 hadde representanter

fra Stiftelsen Ringerikes Museum og Veien Kulturminnepark et felles styremøte hvor de enstemmig vedtok å konsolidere driften av de to enhetene i et felles driftselskap. For dette formål ble Stiftelsen Hringariki opprettet, og den ble basert på følgende dokumenter som forelå:

- 1) Hovedavtale om stiftelsen Hringariki
- 2) Vedtekter for stiftelsen Hringariki
- 3) Stiftelsesdokumentet

Dermed regnes 29. mars 2004 som stiftelsesdatoen for Hringariki. Stiftelsens grunnkapital er kr 200 000.

Som interimsstyre for den nye stiftelsen ble følgende valgt:

Jan-Erik Brattbakk (styreleder), Tove Gulsvik, Paul Oddvar Liseth, Rolf Lie, Bjørn Geirr Harsson og Karsten Lien. De tre første representerer Veien Kulturminnepark og de tre siste Stiftelsen Ringerikes Museum.

Hva Stiftelsen Hringariki baseres på

Hovedavtalen uttrykker at Stiftelsen Hringariki skal ha det faglige, administrative og økonomiske ansvaret for planlegging og drift både av det arkeologiske opplevelsessenteret ved Veien Kulturminnepark og driften av Ringerikes Museum. Disse to enhetene etableres som egne avdelinger med felles ansatte, drift og aktiviteter, i den grad det er mulig. Det blir uttrykkelig nevnt i avtalen at museumsfaglige krav og sentrale forskrifter skal være overordnet for driften av museet. Avtalen gjelder imidlertid ikke eiendomsrett til eiendommene, fondsmidler, festerett og samlingene til Ringerikes Museum. Heller ikke gjelder den gjennomføring av utbygging av eiendommen på Veien og eiendomsretten til bygg og anlegg. Buskerud fylkeskommune, Ringerike og Hole kommuner har visse forpliktelser som er nærmere beskrevet i en aksjonæravtale mellom aksjonærene i Eiendomsselskapet Veien Kulturminnepark datert desember 2001.

Som tidligere nevnt er Hringariki underlagt lover og retningslinjer som gjelder museumsfaglig drift, og planer for nasjonale museumsnettverk må følges. Driften er også underlagt lov og forskrift om kulturminner og kulturminnevern.

Foto: Bjørn Geirr Harsson

Langhuset under bygging.

Foto: Bjørn Geirr Harsson

Ringerikes Museum i gamle Norderhov prestegård.

Driftsstøtte

Driftsstøtte fra Stat og fylkeskommunale/kommunale organer som blir gitt direkte til henholdsvis Ringerikes Museum og det arkeologiske opplevelsessenteret, skal kun benyttes på den aktuelle avdelingen. Stiftelsen Hringariki er ansvarlig for at midlene benyttes slik de er bestemt. Denne forutsetningen skal ikke være til hinder for størst mulig felles virksomhet og rasjonell drift.

Buskerud fylkes tusenårssted

Som en del av Hringariki oppføres et langhus på Veien. Dette huset bygges som en «kopi» av det langhuset som i 1990-årene ble avdekket gjennom arkeologisk gravearbeid på stedet. Langhuset, som er 47 m langt og 8 m bredt, ble valgt til Buskerud fylkes tusenårssted, og det skal stå ferdig innen utgangen av 2004. Hringariki ligger an til å kunne bli et arkeologisk senter for hele Buskerud. Det omkringliggende Veienfeltet med over 100 registrerte gravhauger, regnes som et av de største arkeologiske gravfelt på Østlandet.

Ikrafttreden av hovedavtalen og organisering

Hovedavtalen om Stiftelsen Hringariki trådte i kraft fra 1. april 2004, og den skal gjennomgås og eventuelt revideres etter 5 år. Dersom en av partene ønsker å si opp avtalen skal det varsles skriftlig senest 15 måneder i forveien, og oppsigelsen skal være saklig begrunnet.

Stiftelsen Hringariki skal arbeide for å skaffe regionen et best mulig tilbud når det gjelder arkeologiske opplevelser og museum. Videre skal stiftelsen arbeide for å utvikle opplevelsessenteret i Veien Kulturminnepark og Ringerikes Museum til å bli attraksjoner av nasjonal betydning. Styret i stiftelsen skal bestå av 7 representanter som velges av et råd etter innstilling fra en valgkomite. Så lenge Buskerud fylkeskommune, Hole og Ringerike kommune stiller driftsgarantier for stiftelsen, har disse rett til å få valgt inn ett medlem hver i styret. Rådet består av 11 medlemmer hvor Ringerikes Museum og Veien Kulturminnepark hver har 3 medlemmer, mens Buskerud fylkeskommune har 2, Hole og Ringerike kommune en hver, og de ansatte har en representant. Medlemmer av styret kan ikke sitte i rådet. Ellers gir vedtektene mer detaljerte retningslinjer både for styre og råd.

Nybygg for arkeologisk opplevelsessenter og museum

Planen om et felles bygg for Ringerikes Museum og det arkeologiske opplevelsessenteret på Veien har allerede vært gjennom en lengre prosess, og man ser konturene av en praktisk løsning. Men det gjenstår reguleringsarbeid for Veienområdet og godkjenning fra Riksantikvaren. Selv om Ringerikes Museum inklusiv Hjemmestykke-muséet får nybygg på Veien vil det fortsatt bli museumsdrift på Norderhov gamle prestegård, hvor Svenskestua og Jørgen Moe-utstillingen hører naturlig hjemme.

Forfatteromtale

Bjørn Geirr Harsson er født i Oslo (1940) og har vært bosatt i Hole siden 1976. Han er utdannet som geofysiker ved UiO og arbeider som sjefsingeniør ved Statens kartverk. Han har vært aktiv i lokalpolitikken i Hole. Han er leder av Hjemmestykke-museets venner D14.2, leder av Norsk Kartmuseums venneforening, redaksjonssekretær i Heftet Ringerike, medlem av styret for Stiftelsen Ringerikes museum og medlem av interimstyret for Stiftelsen Hringariki.

Ridderslektens historie

Av Peter Tandberg

Christopher 1

Den første av Ridderslekten i Norge het Christopher, han kom antagelig fra Nederland eller Slesvig. Av yrke var han billedhugger (treskjærer).

Før han kom til Norge, arbeidet han noen år i Sverige. I et hefte av St. Halvard fra 30-årene står det om ham at han der bl. annet utsmykket lenshovdingens residens i Gøteborg.

Til Norge kom han i 1645–50 årene engang, han opprettet verksted i Kristiania og hadde der flere lærlinger i arbeid.

Han ble regnet som den førende billedhugger på Østlandet i andre halvdel av 1600-årene, han var oldermann for snekkerlauget i Kristiania i over 30 år. I et leksikon står det om ham at han var en ansett og holden mann. Han er mester for en rekke kirkedekorasjoner fra tiden 1662–1695, bl.a. altertavler, prekestoler, døpefonter m.m i et område som omfatter begge sider av Oslofjorden, fra Arendal i syd til Gausdal i nord. Dessuten arbeidet han for kanonstøperiet og for flere jernverk.

Han giftet seg i 1664 med en Gunhild Andersdatter.

Han døde i 1695 mens han arbeidet med inventaret i Fredrikstad kirke. Mestersvennen Lars Siverssen fullførte dette arbeidet, og denne tok også over verkstedet i Kristiania. Christopher og Gunhild hadde en sønn som fikk farens navn.

Christopher 2

Christopher 2. var født i 1674, og døde i 1711. Han hadde gått i lære hos sin far og bosatte seg på Ringerike i Sætra Heierenområdet. Han drev også med treskjæring, uten at det er noen kjente arbeider fra hans hånd. Han drev også med sag og møllebruk. I følge Ropeid var han gift med en Anne Hansdatter, hun var antagelig av Flattumslekt. De hadde to sønner, Christopher og Hans.

Christopher 3

Christopher Christophersen var antagelig født mellom 1700 og 1705, han døde i 1770. Han var gift med Else Marie Hesselberg (1714–1764). De hadde ingen barn. Christopher 3. bodde i Hønefossområdet, antagelig på Bilthuggertangen, dette var navnet på odden der elvene Begna og Randselven møtes. Han drev en allsidig virksomhet med både sag, møllebruk og eiendomshandel.

Eiendommer han kjøpte og solgte var: Drolshammer, Tronrud, Østby, Søndre Sætrang, Onsaker og Weholt.

Da han døde i 1770 hadde boet ifølge Ropeid penger stående ute hos minst 14 sagdrenger. På stabburene var det 114 tønner bygg, 110 tønner malt, 163 bismerpund fleskeskinker, 15 tønner sild, 5 tønner smør + diverse andre varer, som vin, brennevin, kaffe og the. Da han døde ble han regnet som den rikeste mann ved Hønefossen.

Det var Christophers brorsønn Lars som ordnet opp med onkelens bo og tok over driften som sagfogd. Det tok to år før boet ble avsluttet.

Hans Ridder

Hans var som nevnt bror til Christopher 3. Han var født 1705 og døde i 1776. Han var gift to ganger, først med en Anne?? De hadde to barn, Lars, født 1738 + en datter??

Annet ekteskap var med Petronelle Petersdatter i 1746. De hadde 5 barn: Peter (1749–1802), Anne Cristine (1751–?), Ole (1753–?), Fredrik (1756–1798) og Anne (?).

Hans Ridder kjøpte Sør Sætra i 1749 og drev med sag og møllebruk i Heiern og Sørgefoss. Han døde i 1776 og enken Petronelle satt i uskiftet bo til sin død 1796. På skiftet etter moren kjøpte sønnen Lars eiendommen av sine halvbrødre.

Fredrik Ridder

Fredrik Ridder (1756–1798) var gift med Maren Flattum (1754–1837). De arvet hus og grunn i Hønefoss etter en Anders Hanssøn Flattum, han var en onkel av Maren, stedet het da Flattumgården. Fredrik bygget ut stedet til det som i dag er Riddergården.

Bryggerhuset i Riddergården var antagelig bolighuset i Flattumgården, for på et beslag på en gammel dør i bygningen står inngravert AHS og APD. 1737. Dette er tydet til Anders Hanssønn og Anne Pedersdatter (se Ringerikske Slekt bind 3, s. 98–99).

«Nystuen» var det siste huset som ble bygget, det ble ferdig i 1799, året etter at Fredrik døde.

Fredrik drev som sagfogd i fossen, ellers er det lite med opplysninger om ham.

Det var Fredrik og Maren som førte slekten videre med sønnen Hans Andreas som bare var to år gammel da faren døde.

Maren Ridder må ha vært et drivende kvinnfolk, hun tok seg av driften og drev en allsidig handelsvirksomhet. Hun har etterlatt seg en hovedregnskapsbok som begynner 20. mai 1819 og er ført fram til 1840 med i alt 235 dobbeltsider.

I 1815 ble hun eier av gården Kragstad som hun drev ved siden av virksomheten i Riddergården.

Hun sørget for at sønnen Hans Andreas fikk en god utdannelse, han gikk blant annet på Latinskolen i Drammen, hvor vi har en del skolebøker etter ham.

Vi har nevnt at Maren kjøpte Kragstad i 1815. Da Hans Andreas ble voksen, fortsatte de å drive gården. I 1834 trengte de fyllmasse for å planere noe på eiendommen, denne massen fikk de ta fra en haug oppe på Sætrang. Da man hadde fjernet det meste av haugen, kom det fram en stjerneformet steinffylling som inneholdt to gravkammer med et rikholdig innhold. Dette er regnet som et av Norges rikeste oldfunn. Funnet er benevnt «Sætrangfunnet» og er beskrevet i en bok av Wencke Slomann.

Lars Ridder

Lars Ridder (1738–1794) var halvbror av Hans Ridder, til å begynne med arbeidet han for sin onkel Christopher (3), da onkelen døde, ble han ansatt som sagfogd etter ham.

Han var gift to ganger, først med Else Marie Hesselberg (1736–1775). De hadde to barn: 1) Else (1777–1861, gift Stabel). Hun ble stammor til slekten Gram på Ask. 2) Christopher (1772–1802). I følge Ropeid hadde han studert både jus og

Gerda Gotheim.

Foto: Ukjent/Utlånt av Riddergården

Foran fra v.: Hans Andreas, Maren Kristine, Maren Fredrikke og Dina. Bak fra v.: Karen og Nicoline. Bildet er trolig tatt i slutten av 1850-årene.

medisin. Det står også at han drev en harpiksfabrikk i Hønefoss. Han var ikke gift og døde hjemme hos sin stemor i Hønefoss bare 30 år gammel.

Lars annen kone var Anne (1754–1804). Hun var datter av oberstløytnant Nils Krefting. De hadde tre barn, Nils (1786–??), Hans Fredrik (1787–1812) og Inger Petronelle (1791–1851). I følge Ropeid var det ingen av disse som førte Riddernavnet videre.

Lars drev stort som sagfogd, med møllebruk og teglverk og kjøpte og solgte eiendommer. I kjøp og salg ser man at han ofte opererte sammen med sin svoger Erik Hesselberg.

Han ble betegnet som en «Grand Signior», og eide og bodde på Steen i Hole en periode. Det var han som bygget den første Riddergård, dit han flyttet i 1781. Da han døde, solgte enken Anne gården til Nils Glatvet som begynte landhandel der, det var det som senere utviklet seg til det kjente Glatved Hotel.

Hans Andreas Ridder

Hans Andreas Ridder var født i 1797 og døde i 1865. Han arvet Riddergården etter

sin far og var den siste sagfogden i Hønefossen. Lagesen beskriver ham som HØVDINGEN blant sagfogdene på Ringerike i det forrige århundre.

Han var gift med Maren Kristine Glatved (1754–1837). De hadde 8 barn som vokste opp. Disse var: Maren (1826–1907), Karen (1827–1892), Nicoline (1827–1879), Dina (1829–1884), Anton (1838–1896), Nils (1836–1865), Fredrik (1833–1889) og Lars (1831–1860).

Av disse søsken var det bare Anton som giftet seg og fikk etterkommere. Guttene gikk på skole og fikk en utdanning, mens jentene bodde hjemme så lenge de levde. Skolen var Ringerike Realskole som den gang var ute på Hesselberg. Guttene må ha hatt en besværlig skolevei ut til Hesselberg. Det var jo ikke bro ved Kvernbergsund i den tiden og veien gikk over Tandbergmoen, forbi Retterstedet der, så det har sikkert ikke vært noe hyggelig for 10–12 åringer å passere dette på vei til skolen i grålysningen om morgenen.

For 25 år siden hadde vi en stor gjennomgang av Riddergården fra kjeller til loft, da fant vi på loftet en mengde

papirer, regnskaper, forretningsbrev, privat korrespondanse m.m fra 1815 og framover.

Det var vaksinasjonsattester for barna og karakterbøker for de 4 guttene for årene 1815–53. Vaksinasjonsattestene var utstedt av presten Støren, som var prest i Norderhov den gangen.

Det ble trangt om plassen i gården da det begynte å yngle med barn, så det ble bygget til 4 rom, det er det som vi i dag kaller østfløyen.

Sagfogden hadde 50–60 mann i arbeid, – «Ridderskara», disse drev med tømmerfløtning og betjente sagene. Han hadde stor omsetning av varer som han fikk opp fra Drammen. Alt fra matvarer, vin og brennevin, til tøystoff. Arbeiderne tok ut lønn i form av naturalia, og hadde så oppgjør i form av kontanter når det trengtes.

Av regnskapene etter fogden går det fram at det var ikke bare velstand i huset til en hver tid. Sønnen Fredrik var hjemme og hjalp faren med å føre regnskapene noen år, før han tok seg arbeid i Drammen. Nils ble sjømann og reiste til Amerika, der han ble borte under borgerkrigen. Lars var

Foto: Ukjent/Utlånt av Riddergården

Sittende foran fra v.: Thora, Thorolf og Anton. Stående bak fra v.: Hans Andreas, Johan Louis og Borghild. Bildet er tatt julen 1895.

gårdbruker, han døde bare 29 år gammel. Anton ble forretningsmann og var den eneste av de 8 søsken som giftet seg og fikk etterkommere (mer om ham senere). De 4 søstrene ble boende hjemme i Riddergården der de ble titulert som «Jomfruene Ridder.»

Hans Andreas var utnevnt til «Brannmajor» for byen, han hadde ansvaret for organiseringen og bruken av slukningsmateriellet som fantes. En del av utstyret var stasjonert i Riddergården i et lite hus mot Hønegaten, i et rom ved siden av, var det arrest for byen noen år.

Hans Andreas døde i 1865 og enken Maren ble sittende med 4 hjemmевærende døtre, og økonomien var dårlig. På grunnlag av at faren hadde drevet med omsetning av varer, fikk de attest på at han hadde drevet som kjøpmann, og kunne derfor søke om bidrag i det «Huuske legat» for verdig etterlatte etter kjøpmenn. Søknaden ble innvilget, og de fikk utbetalt 214 Riksdaler i året.

Det ble også leiet ca. 25 mål jord på Storløkka, der hadde de en husmann boende i et lite hus som ble kalt Ridderstuen.

Det ble drevet hagebruk og man hadde

dyr på båsen. Fredrik i Drammen kom over et nedlagt bibliotek på ca. 600 bind (Det Bulowske Leiebibliotek). Dette sendte han opp til søstrene så utlån ble et lite bidrag til å bedre økonomien.

Den siste av «Jomfruene», Maren, døde i 1907, og familien i Kristiania tok nå over stedet. Det ble da leiet ut til flere personer som bodde der, en av disse var Ågot Rynning, senere sykekassebestyrer i Hønefoss. Hun hadde vokst opp i gården, i det hennes mor Karoline Nilsen var tjenestepike for familien.

Vi har noen tegninger som arkitekt Thorolf Ridder har tegnet fra penstuen fra år 1900, da står det 2 senger der inne og det henger klær til tørk over ovnen. Han selv sitter ved et bord midt på gulvet og tegner, så det ser ut til at familien da nærmest brukte stedet som hytte. Senere ble stedet brukt mer standsmessig, slik vi ser gården i dag.

Bryggerhuset var også i bruk som bolig, i 1920–30 åra bodde det en dame som het Helene Andersen der, hun døde i 1927. Gerda Gotheim fortalte at hun brukte å ha høner inne hos seg.

I en annonse i avisen fra 1891, ser vi at det er en Carl Mellbye som reklamerer

at han har åpnet en rørleggerforretning i frøknene Ridders gård.

Anton Ridder og familien videre

Som nevnt, var det bare Anton av de 8 søsken som giftet seg og fikk etterkommere. Han forlot hjemmet og Hønefoss i 1856, og hadde sin første stilling hos en kjøpmann Tofte i Drammen. Senere arbeidet han hos Ambjørnsen inne i Kristiania, hvor lenge vites ikke, men i 1870 skriver han hjem til sin mor fra Berlin, hvor han der hadde arbeidet for en J. E. Sundt i noen år. Han skriver at han nå har planer om å begynne egen forretning i Kristiania, og at han har skaffet seg noen gode agenturer. Han skriver videre at han skal gifte seg med sin forlovede Thora Arnesen fra Kristiania (1847–1928).

Han etablerer så en manufakturforretning under navnet Anton Ridder. Etter flere forflytninger havner butikken på hjørnet av Carl Johansgate og Øvre Slottsgate. Han hadde også en skjortefabrikk. Annonsesøilene i byen var det også han som fikk innført, det var vel en ide han hadde med seg fra Tyskland.

Han giftet seg med sin Thora i 1872, og de fikk 4 barn; Hans Andreas

Foto: © Buskerud Fylkesfoto

Maren Kristine Ridder, født Glatved.

(1874–1967), Johan Luis (1875–1963), Borghild (1878–1936) og Thorolf (1881–1969).

Familien var sterkt knyttet til Ringerike og tantene i Riddergården, her tilbrakte de sine ferier.

Hans og Luis gikk inn i farens forretning og overtok den da faren døde. Borghild lærte å male, det henger et stilleben i Riddergården som hun har malt, det er signert Dresden. Hun drev også maler-

skole og hadde en broderiforretning på Briskeby i Oslo. Thorolf utdannet seg til arkitekt og hadde sitt virke i mange år i København.

Brødrene reiste ofte rundt i Europa, særlig Thorolf, som var en habil kunstner. Han har etterlatt seg en mengde malerier og tegninger i Riddergården fra Egypt i sør til Kirkenes i nord.

Brødrene hadde ingen etterkommere, så da de hadde passert 80 år, testamenterte de Riddergården til Hønefoss Kommune, med det forbehold at de kunne bruke stedet så lenge de levde.

Vedlikeholdet av husene hadde vært forsømt i mange år, så husene var i meget dårlig forfatning da kommunen overtok. Det ble bevilget midler til restaurering, alle takene ble lagt om, fjøs og stall ble tatt helt ned og laftet opp igjen. En god del av tømmeret i veggene er nå gamle telefonstolper. Det ble bygget mur under nordre del av hovedbygningen, og stuegulvet ble skiftet ut. Ytterveggene, som før var rappet med en leireblanding, ble nå rappet om igjen med murpuss, og alle husene ble malt.

I 1966 tok Ringerikes Museum over tilsynet av stedet med ansvar for fremtidig drift og vedlikehold, mot at kommunen så skulle bestride utgiftene.

Denne avtalen opphørte i 1997, så i dag er det kommunen som driver stedet. Riddergården blir brukt når kommunen tar imot celebre gjester, det er stevner der hver sommer «Riddergårdsdagene», og det er utekonserter der hver søndag om sommeren. I uthusene er det utstilling av museale gjenstander som passer inn i miljøet, dette er ting som museet ikke har kapasitet til å vise fram i sine egne lokaler.

Gerda Gotheim

Man kan ikke skrive om Riddergården uten å nevne Gerda Gotheim, «Riddergårdens Dronning». Hun og mannen Olav

flyttet inn i Nystuen i 1941, som vaktmestere for Ridderfamilien. Han hadde da ansvaret for det som var ute, mens hun stelte for brødrene Ridder når de kom opp fra Oslo.

Etter at kommunen og museet kom inn i bildet, fortsatte de å ha oppsynet, men nå tok kommunen over gressklipping og hagestell.

Gerda ble enke i 1976. Da museet tok over var hun museets representant og var guide når det kom folk som ville se stedet.

Gerda døde i 1995, 86 år gammel. Da hadde hun hatt omsorg for gården i 56 år.

Kilder:

Norsk kunstnerleksikon

Andreas Ropeid: Hønefossboka bind 1–3, Hønefoss 1952–68.

Wencke Slomann: Norske Oldfunn, Sætrangfunnet, Oslo 1959

A. Lagesen: Ringeriske slekter

Forfatteromtale

Peter Tandberg er født i Oslo i 1917. Han har gått på landbrukskole og har praktisert som gårdbruker i noen år. I 25 år var han materialforvalter på Hvalsmoen verksted til han gikk av med pensjon. Han var så bestyrer av Ringerikes Museum til han fylte 70 år. Han har vært aktiv på kulturfronten gjennom styreverv i Ringerike Malerklubb og Ringerike Kunstforening og var en av initiativtagerne til stiftelsen av Ringerike Historielag. Han var styremedlem i Ringerikes Museum på 70- og 80-tallet og var medredaktør i Heftet Ringerike. Han har tilbrakt vinteren i Spania i en lang årrekke, men kommer hjem igjen sammen med trekkfuglene. Om sommeren bor han i «Nystuen» i Riddergården og tar seg av stedet og viser rundt besøkende.

Tidlig foto av Riddergården.

Foto: © Buskerud Fylkesfoto

Mus- og rotteplagen i by og bygd før i tiden

Av Ole Skaug

Jeg har lenge trodd at vi heldigvis er blitt kvitt den mus- og rotteplagen som vi vokste opp med i de gode gamle dager, – i Åsbygda som ellers i landet. Den gang var husene enklere bygd og musa fant veien inn. Det fantes ikke Glava i veggene som isolasjon. Rett nok ble det brukt sagflis som isolasjon av og til, men den sank jo sammen og hjalp lite. Ikke minst er det blitt ordnet renovasjon i våre dager. Som sagt trodde jeg at museplagen var blitt historie – helt til jeg hørte det krafse inne i kjøkkenskapet mitt en kveld.

Mødrene var hjemmeværende den gang og tok seg av unger og alle gjøremål i huset uten støvsuger og vaskemaskin. Mannen var på arbeid hele dagen og kom hjem om kvelden – eller han kunne være borte hele uka. Far min var snekker og laftehogger og kom hjem lørdag.

På lørdager skulle det gjøres ekstra reint, husker jeg. Mor lå på alle fire og skura golvet med skurekost og grønnsåpe. Vi unga måtte ut i skogen og hente granbar som ble lagt foran trammen. Vi skulle ha nytt og reint bar til å tørke av oss på beina.

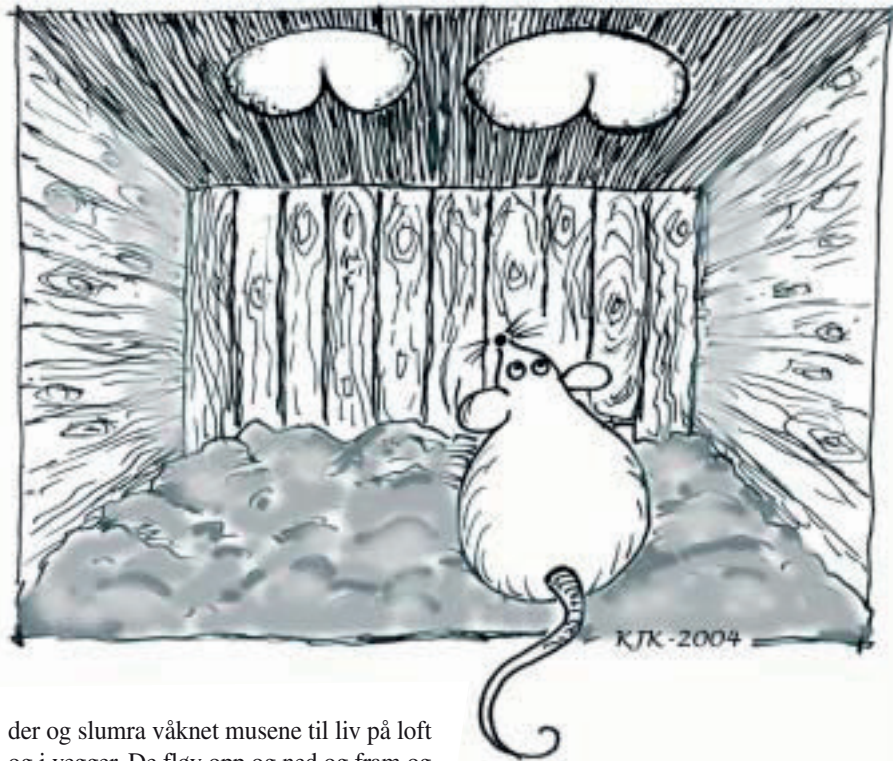
Det var ikke noe som het lørdagsfri den gang og butikkene stengte i ett-to tida på lørdagen, så lørdagshandelen måtte være unnagjort innen den tid. Når far så kom hjem og alle sju var på plass, ja da var det helg. Freden senket seg i huset.

Ubudne gjester

Så satt vi rundt bordet og spiste. Mor hadde laget deilig middag og det luktet godt i kjøkkenet. Plutselig kunne det bli leven i huset når en av oss oppdaget ei lita mus som pilte langs veggen bak komfyren og gjemte seg bak vedkassa. Det kunne bli ei ordentlig huskestue ved sånne anledninger.

Vi greide som regel å få has på den lille skapningen, men hvor kom den fra nå? Fra benkeskapet nå igjen, eller fra et åpent vindu, fra bøtteskapet under trappa til andre etasje? Verst var det når den kom fra kjøkkenbenken hvor det ble oppbevart spiselige ting – for dette var før kjøleskapets tid. Da var det bare å ta ut alt fra benken, finne musehullet og tette det igjen. Så var det bare å ta fram musefella, spenne den opp med en bit ost eller flekk som åte.

Når det var stille i huset om kvelden eller natta kunne det bli rent ille. Når du lå

Illustrasjon: Kristoffer J. Kristiansen

der og slumra våknet musene til liv på loft og i vegger. De fløy opp og ned og fram og tilbake og peip. Trolig lekte de eller kanskje de sloss. Det kunne være litt uhyggelig og særlig når jeg lå på loftet om sommeren. Jeg var redd for å få dem opp i senga. Jeg følte meg ikke helt trygg.

Rotter i utedoen

De som har vokst opp i nyere tid vet ikke hvordan det var å måtte på do i gamle dager. Utedoene var oftest plassert i nordveggen av et uthus eller innerst inne i en gang eller en låve – uten lys. Når du kom inn på «toseter'n» måtte du først se etter at det ikke var rotter nede i doen. Var det ikke det, kunne du sette deg noenlunde trygt, men du smalt skohælen i veggen med jevne mellomrom. Det var ikke lenge du kunne sitte helt rolig, for rottene var ikke langt unna, og vi hadde da hørt om folk som hadde blitt bitt i rompa.

Verst var det om du måtte på do om kvelden. Da gikk vi unga to og to. Det var ikke bare rottene vi var redd, men det hendte at det var ubudne voksne mannfolk på låven. Det var mange arbeidsledige menn som dro rundt i bygdene i håp om å få en jobb. Noen lagde sopelimer eller andre ting som de solgte. De snek seg inn på låver for å overnatte. Jeg husker godt at to av småsøsknene mine kom løpende inn – den ene med buksene nede på knærne. De hadde hørt lyder fra høylaet.

30 rotter på en natt

Onkel Henrik Engen på Haugerud i Åsbygda drev slakteri. Der var de plaget av rotter. Onkel skjøt en del rotter, men det hjalp lite. Så laget han en rottefelle – lik en krabbeteine. På ei natt tok han 30 rotter. Så måtte han jo få avlivet dem. Å skyte en og en var umulig. Det endte med drukning i en stor tønne vann.

Som nevnt er jo rotteplagen blitt redusert, og det er ikke så mange mus i vårt nær-område selv om det nok finnes en del i vil-laområdene. På den annen side har teknikken frembrakt en ny art mus. Den styrer oss på mange måter og har hedersplassen i mange hjem. Det er «datamusa». Hvor skadelig den er vet vi ikke noe om ennå.

Forfatteromtale

Ole Skaug er født i Åsbygda i 1928 og vokste opp der. Etter å ha tatt realskoleeksamen i Hønefoss, begynte han som snekker. Verneplikten utførte han i Tysklandsbrigaden. Han flyttet til Oslo blant annet for lettere å kunne gå i teatret. Han gikk voksen-gymnaset på kveldstid og deretter treårig lærerskole. Han arbeidet som lærer i Oslo til han var 65 år gammel. Skaug er ivrig hagedyrker og interessert i historie. Han har skrevet flere artikler i Heftet Ringerike.

En fotnote i verdenshistorien

Av Bjørn Knoph

Den russiske revolusjonsleder Leo Trotskij som Stalin hadde kastet ut av Sovjetunionen, og Hønefossredaktøren Konrad Knudsen satte Hønefoss på kartet for en kort tid i 1935–36. Det resulterte i en dramatisk episode i byens historie – men bare en liten fotnote i verdenshistorien. Den tidligere sjef for Den røde arme bodde hos familien Knudsen et års tid etter å ha fått oppholdsstillatelse i Norge. Tillatelsen ble trukket tilbake. Trotskij ble sendt til Mexico, og der ble han myrdet av en av Stalins menn.

Trotskijs bevegelser ble fulgt med stor oppmerksomhet av hans tilhengere rundt om i verden – og av Sovjetlederne, norske kommunister og av norske styringsmakter og politi. Trotskij og hans frue Natalia forsøkte på sin side å leve i fred og ro hos familien Knudsen på Wexhall i Heradsbygda.

Norske nazister snuste rundt huset og foretok telefonavlytting. En kveld da Trotskij og frue og Knudsen og frue var på

en ferietur på Sørlandet, foretok nazistene innbrudd i boligen ved siden av Norderhovhjemmet og stjal noen dokumenter. Et av dem ble sendt videre til det tyske Gestapo, fortalte en av dem senere.

Aase Moe fra Rabba, født Andersen, var venninne av husets datter, Hjørdis, og var tilstede da innbruddet fant sted. De to hadde lagt seg, men hørte at noe var på ferde. Hjørdis var en handlekraftig 23 år gammel dame, og stilte seg i sin blå nattkjole foran døren til Trotskijs rom slik at nazistene ikke kom inn der, husker Aase Moe, som tilbringer sine ferier i Grøndokka, Sundvollen. Politiet ble tilkalt av inspektør Wraamann som bodde i samme huset, og politiet forsøkte å forfølge nazistene som hadde fått rasket med seg noen maskinskrevne papirer. Langt utpå natten fikk lensmann Kjær og politimester Urbye tak på fem av dem, men arresterte dem ikke.

Sterk diskusjon

Resultatet ble etter hvert en mengde avisartikler og kommentarer for og imot

nazistene og Trotskij, – og en straffesak. Aase Moe måtte vitne både i byretten i Oslo og i lagmannsretten i Drammen.

Denne historien vakte naturligvis stor oppmerksomhet. Interesserte vises til «Verdensrevolusjonen på Hønefoss» av Yngvar Ustvedt. Vi tar med at en av NS-mennene senere ble medlem av Germanske SS Norge, var frontkjemper og tilknyttet Rinnanbanden. En annen av dem var først frontkjemper og fra sommeren 1943 deltok han i flere aksjoner mot den norske motstandsbevegelsen med grad av SS-Oberscharführer. Han ble i 1948 dømt til ti års tvangsarbeid.

Trotskij håpet på fred og ro da han kom til Norge. Revolusjonslederen var etter Lenins død kommet i sterk opposisjon til Stalin og partidiktaturet, tvungen overfor fagforeninger og annerledes tenkende, serviliteten og underdanigheten og ropet på straff ved den minste form for kritikk. Stalin deporterte ham og fru Natalia først

Sekretær Jan Frankel, Hjørdis Knudsen, Leo Trotskij og fru Natalia Trotskij.

Foto: Privat/Utlånt av Aase Moe

Foto: Privat/Utlant av Aase Moe

Borgar Knudsen.

til Alma Ata og så til Tyrkia. Fra 1933 bodde de i Frankrike. Moskva beskyldte ham nå for å være skyldig i alt som gikk galt i Sovjet og Trotskij fryktet for at den franske regjering skulle deportere ham. I 1935 søkte han om oppholdstillatelse i Norge, og fikk det på bestemte vilkår om at han ikke skulle drive politisk virksomhet.

Da han kom til Norge og fikk slå seg ned hos familien Knudsen, var Trotskij trett og sykkelig. Han hvilte mye og gledet seg over å kunne leve fredelig i Heradsbygda. Vi har hørt flere beretninger om at han og fruene var omgjengelige og trivelige folk. Den tidligere sjef for Den røde arme hadde tatt mange brutale avgjørelser under revolusjonen og borgerkrigen og ble derfor beskyldt for å være massekiller, men nå hvilte han ut i hagen, ruslet rundt og spanderte sukkertøy og karameller på ungene. Han kunne godt leke litt med dem også. Han og fruene spaserte en del, og tok gjerne en biltur med Erling Jensrud som sjåfør. De var på kino i gamle Lokalet Ringerike, og der skal de ha sett filmen «Ti dager som rystet verden». Det var en film om oktoberrevolusjonen i Russland i 1917 da Trotskij spilte en avgjørende rolle. Senere ble han blant mye annet sjef for Den røde arme og utenriksminister. Etter Lenins død tok han avstand fra systemet han hadde vært med å skape og fra staliniseringen av Sovjetunionen. Men nødvendigheten av en verdensrevolusjon trodde han på og kjempet han for. Han har den dag i dag fortsatt tilhengere rundt om i verden.

Leve den 4. internasjonale

Sommeren 1935 var lang og solrik og innbød til kaffedrikking utendørs. Utpå høsten 1935 hadde Trotskij fødselsdag, og da ble det servert en stor bløtkake fra bakermester Ludvig Kvernberg i Hønefoss. «Lenge leve den 4. internasjonale» sto det

Foto: Privat/Utlant av Aase Moe

Tre gode venner av familien Trotskij.
Fra venstre Hilda Knudsen, Aase Moe
og Hjørdis Knudsen.

på kaken, fortalte Gunvor Wraamann til undertegnede. Hun og ektemannen bodde i det samme huset.

Aase Moe forteller at hun ble kjent med Knudsenfamilien da datteren Hjørdis trengte hjelp i Kultus. Det var en butikk som solgte gaveartikler, parfyme og bøker fra Tiden Forlag.

Aase Moe husker at Natalia kom med iskrem til henne, og hun fikk julegave av ekteparet. Fru Natalia hadde kjøpt et skjerf til en ung dame med blå øyne, sa hun. Hun husker ellers at hun holdt Trotskij i hånden da de gikk rundt juletreet. Den tidligere revolusjonsleder var bare blid og hyggelig. Natalia var vanskelig å snakke med da hun talte bare russisk og fransk. Leo Trotskij talte et meget tydelig tysk.

Telefonavlytting

Wraamann og frue ble etter hvert klar over hvilke berømmthet de bodde sammen med. I de gode perioder Trotskij hadde, sto han opp grytidlig om morgenen. Han hadde sekretærer og dikterte artikler til verdenspressen på fransk og tysk med myndig stemme. Han arbeidet også med

Foto: Bjørn Kropph

Aase Moe.

et par bøker. Det kom en rekke personer av forskjellige nasjonaliteter på besøk, og det ble lagt merke til at det lusket noen omkring også. Norske nazister hadde koblet seg til telefonen nede i Veienmarka og avlyttet Trotskij. Så fulgte innbruddet og rettssaken, og Moskvaprosessen kom som et sjokk. Stalin arresterte og anklaget en rekke fremtredende Sovjetledere, og de

*Leo Trotskij, fotografert på gården
Wexhall i Heradsbygda.*

Foto: Privat/Utlånt av Aase Moe

Journalist Leif Berg og Leo Trotskij.

på sin side forklarte at Trotskij og hans sønn Sergei Lvovitsj Sedov, hadde planlagt terrorhandling og ønsket å myrde Stalin. Rettssaken endte med 16 dødsdommer. Trotskij's sønn forsvant og en av hans sekretærer under Norgesoppholdet, Walter Heinz Epe, ble skutt i Sovjetunionen i 1942. Hans norske kone, Synnøve, døde i fengselet. Skjebnen til deres lille barn, Ivar Rosendal Epe, er ukjent, heter det i arkivmateriale gjengitt i Aftenposten i 1996. Sekretær Erwin Wolf møtte også sin skjebne.

I en senere prosess i Moskva forklarte en av de tiltalte at han hadde landet med et lite fly nær Ringkollen og konferert med Trotskij i en hytte ved Ringkollen! Under denne prosessen ble det hevdet at Trotskij samarbeidet med makthaverne i Tyskland for å styrte Sovjetregjeringen.

Innbruddet på Wexhall, presset fra Sovjet, nazistenes agitasjon og til dels borgerlige avisers motvilje mot Trotskij, gjorde den norske regjering urolig. Stortingsvalget nærmet seg, og ifølge Haakon Lie betydde det også noe at sildefiskerne på Vestlandet fryktet for eksporten til Sovjetunionen. Resultatet ble kort fortalt at Trotskij og frue ble satt under politibevoktning for senere å bli internert i Hurum. Yngvar Ustvedt siterer en stortingsrepresentant og karakteriserer det som Norges første konsentrasjonsleir. Gunvor Wraamann husket avskjeden fra Wexhall. Hun hadde plukket en bukett erterblomster og ga den til fru Trotskij. Da kom det en politimann og undersøkte buketten. Ekteparet tuslet ut av gårdsplassen. Trotskij snudde seg, holdt en pekefinger i været og sa: – Es wirt über uns gelogen – de lyver om oss – det skal De ikke tro på. I 1936 ble de to utvist og sendt ut av landet under oppsyn av den senere beryktede nazistiske politiminister under krigen – Jonas Lie.

Trotskij fikk opphold i Mexico. Der ble

han myrdet av en av Stalins agenter. I et lite museum opprettet til hans ære henger det et bilde fra Ringerike.

Forsvant under krigen i Spania

Hjørdis Knudsen og Trotskij's sekretær Erwin Wolf som var tsjekkisk jøde, dro til Barcelona i Spania under borgerkrigen. Wolf var korrespondent for en engelsk avis. En dag fikk han en telefonhenvendelse, forlot hotellet de bodde i – og kom aldri tilbake. Hjørdis Knudsen forsøkte iherdig å finne ut av hvor det var blitt av ham. Hun lyktes ikke, men det er neppe noen tvil om at det var Stalins agenter som hadde tatt ham. En annen av Trotskij's sekretærer som var på gjennomreise ble arrestert i Sovjet og henrettet.

Hjørdis Knudsen vendte hjem til Norge fra Barcelona. Under krigshandlingene i 1940 traff hun i Gudbrandsdalen vitenskapsmannen Arne B. Holt som hun ble gift med, forteller Aase Moe. Høsten 1940 dro familien Knudsen til Sverige og reiste videre via Sovjetunionen og Tyrkia til Amerika. Der foretok stortingsmann og redaktør Konrad Knudsen en lang foredragsreise tvers over Canada for å tale Norges sak. Senere ble han ansatt ved Statsrevisjonens kontor i New York. Etter krigen fortsatte han som Stortingsrepresentant. Han døde i 1959 under et opphold på sommerstedet på Veme.

Hjørdis Knudsen's ektemann Arne B. Holt ble offiser og underviste i Little Norway i Canada hvor det norske flyvåpen utdannet flygere og bakkemannskap. En av de som ble utdannet der var Hilda og Konrad Knudsen's sønn Borgar. Da kronprinsesse Märtha kom på besøk en gang, var Hjørdis vertinne. Etter krigen ble hun ansatt i De forente nasjoner og arbeidet da

Erwin Wolf.

for generalsekretær Trygve Lie – som faren hennes hadde hatt et kraftig oppgjør med da Trotskij ble utvist fra Norge. Hjørdis Knudsen og hennes mann ble boende i USA, men var på besøk i Norge flere ganger. Arne B. Holt var bror til maleren Kai Fjelds kone og familiene hadde hyggelig omgang. Hjørdis og mannen var i Norge en periode for å ta seg av hennes mor Hilda. De flyttet tilbake til USA etter hennes død. Hilda og Konrad Knudsen er begravet i Hønefoss. På gravstenen står også navnet til Borgar som ble skutt ned over Holland i februar 1945.

Under besøk i Hønefoss var Hjørdis innom Fremtidens avdelingskontor, og undertegnede husker henne som en flott dame, verdensvant og i stand til å beherske enhver situasjon på en elskverdig måte. Hun døde i 1978.

Hjørdis Knudsen fikk en sønn, Arve, og han fikk tre døtre. En av dem, Ingeborg Holt, oppholdt seg en tid i Norge og har bekostet stell av familien Knudsen's grav i Hønefoss. Hun er bosatt i Maryland utenfor Washington DC.

Kilder:

Ustvedt, Y.: Verdensrevolusjonen på Hønefoss. Gyldendal Forlag. 1974
Samtaler med Aase Moe og Gunvor Wraamann

Forfatteromtale

Bjørn Knoph er født på Nordstrand i Oslo (1928). Han startet sin journalistiske løpebane i Dagningen, Lillehammer. Han flyttet til Hønefoss i 1957 og arbeidet på Fremtidens avdelingskontor. De siste 15 arbeidsårene var han ansatt i Ringerikes Blad. Han har vært bidragsyter til Heftet Ringerike i en årrekke og har representert Ringerike Historielag i heftets redaksjon siden 1993. I 2004 ble han redaktør av Heftet Ringerike.

Foto: Privat/Utlånt av Aase Moe

Møte med Anders Frog

Det må ha vært seinsommer'n i 1978, bror min kjører en beige Saab 66, og vi har tatt med oss fiskestenger. Turen går til Norderhov kirke, men vi tar av til venstre i krysset ved Kirkevoll. Veien går gjennom en solmoden åker og fortsetter i en stigning. Vi kjører i retning Frok som ligger overfor ævelona Juvern.

Av Elling Lien

Like etter vi har passert gårdstunet på Frok, deler veien seg. Saaben virvler opp ei støvsky etter seg, der vi kjører til høyre i krysset. Etter en par hundre meter stopper vi foran et gammalt stabbur med et nyere tregult hus te' høyre.

Bror min ser på meg og sier: «Du får spørre'n Anders, om n' kan være så snill å låne oss båten du'a.»

Jeg løsner sikkerhetsbeltet, går ut av bilen og rusler bort til smijernstrappa foran døra hass Anders. Jeg går opp og banker på. Det tar litt tid, så går døra forsiktig opp. Foran meg står en busserullkledt mann med et lunt smil om munnen. Han bærer ei blå alpelue og røyker krokpipe. «Hei, Jeg lurte på om je og bror min kunne fått låne båten, jeg?» «Jaså, det er nå di kommer». Det var som om han visste at vi kom uten at vi hadde kontakta'n på forhånd. «Ja dom kan låne båten, for dom låser'n etter seg og behandler'n pent», fikk vi seinere høre av andre at'n hadde sagt om oss.

Han gir meg båtnøkker'n som er festa te' ei lærreim og er knyti sånn at je kan henge'n rundt halsen. Jeg tusler bortatt te' bror min som venter i bilen. Vi drar videre mot Juvern så langt det går an å kjøre, tar med oss stengene og går den sandete stien ned te' Juvern. Torbjørn forteller historier om barndomskamerater, om'n Kjell og'n Svein, der vi står og knyter på sluk og spinner. Jeg løfter beina med jamne mellomrom, det er bra med maur her. En sval vind rusker i panneluggen, da første kastet mitt når ut mot sivkanten

«Jeg dømmet det er dårlig brett i dag, jeg Elling», sier'n Torbjørn, som står i båten og myser mot sommersola. Vi holder nøye aue med stangtuppa, mens vi sveiver innatt snøret.

Vi har vel stått en par timer eller mer. Da vi blir var en skikkelse te' høyre for oss

oppunder berga. Der får vi se det lure smilet hass Anders der'n kommer bort te' oss. «Han vil visst itte», sier'n Anders. Han har nok iaktatt oss ei god stønn uten at vi har merka'n.

«Di får prøve noen kast der, je veit det ska stå en sværing der borti.» Anders peker sjølsikkert dit'n vil vi ska kaste. Bror min får te' en fulltreffer akkurat der'n Anders har pekt og begynner å sveive inn. Kort etter nøkker'e i stanga og bror min drar inn en åbbår på nærmere kilo'n.

Det blei mange fisketurer på meg og'n Torbjørn etter denna. Vi fikk ikke fisk hver gang, men når 'n Anders var heme og vi huska å spørre'n om å vi sku fiske hen, fikk vi fisk.

Når vi stakk innom, sa'n at'n venta oss og sto ofte fullt påkledd klar te å bli med oss ut.

Anders Frog var farfar te Nils Ivar Frog som i dag har tatt over gardsbruket. Nils Ivar har fortelt meg om farfarens spesielle evner: At'n hjalp folk og lindra smerter og at han også fant igjen ting som folk hadde mista.

Det at han fant igjen ting, har jeg sjøl fått oppleve.

På en av tura je og far min lufta bikkjene i Froksmoen, kom far min på at han ikke kunne finne igjen klokka si. Han bestemte seg for å gå innom'n Anders for å se om det var hjelp å få der.

Det første'n Anders sier når'n møter oss i døra er: «Jeg tenkte meg nok det var di som kom».

Med andre ord, han venta oss. Vi blir bedt inn i stua og setter oss. Han finner fram ei trekløft og et papir. Papiret krøller'n sammen i henda for så å rette det ut igjen. Så ber'n far min om å stryke handa si over arket. Når det er gjort, så tar'n en blyant og skisser opp hjemmet vårt innvendig. Alle dører, møbler og annet inventar blir tatt med, og alt stemmer korrekt i forhold til plasseringa. Enda han aldri har satt beina sine i huset. «Det ligger ei klokke her oppå, Sigmund, men jeg veit ikke om'a er di». Han merker av på arket med blyanten.

Etter vi har prata ei stønn, går vi hematt med bikkjene og ser etter der'n Anders sa at det lå ei klokke. Ganske riktig, under duken ligger det ei klokke, men som'n Anders og var inne på, var den ikke far min si.

Nils Ivar fortelte meg at en gang han og broren leika utpå jordet med et måleband som dom gravde ned og ikke fant igjen.

Da dom ikke fant det igjen sjøl, gikk gutta te' bestefar sin. Gutta måtte tegne opp, og med kobberpinner og kvistekløft fant'n bestefar målebandet med en gang.

Odd er en jeg kjenner som fikk oppleve en annen del av evna hass Anders. Han forteller'n Anders brukte ønskekvist og benytta seg av ei vannåre som gikk under huset. En gang var'n Odd og en kamerat på besøk. Kameraten hadde klaga over smerter i hofta. Anders hadde bedt om å få to lommetørkler ta'n. Han hadde bare et, så'n Anders fant et sjøl. Så stelte'n seg på den plassen i stua der vannåra gikk under huset. Han holdt løselig et tørkle i hver hand. Litt forbausa vart nok kara når dom fikk se at henda på'n Anders blei blå der'n sto og at dom vart varme. Kameraten sku så putte et lommetørkle i hver av framlommene sine.

Kara lo nok litt av hele greia, når dom satt seg i bilen og kjørte sørover. Men da dom var kommen te Sylling, kjenner kameraten varmen bre seg fra lommetørklene og oppover i hoftene.

Anders Frog fant også sjukdom hos folk bare ved hjelp av enkle tegninger som slektninger strøyk handa si over. Han strøyk hjertehanda (venstehanda) si over samma arket. På den måten fant'n ut hvor sjukdommen satt, sjøl om folka ikke var der. Nils Ivar fortelte meg at etter at bestefaren var død, fant han ei kiste med nær 500 takkebrev på stabburet. I mange av breva lå det penger som Anders ikke hadde rørt.

Forfatteromtale

Elling M. Lien er født på Ringerike (1968) og bor i barndomshjemmet i Nordre Ringåsen. Han er meget litterært interessert og skriver dikt på eget forlag. Forestillingen «Blant borgerlig trygghet og tilfeldig sex» bygger på boka med samme tittel utgitt i 2004. Han har bidratt med en artikkel i Hftet Ringerike også i 2003.

Skrømt i Ådalsskauen

Av Elling Kristian Hansen

Det er ikke mange som har levd så nær opp til naturen som de gamle skogarbeiderne. Livet i de gamle skogshyttene uke etter uke – høst, vinter og vår, gjorde at de ble vare som skogens dyr. De tok varsler av vær og vind og kunne forutsi været like godt som nåtidens meteorologer – og kanskje bedre somme tider. At det eksisterte hulder og nisser godtok de som en naturlig ting.

Det falt dem sjelden inn å undersøke det de så eller hørte. Derfor ble mye av det de så eller hørte ikke så mye å feste lit til. Men likevel, etter et langt liv i skauen kan jeg nok si at det finnes ting mellom himmel og jord som ikke kan forklares. Jeg har bestandig undersøkt det jeg har sett eller hørt, og i de fleste tilfelle har jeg funnet en naturlig forklaring. Men enkelte ting har jeg måttet gi opp som uforklarlig. Hørselsbedrag eller synsbedrag, kan en si. Men når flere hører og ser det samme samtidig, da må det være noe i det.

Ofte kunne en høre navnet sitt bli ropt i skogen. Det har hendt meg flere ganger og var vel helst hørselsbedrag. Men det var en gang jeg hørte det særlig godt. Det var en søndagskveld, Jeg var på tur over åsen med en nistebør. Vanligvis brukte jeg ikke å starte før om mandags morgen, men det hadde vært kvelende varmt i flere dager så jeg mente det måtte være bedre å gå om natta.

Det var nokså langt å gå så jeg startet fra bygda ved titiden om kvelden og mente å være fremme ved ett-tiden. Det var midtsommer, et par dager etter St.Hans og lyst hele natta. Klokka tolv var jeg oppe på åsen. Her oppe på åsryggen gikk vegen gjennom ei slags fjellkløft. Den kunne vel være en ti – femten meter brei med bratte

bergvegger på begge sider. Jeg trengte en pust etter de bratte bakkene, så jeg stanset. Jeg tok av meg sekken, satte meg på en gammel stubbe ved den ene bergveggen og fikk varme på pipa. Det var ikke mørkere enn at jeg kunne ha lest en avis. Det er alltid lysere oppe på fjellet enn nede i bygda.

Skogsnerten

Da jeg reiste meg for å gå videre ble navnet mitt ropt klart og tydelig fra den andre bergveggen. Jeg kan ikke si annet enn at jeg kvakk dyktig med det samme. Ja, jeg syntes det var litt nifst – langt inne på skauen, midt på natta. Folk kunne det jo ikke være, og forresten var det kvinnfolksmål som ropte.

Skogsnerten, tenkte jeg, Det var alltid skogsnerten som ropte slik, sa folk. Skogsnerten er en slektning av huldra. Hun er vakker og som regel blåkledd og har moro av å gjøre skøyerstreker med tømmerhoggera.

Det skulle for øvrig hende mer på denne turen, om ikke noe overnaturlig. En ti minutter etter at jeg hadde hørt dette ropet, kom jeg til ei myr der stien gikk beint over. Det var nå på det mørkeste på natta, men da jeg kom til denne myra syntes jeg det lå et lysskjær over den. – Skal det nå bli mer rart på denne turen, tenkte jeg. Da jeg kom fram til myra så jeg hva det var. Det var hundrevis av St.Hansormer som lå tett i tett over hele myra. Det er hunnene som lyser. De er vingeløse, sitter på bakken og har en selvlysende bakpart med et gulgrønt fosforiserende lys. Det er for å tilkalle hannene som har vinger og flyr i luften. Jeg plukket opp et av disse insektene og holdt det i handa. Det lyste så sterkt at det lyste opp hele handa, og i neste øyeblikk slo en hann seg ned på den.

Jeg fortsatte turen min. Klokka ett sto jeg ved hytta. Jeg gjorde opp i feleovnen, tok meg en kaffekopp og ei brødskive, og etterpå la jeg meg på brisken for å få noen timers søvn. Jeg tenkte på at navnet mitt ble ropt så tydelig i ville skauen, men til slutt sovnet jeg fra hele greia.

Kveldsvart

Det er andre ting som ikke er så lett å forklare. Det var enkelte steder ved skogshyttene – ja enkelte steder i bygda også – hvor det var «kveldsvart» som det kalles. Det vil si at det måtte ikke forekomme noe utidig uro som vedhogst eller annet arbeid som det fulgte noe bråk med om kvelden. Det var heller ikke bra med høyrøstet prat. Når sånt forekom, «høgg det oppatt» som det het. Da hørte man at det ble kløvd ved så flisene føyk ute på stabben. Så man ut, så var det ikke noe å se. Noen steder var det dunking i vegga eller dørene gikk opp av seg sjøl. Så man ut så var det ikke noe å se.

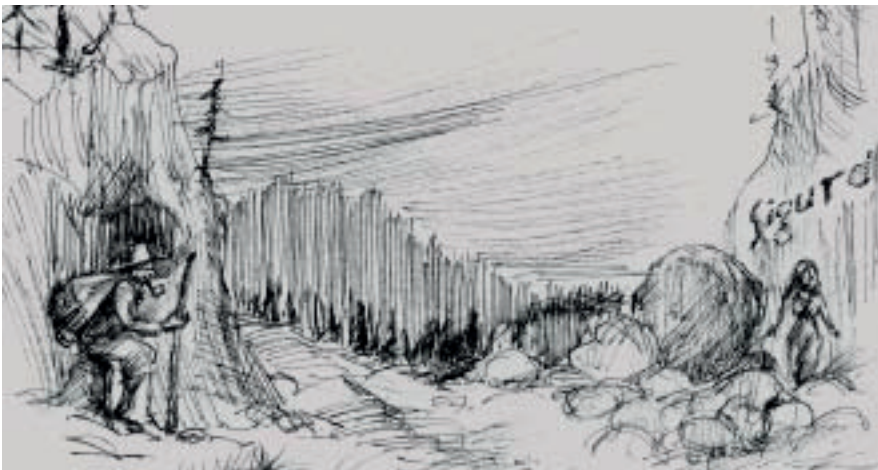
Jeg veit om flere steder der slikt forekom, men det er blitt mindre av det i seinere tid. En kar jeg kjente godt, la meg kalle han Erik, kunne fortelle om ei hytte der det var slik. Erik var en stø, pålitelig og fåmælt kar, jeg tviler ikke et øyeblikk på at han hadde opplevd det han fortalte.

Han og to mann til hadde påtatt seg noe tømmerhogst langt inne på åsen. Det var seinhøst og det var kommet en 5 – 6 tommer snø. De kom fram til hytta om kvelden og skulle innrette seg der. Det var alt dyktig skumt. Noen vedpinner fantes i hytta så de fikk kokt seg en kaffedråpe og ordnet seg sengeplasser. Da de var ferdig med dette måtte de hogge ved. De trengte en lunk i koia til de skulle legge seg, og såpass at de fikk kokt seg kaffe neste morgen.

Snøen fosses inn

Det sto et par vedkubber oppreist ved vegen. Det var blitt så mørkt at en måtte stå og lyse med flatbrennerlampa mens de andre to hogg og kløvde. Erik som visste at det var «kveldsvart» ved denne hytta ymtet fram på om at det kunne bli urolig etterpå, men de to andre bare blåste av slikt tøys. De bar inn veden, la i ovnen og la seg. Men de hadde ikke ligget lenge før de fikk høre at noen begynte å kløyve ved ute på hoggestabben.

Da jeg skulle reise meg for å gå videre, ble navnet mitt ropt klart fra den andre bergveggen.

Illustrasjon: Otto Solli

Illustrasjon: Otto Solli

I det samme kom det et kraftig slag i døra...

Nå begynner det, sa Erik. De to andre for opp og skulle ut for å se. I det samme kom det et kraftig slag i døra, omtrent som av en øksehammer. Kroken spratt av døra som fløy opp på vid vegg. Det sto en foss med snø inn i rommet og la seg over hele gulvet. Det var ikke fritt for at de to karene ble litt bleike rundt nebbet, men de gikk ut for å se om det skulle være spor etter folk, men det fantes jo ikke.

Erik som hadde ligget på hjellen hele tida sa at «nå trur je det er best at vi høgger den veden vi trenger før det blir mørkt». Slik ble det, og de hørte ikke noe mer mens de holdt til der.

Ingen forklaring

En annen gang var jeg og en kamerat ute for noe jeg ikke har funnet noen forklaring på. Vi hadde tatt på oss å hogge et stykke der det sto igjen mye gammel blink, og ellers mye små og stygg skog. Bestyreren hadde lovt oss 40 øre mer på tyla hvis vi tok på oss dette stykket. Prisen ellers var 2.20 sams for tyla, så dette hørtes jo ut til å være svære greier.

Jeg var bare 16 år den gangen, og kamera ten min, Olaf hette han, var et år eldre. Vi holdt til på Ringsetra på vestsiden av Sam-sjøen. Her skulle det ha vært rent forskrekkelig med hulder, nisser og andre ting, ble det sagt. Vi var ikke redde for å ligge der aleine, men vi ville jo gjerne bli ferdige og komme dit der de andre kara var. Vi dreiv på alt vi orket, og det ble seine kvelder. Det hendte ofte at vi tente på en gammel tyristubbe og hogg en stokk eller to i lyset av den.

Så var det en kveld vi dreiv på ganske lenge og det begynte å mørkne. Jeg ropte bort til Olaf og spurte om vi skulle ta kvelden. – Jo, bare je blir ferdig med denna stokken, svarte han. Jeg ruslet dit hvor vi pleide å hvile om dagen og satte meg på en stokk. Olaf kom og satte seg han også, og vi satt og regnet ut hvor mye vi hadde tjent om dagen. Mens vi satt slik, hørte vi plutselig at en begynne å felle på en buske på den andre sia av ei lita myrstripe nær ved. Det kom en fem, seks kvasse hugg, så et lite opphold og en fem, seks hugg igjen, og så stupte buska. Vi hørte på brakket at det måtte være ei furu, og den kunne ikke være liten heller. Vi hørte at kvistene slo mot den tæla bakken.

– Hå var detta?

– Men hå var detta, sa vi begge samtidig og så på hverandre. Tenk å felle ei stor furu med fem, seks hugg. «Detta var ikke folk», sa Olaf og jeg var enig. Vi ble enige om å se på den andre siden av myra og stiltret oss forsiktig over myra. På den andre siden var det en rabbe med ganske grov furu, nokså glissen forresten, men vi kunne ikke se noe tre som lå overende. Vi snudde og tok veien tilbake til setra og var ikke så høye i hatten. Vi var ikke så gamle kara, men hadde hørt tilstrekkelig om alt det en kunne komme ut for i skauen. Hva kunne det være for slags vesen som felte digre busker i nattskumringen? Neste dag var det første vi gjorde å se om det kunne være spor etter den mystiske hoggeren, men det fantes ikke noe å se. Vi ble forlikte om at det var best ikke å drive på så seint om kvelden.

I dag i romfartens og atombombens tidsalder finnes det ingen som er overtroiske. Alt skal forklares eller bortforklares. Men jeg lurer på om det ikke henger igjen litt, selv om ingen vil være ved det. Folk tror fullt og fast på maskoter, lykkestjerner, amuletter og slikt. Jeg kunne fortelle utallige historier om ting som ikke kan forklares, men jeg har holdt meg til det jeg sjøl har opplevd.

Forfatteromtale

Elling Kristian Hansen (1899–1982) var født i Ådal og bodde og arbeidet der meste-parten av sitt liv. Han ble med faren, Hans Martinsen, i skogen som 12-åring. Etter konfirmasjonen var han melkekjører på Kihle gård utenfor Hønefoss. I 1917 begynte han på 2. divisjons infanteri – og underoffiserskole og ble uteksaminert høsten 1920. Etter pliktjenesten arbeidet han som fast-lønnet sersjant i Jegerkorpset i tre år. Lønningen var imidlertid dårlig, og han reiste hjem til Ådal og arbeidet som tømmerhogger. Den siste tiden arbeidet han på Flaskerud gård. Han var med i Heimevernet og ble nestkommanderende i HV-området med løytnants grad. Som pensjonist begynte han å skrive om livet i bygda i gamle dager. Odd Solstad har renskrevet historiene slik at de kan bli tatt vare på for ettertiden. Heftet Ringerike har gjengitt et par av Hansens historier i tidligere år.

Fiske i Steinsfjorden

Så lenge det har bodd folk ved Steinsfjorden, har fjordfisket vært en spesiell attåtning. I vår tid er dette blitt en aktivitet mer for hobbyfiskere. Nå er det enklere å skaffe seg maten på supermarkedet og pengene til å handle for er det også lettere å få tak i. Unntaket er krepsefisket som har blitt en svært populær aktivitet, og ikke for-glemme «gjeddefestivalen».

Av Otto Frydenlund

Sett ut garna på «Dauhølsettet», var rådet jeg fikk av naboen en gang jeg ikke ville ro langt, men var interessert i fersk sik. «Dauhølsettet» som ligger utenfor «Solstrand», hadde navnet etter en gammel fisker som hadde bodd i ei stue der Anders Burud bygget hus i 1930-årene. Gamle Anders var svært hørselsvekket, derav fikk han tilnavnet «Dauhøl-Anders».

Det er naturlig at det ble satt navn på de plassene i fjorden hvor fiskerne mente det var størst sjanser for fangst. Det var grunnene, vikene og merker inne på land som gav navnene på fiskeplassene. Kartet på neste side over Steinsfjorden viser en del av disse plassene og landmerkene. Det kan være flere, men dette er de jeg kjenner til i indre delen av fjorden. Utenfor Elvika/Herøya har Terje Steinsæther vært kjentmann og satt navnene på kartet.

På stranda langs Skjørvoledsåsen er det en plass som kalles «Vadrette». Det er meg fortalt at der ble det dratt «vad», som var en form for «not». Den ble dratt etter bunnen opp mot land. Derav navnet på plassen. Like syd er det en bratt fjellformasjon i vannkanten som kalles «Åmmen», (det vil si ovnen). Her har det gjennom tidene vært plass til ildsted for fiskerne, og vel også for tømmerfløyterne.

Som en ser av kartet så er ikke Steinsfjorden særlig dyp. Bunnkotene viser ca. 19 m på det dypeste innenfor Herøya. Ut i mot Sundvollen går det ned til ca. 23 m. Den grunnne fjorden resulterer i forurensning, og skiftet av vann tar lang tid, da tilsiget fra bekkene ikke gir så mye nytt vann.

Spesielt ved Steinsfjorden er at det er fritt fiske for alle da fjorden blir betraktet som allmenningsvann. Når det gjelder krepsefiske, må en registrere seg gjennom fiskeforeningen for å få tillatelse til krepsefiske.

Det kan ikke nektes for at fjorden fra gammelt av ofte ble benyttet som en form for søppelkasse. Mye rart ligger plassert på fjordbunnen. Noe som fiskerne kan bevitne når de setter fiskeredskapen fast i skrotet.

De enkelte fiskeslag

Salige fogd Wiel som i 1743 sendte sin beskrivelse over Ringerike og Hallingdal til Kanselliet i København, har beskrevet fiskeslagene i Steinsfjorden som følger (Side 129 i P. T. Norheims bok: Fogd Wiels beskrivelse).

Fiskene i denne eller disse fjorde ere: Brasen, de fedeste og bedste man veed af nær omkring, Øred, Siik, Abor, Røje, Gjelder, Karudser, Kolmun, Krøkler, Gaarkimer og Sløje.

På side 248 i Norheims bok nevner Wiel ytterligere fiskeslag: Foreller, Steenbid og Negenogen.

Abbor er den mest kjente fisken for hobbyfiskere her i fjorden. Storfangst kan en få om våren i gytetida når en bruker teiner med granbar i. Ellers er det nå for

Foto: Otto Frydenlund

Vennerlaks på garn i Steinsfjorden.

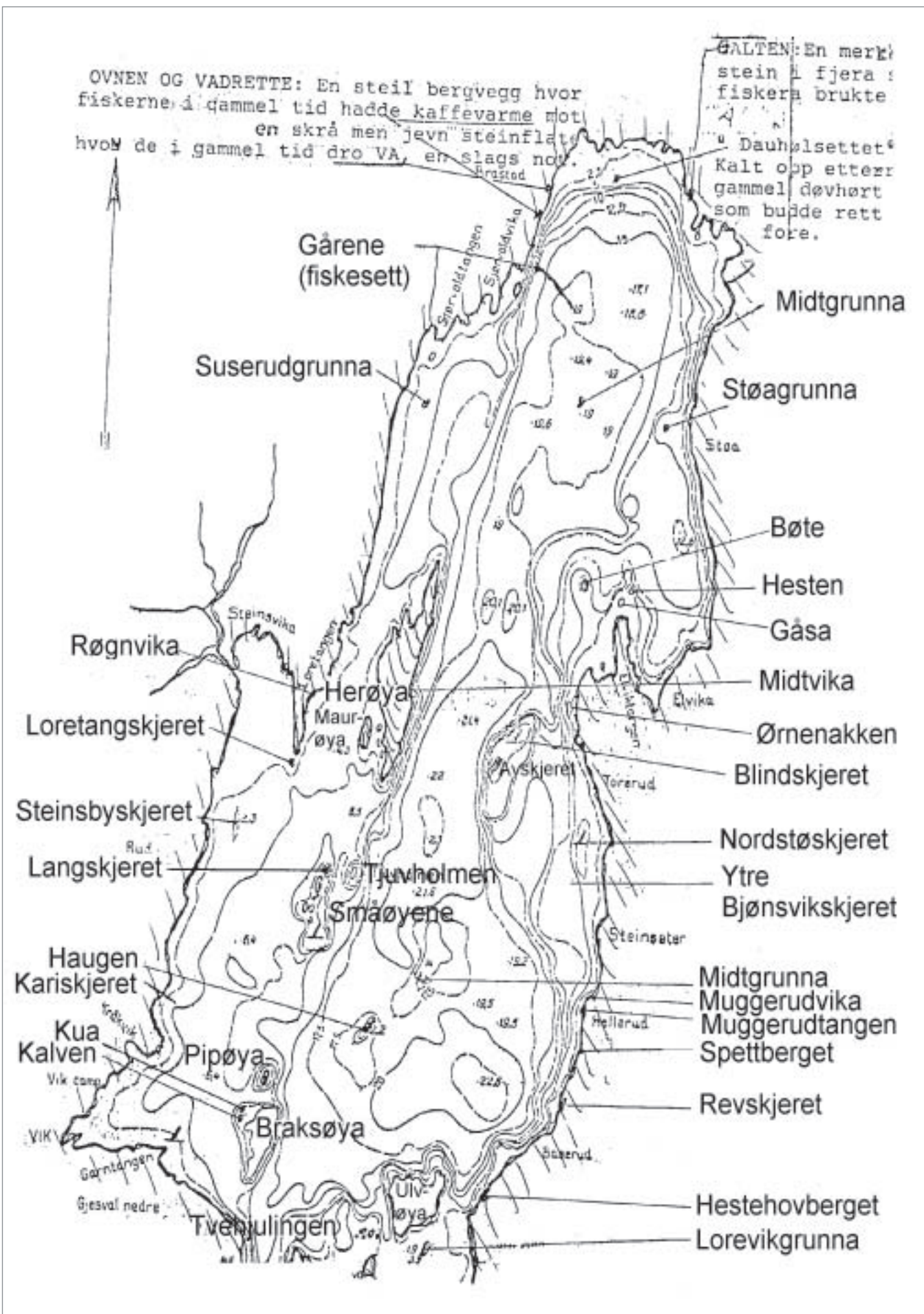
Brasen er lei å få ut av garnet.

Foto: Otto Frydenlund

Kartet er komponert av Otto Frydenlund

Dybdekart for Steinsfjorden med navn på fiskeplasser, grunner og øyer.

tida lett å få store mengder abbor på garn. Det er ikke så mange som fisker nå for tida, og fiskemengden øker i fjorden.

Mange mener abbor er den beste fisken, mens andre ikke kan fordra alle beina som det fordres litt øvelse i å fjerne når fisken kommer på tallerkenen. Populært navn på abbor er skomakerlaks.

Sik ble tidligere ofte brukt til festmåltider. Det er fisk av laksestammen og smaker bra når den er godt krydret. Den har gytetida sent på høsten, og vil legge rogn inne på grunnene eller oppe i elvene. Sik og abbor var den fisken her i bygda som ble fisket og solgt for eksempel i Hønefoss i tidligere tider. Det het seg at fjorden var liksom stabburet for bygda.

Gjedde blir av mange betraktet som «ufisk». Men en trenger ikke gå lenger enn til Sverige, der blir gjedda regnet som delikatess. Før, da det ikke var så lett for mat, var gjedda en populær matfisk. Fikk en ei stor gjedde, hadde en mye mat. Gjeddalen lever i våre dager bra av fiskebestanden i Steinsfjorden. Det er de som mener at hadde vi ikke hatt gjedde ville fiskebestanden ha øket faretruende, og dermed ville det blitt mer småfisk. Den årvisse «Gjeddefestivalen» reduserer nok en del av gjeddebestanden, men den tar seg fort opp igjen.

Brasen var før i tida, for oss unger, ei plage å spise. Der var det ikke noe system på beina. Vi hadde inntrykk av at det var bein over alt i fiskekjøttet. Gleden var stor blant unga, da det ble observert bendelorm i brasen. (Måkene ble beskyldt for å ha med seg bendelormen da de dukket opp i 1930-åra). Da var det slutt på fiskesuppa og kokt brasen. I våre dager er brasen den ideelle krepseåte. Brasen har gangstida si om våren. I vårflommen finnes den inne på grasbunner og er lett å fiske.

Karuss ser ut til å ha fått en oppblomstring her i fjorden de siste årene. Det er også en karpefisk, og likner på brasen, men noe mindre. Den blir også brukt til krepseåte, om det blir for lite brasen. Jeg har ikke hørt karussen er blitt brukt til matfisk nå i våre dager. De fleste her ved fjorden regner den vel for en «ufisk».

Ørret er den «fine» fisken. Den kan en finne i vann over hele landet. Er den skikkelig behandlet, blir den servert i de fineste selskaper. Så er jo ørreten sportsfiskernes drøm. En stor ørret er nesten like gromt som en laks. Ørret er sjelden å få her innerst i fjorden. Aller helst skal en fiske ute i Tyrifjorden, da er det størst sjanse for storfisk. Før var det en del småørret å få når en fisket i bekkene som renner ned i fjorden. Hvordan det er nå kjenner jeg ikke til, for det er ikke vanlig å fiske i bekkene lenger. Ørret gyter senhøstes og da oppe i bekkene.

«Lystring», maleri av Adolf Tidemand

Lystring. Tyrivarmer i kurven foran. Slik det ble brukt i gamle dager.

Vennerlaks er en laksetype som er satt ut i fjorden og kan gi en stor fisk på garnet er en heldig. Mye er det ikke av den, og den kan vel lett forveksles med stor ørret.

Krøkle er en liten fisk av laksefamilien (ca. 10–15 cm). Den er blitt brukt som agn for ørretfiske, men det ble forbudt i 1930-åra å bruke levende agn, og som matfisk er den ikke brukt her i bygda. Den hadde en tendens til å henge fast med tennene i garna. Krøkla er blitt borte de siste årene. Om det er forurensingen som har skylden er ikke kjent.

Mort skal det finnes i Steinsfjorden. Jeg har aldri sett den i fjorden, men den skal forekomme. Den blir vel av de fleste sett på som en «ufisk».

Kime (Gørrkime) ser ut for å bli borte i fjorden. Før var det lett å fange mye kime med håv, «vad» eller på flaske. Nå er det sjelden å se denne lille fisken inne ved land. Før var det store stimer. Den var populær til agn når en skulle fiske med stang eller reiv.

Steinbitt (Niøye) har lidd samme skjebne som Krøkla. Den finnes ikke lenger i bekkene som renner ut i fjorden. Denne lille, svarte ormlignende skapningen med sugemunn, var det masse av før i tida i bekkene litt opp fra fjorden. Steinbitten var som kima, fin agn for reiv og stangfiske så lenge det var tillatt med levende agn.

Ål skal være fisket her i fjorden, men den er sjelden. Det heter seg at det er satt opp sperre for den nede i Drammenselva, slik at den ikke kommer oppover i elva. Den er en stor krepse-spiser, noe som ikke er populært oppe i Tyrifjorden.

Krepser er den mest populære skapningen i fjorden nå til dags. Det var ikke slik den første tiden etter at Fougner på Stein ved et uhell fikk satt ut krepser i 1850-åra. Fram til 1900 var krepser ei plage for garnfiskerne. Den spiste på fisken i garna, og satte seg fast i garna. Så

var det noen lyse hoder som begynte å fiske krepser, kjørte til Kristiania med den, og fikk 1 øre stykket. Siden ble den tradisjonelle krepseteina produsert og prisen på krepser økte. Mye krepser fra fjorden ble før eksportert til Sverige. I dag er krepser fra Steinsfjorden en lekkerbiskens og dyr mat i krepse-sesongen.

Hvordan har så alle disse fiskesortene fått spredde seg i vannene over det ganske land?

Hele landet var jo dekket av et tykt islag som begynte å forsvinne for ca. 10 000 år siden. Forskerne mener at fiskene tok seg fram fra øst gjennom vann og elver inn i Østlandsområdet og inn i Finnmark. Før landet hevet seg var vann- og elvemønnet annerledes enn nå. Etter hvert har så veidemennene og innbyggerne satt ut fisk i vann hvor det ikke var noe fra før. Den gang var fisk i vannene en sikkerhet for å skaffe seg mat, så fiskeretten var verdifull. Vi kan se på innplantinga av krepser i moderne tid. Det gjelder å få spredde den mest mulig til de vannene den kan trives.

Fiskemetoder

Fiske med krok har en tusenårig tradisjon. Først i 1870-åra ble krokene fabrikkert, så før den tida ble krokene hjemmelaget. Meiting med mark, kime eller steinbitt var populært før i tida. «Reiven» (linefiske) var et mye brukt krokfiske i Steinsfjorden inntil det ble forbudt på 1930-tallet med levende agn. Når en ikke kunne bruke kime eller steinbitt til agn opphørte bruken av denne fiskemetode. Pilken er kroker som er støpt sammen. Nå er også pilking blitt forbudt. Det var et populært isfiske og fra båt om høsten. I de «harde trettiåra» var det mange pilkere på isen. Og hvem husker vel ikke de mange pilkekonkurranser etter siste krig. Da kunne en til og med vinne en bil i premie for største fangsten. Nå har fisking med krok og snøre på isen

Foto: Otto Frydenlund

Abbor tatt på garn. I munnen har den en halvslukt gjedde.

av fisken for å få den holdbar. Det er to former for behandling: Varmrøyking og kaldrøyking. En røykekanal i en skråbakke med en kasse på toppen og ildsted nede i bunn gir en god kaldrøkt fisk. Tørring av fisken, særlig gjedde, er også en måte til å oppbevare fisken på. En må bare passe på å beskytte fisken mot fluer og andre skapninger som kan skade den.

Om vinteren hadde vi kjøleskap ute i snøen. Da kunne fisken oppbevares i lang tid. Legger en fisk ned i fryseren, kan det være en fordel å fryse den inn i vann, ellers blir den lett tørr.

Det store problemet i Steinsfjorden i våre dager er forurensningen. Tilsig fra omkringliggende bebyggelse og jordbruk gjødsler vannet. Vi ser det best på vasspesten og andre planter i vannkanten, hvor de brer seg innover og utover i vannet. Det er etter hvert satt i gang tiltak for å bedre vannkvaliteten, men det er et langt lerret å bleke. Foreløpig ser det ikke ut for at fiskebestanden har tatt skade av forurensningen. Hva det nå kan komme av at krepseren er blitt borte langs Lohrelandet og i Skjørvaldvika er ukjent.

Gårder ute i Holebygda hadde før i tida vannkummer på gården hvor de kunne sette ut brasen de fanget. Fisken kunne da hentes når det var bruk for den.

Som ellers i landet har det også gjennom tidene vært mange tvister og rettssaker om fiskeretten i fjorden, og spesielt på grunnene utenfor eiendommene. Margit Harsson har skrevet om flere slike tvister og rettssaker i boka om «STEIN, en storgård på Ringerike»

Det var å ønske at fjorden kunne slippe all forurensningen som er nå, og få tilbake det rene vannet, fritt for alle algene og andre ulumskheter.

Forfatteromtale

Otto Frydenlund er født i Åsa i 1920. Han er utdannet bygningsingeniør 1944. De første følgende åtte årene arbeidet han med oppmåling og deltok i gjenoppbyggingen av Finnmark med base i Vadsø. Fra 1952 var han rådgivende ingeniør i Oslo. Fra 1966 hadde han kontor i Hønefoss. Han har vært bidragsyter til Heftet Ringerike fra 1991 og var med i redaksjonen fra 1998 til 2003. Frydenlund har lagt ned et stort arbeid for lokalhistorien også på andre felter og står bak utgivelsen av Åsa Vels publikasjon Finnefjerdningen.

tatt over. Noe av det var vel det en kalte «skottfiske». En kan ligge på isen og se fisken ta agnet på kroken. Dregging med skjear kan en vel også kalle krokfiske. Bruk av «Oter» her i fjorden er visstnok bare tillatt med skjear, men ikke med fluer. I de senere åra har kastesluk blitt en populær måte å fiske på.

Den mer direkte fiskemetoden var å håve opp fisken der det lot seg gjøre. En meget gammel fiskemetode som egentlig ble forbudt i 1860, var lystring (jøsstring). Den metoden er allikevel blitt praktisert fram til våre dager. Spesielt under siste krigen var det ofte å se lys på fjorden og i bekkene når høstmørket satte inn. Lyskilden var i begynnelsen tyrifakler, så kom karbidlykten og senere de elektriske lyktene.

Garnfisket har gamle tradisjoner når det gjelder å fange fisk. Det er vel på garn det er tatt mest fisk her i fjorden. Før det ble mulig å kjøpe garninnlegg, måtte en binde garnene selv, noe av en jobb for de tålmodige. Det var litt av en kunst å binde fine garn med lik maskevidde. Med kjøpt innlegg kunne en montere resten sjøl.

I gammel tid ble never med stein inni brukt som søkker, og bare never (eller kork) som fløyter, «flærer». (For å holde garnene stående på bunnen). En periode var det ringer som søkke. I begynnelsen ble garnene laget av lin eller hamp. Senere ble de laget av bomull, nå er det nylon- og senegarn med bly i bunn som er det vanlige. Til spesiell fising kan det også brukes flytegarn. En satte garnet i den dybden som fisken befant seg. Ved hjelp av dobler og forankring på bunnen lot det seg gjøre å plassere garnet i den riktige dybden.

Garnfiske under isen var også en måte og få tak i fisken på. Å «høgge» ut garna. På tynn, blank is ble en lang stang, med påbundet line, skjøvet hardt under isen fra et hugget hull, og siden ble den skjøvet bortover under isen ved hjelp av små hull

i isflaten i garnets lengde, hvor det ble laget et nytt større hull. Garnet ble så trukket under isen ved hjelp av den forannevnte line. Samme operasjon gjentok seg etter hvor mange garn en ville sette ut.

I tidligere tider var notfiske (eller dra «vad» som det vel ble kalt her) en måte fiske på i fjorden. Nota var småmasket garn. Her skulle ikke fisken sette seg fast i garnet, men samles opp i form av en pose. «Undertenaren» på nota var tykk og stiv, og kunne være laget av hestetagl, grisebust og kuhår. Dette for at den ikke så lett skulle sette seg fast på bunnen. Fra 1874 var bruk av grunn- og bunnvad forbudt.

Til å stenge fisken inne ble det brukt forskjellige innretninger. Den mest vanlige var vel «teina». I gamle dager ble de flettet av vier. Nå blir de laget av ståltråd og småmasket garn eller netting med kjegleformet inngang i ene eller begge ender. Ved å feste granbar ved inngangen lokket den til seg mye fisk i «gångstida».

Krepseren blir også fanget i teine. Karl Larsen Muggerrud laget tidlig på 1900-tallet en type krepseteiner som også brukes i våre dager. En spesiell «ruse» som var i bruk tidligere, var til å fange brasen og gjedde i. Den ble plassert inne på grunna (ofte i bekker) i «gångstida» om våren.

Det kunne bli store fangster av brasen og gjedde. Rusen ble laget av ringer kledd med garn og kunne være tre – fire meter lang, med to ledearmar av garn som gjerdet ut til hver side.

Oppbevaring av fisk

Før fryseboksen kom i handel var det ikke enkelt å oppbevare fisken en hadde fanget. Salting var vel den eldste behandlingen for å oppbevare maten. Rakefisken er også en form for salting, men der er det gjæringsprosessen som lager smaken. Det er jo begrenset hvor lenge rakefisken kan ligge også, selv om en skifter saltlake på den. Røyking er en annen form for behandling

Gårdsgutt på Sokna

På slutten av 1800-tallet var forholdene for vanlige arbeidsfolk vanskelige i Sverige – ja verre enn i Norge – får man inntrykk av. Det ble derfor en viss innvandring av svensker, og en av dem som kom var Erik Olsen fra Värmland. Han kom til Hole som grøftegraver. Han ble gift med Birgitte Danielsdatter fra Flå, og de to fikk mange etterkommere. En av dem var Olav Eriksen. Eriksen har skrevet en slektsbok, og heftet har fått anledning til å gjengi noe av den i forkortet form. Her følger hans beretning om tiden som gårdsgutt på Sokna – fra våren 1906 til høsten 1907.

Av Olav Eriksen

Om våren ved flyttetid tok jeg tjeneste hos Oluf Berg i Soknedalen. Fikk brev fra ham om å møtes i Hønefoss til avtalt sted og tid. Han sa med en gang at så ung gårdsgutt hadde han ikke hatt før, men da jeg hadde så god attest fra Solberg på Stein, så kom det nok til å gå bra.

Det var 12 voksne hester på Berg og en folunge kom til om våren. Det var gårdsguttens oppgave i første rekke å ta seg av

foring og stell. Oluf Berg hadde fire gårder og mange tusen mål skog. Det var en ni-ti husmenn som tilhørte gården og hadde plasser. Flere av dem dreiv i skogen og var bare på Nedre Berg (som var hovedgården) når slåttonna pågikk. I alminnelighet var det fem mann som var på gården stadig, og en leiemann i blant.

I slåtten var det opptil 15–16 stykker, derav noen kvinner. En stor del av jorda var gamle voller så høyet passet best til å bli tørket på bakken. Når et jorde var slått og skåra skulle vendes, kunne det gå en 15–16 stykker etter hverandre med hver sin rive, så det ble et langt reip.

Det var fire jenter på gården, deriblant en som var budeie. Uthusa var gammel-dagse og for små, så det var vel 15–16 kuer og en stamokse på fjøset. Telemarkskuer alle sammen. De ble fora for mye (tror jeg) av det gule melet som ble brukt den gang.

Ny sag på Berg

Det var en ganske ny sag på Berg da jeg kom dit. Det ble skåret for fremmede og av gårdens skog. Berg leverte mye plank, firkant og bord til Bergensbanen som ble bygget gjennom Soknedalen den gang. Saga ble drevet med en svær parafinmotor som sto i et murhus for seg sjøl. Inne på saga var det også vedkapp og vedkløyver. Det ble levert allslags ved – fra alminnelig skogsved til oppkapp av bjørk og honved.

En sagmester Trondsen fra Hønefoss Bruk var der og skar når det var mye skur. Ellers var det en av husmennene som hette Thorstein Meier som fungerte som sagmester. Når han sjøl ikke var tilstede fikk jeg en bok som det ble notert i. Antall meter plank og firkant og antall tylvter av bord av forskjellig slag. Og så var det veden som skulle kjøres hit og dit med hest. Det var alltid litt av hvert å bale med. Men Oluf Berg kom aldri til meg og sa at du får gjøre det og det. Nei omforladelse om jeg så må si, han sa aldri du til meg heller. Hvorfor han ikke gjorde det når han sa du til dom andre kara, er en gåte for meg den dag i dag.

Di Eriksen, sa han, når di får tid, vil di være så snill og gjøre det og det eller ordne med det og det. Han var selve høfligheten, men litt mindre kunne jo ha greid seg.

Han kjøpte ny sykkel av beste merke hvert år for så å selge den til en eller annen unggutt om høsten for 50 kroner. Det var fast pris. Han var interessert i sport, både sykkel og ski. Han hadde også

Olav Eriksen (1888–1971) og hustru Elise Olava Olsdatter Sørum (1889–1977) med sine 11 barn på tunet på Bråten ca. 1954. Foran fra venstre Erik, Alf, far Olav, mor Elise Olava Eriksen, og Thorbjørn. Bak fra venstre Olga, Karl, Ruth, Ragnar, Ernst, Thorleif, Bergljot og Agnes.

Foto: Hole Bygdearkiv, bilde nr. 579

vært i England og deltatt i sykkelveddeløp. Han hadde syklet mot et tre der borte, og da fikk han ikke lov av sin far å delta i flere sykkelveddeløp.

Hester må fores godt

Det var sønn av en gammel husmann som hadde hatt hestestellet før jeg overtok. Han var svært plaget av hodepine, og det slo meg med en gang at gutten var en forskremt type, så levende redd for ikke å være sparsommelig med mjølet og det som hestene skulle ha, likedan at det var om å gjøre å rufse unna seg i stallen og melde fra til Berg om det var noe en ellers kunne gjøre.

Jeg likte ikke den forfatningen hestene var i – alt for tynne og upussa, og jeg sa at den første økta vil jeg ha i stallen når mye av hestene står inne, og er det noe Berg ber meg om gjøre ellers, så tar jeg meg god tid til å få maten ferdig til hestene.

Jeg ble innbudt til Berg på kontoret julaften og drakk et par glass og pratet om forskjellig og så på premiene han hadde tatt selv og på premiene han hadde tatt på to av hestene sine. Det var ei hoppe og en blåsvart hingst som ble kalt Buresvarten – et ypperlig dyr. Jeg har aldri kjørt med dens like.

Berg unnlot ikke å si at vi hadde brukt nokså mye mjøl i stallen dette året, men så har vi fine hester nå da. Jeg svarte at er det velstelte hester på en gård, så faller det likesom av seg sjøl at det er velstand på gården, –Ja, sa han, jeg er virkelig stolt av hestene mine nå. Mange har sagt til meg at nå må du ha fått en gårdsgutt som er flink med hestene.

Det var nå ikke noe å krøsse meg for. En gang bør en jo lære et arbeid en har interesse for. Kjøre og stelle hester lærte jeg for ti år siden på Bihle og Vik og derfra til Stein i to år i lære hos stallkaren Kristian Jordet som var en enestående dyrevenn, i alle fall når det gjaldt hester.

Blant hestene var det en som het Slampen; en stor gråaktig hest som var så tynn og skrantig og som det ikke var mulig å få hold på. Hesten var også noe plaget av kolikk. Jeg la merke til at den som regel lot det ligge igjen noe av sørpa i krybba. Ja, ja tenkte jeg, her skal det prøves med noe ekstra. Hver dag tok jeg en bøtte kaldt vann og ei sekkefille og vaska krybba helt rein. Den har jo lett for å bli litt sur, især om sommeren. En ekstra melkopp eller ditto havre, og da var det ikke lenge før gampen begynte å legge på seg.

Utpå høsten sa kara at i så fint hold hadde de ikke sett Slampen før, og det sa Berg også og lurte på hvordan jeg hadde

Foto: Hole Bygdearkiv

Elise Olava Olsdatter Sørnum (1889–1977).

Foto: Hole Bygdearkiv

Olav Eriksen (1888–1971).

greid å få Slampen i så godt hold – og det ser ut som den ikke plages kolikk lengre. Jeg sa hva jeg hadde gjort. Jeg trodde at hesten var kresen og ikke tålte sur lukt. Nå spiser Slampen godt, sa jeg.

Et flott resultat

Ja, der har Eriksen høstet et flott resultat, sa Berg så flere av kara hørte på.

Men det holdt på å gå galt med Anders, kjørekaren til Slampen. Han var en ufornuftig kjørekar, han var nærmest slem med hesten. Etter å ha tatt ut Slampen en morgen slo den seg vrang og forsøkte å ta kjørekaren. Anders måtte ta beina fatt rundt uthusa – han føre og Slampen etter. Til slutt fikk Anders kasta seg inn gjennom en dør som heldigvis sto åpen, ellers må da gudene vite om Slampen hadde fått tak på ham. En hest er et klokt dyr som setter pris på å bli behandlet på en bra måte.

Gamle Svarten

Ofte når jeg har hørt sangen om «Gamle Svarten» har jeg tenkt på Buresvarten på Berg. Det var en ypperlig kamerat. At det var noe av en villmann når jeg måtte ta ham ut til en hoppe som kom på besøk var en sak for seg sjøl. Da gjaldt det å passe beina sine så han ikke tro dem forderva. Men det var en krevende oppgave jeg hadde med 12–13 hester. For bare å nevne en ting, nemlig å få foret hestene tidlig om morgenen så de var klare til å tas ut når klokka var seks. Om ikke arbeidet var noe krevende for meg, så ble dagen lang likevel og noen middagshvil ble det ikke.

Det arbeidet jeg hadde utenom hestestellet var svært allsidig. Foruten det jeg har nevnt før, leveranser av materialer fra saga og en god del utkjøring av ved, så var det å kjøre korn til mølla og få det tilbake som mel til dyra på gården, reise til smeden for å få skodd en hest av og til, og

selvfølgelig innkjøring av avlingene, utkjøring av hesjemateriell, skyssing av vaskekjerringer til elva og mye slike små-ærender. Utpå forvinteren 1907 fikk jeg i oppdrag å selge høy som det ikke var bruk for på Berg.

Ryper eller hare om søndagen

Jeg var svært bundet i jobben, men kosten på gården var meget god. Den beste lapskausen jeg har spist var på Berg, og det fikk vi hver torsdag. Den lapskausen var det fru Kristine Berg som bestandig laget selv. Det var mye små brune kjøttbiter i den og den ble kalt biff a la lapskaus.

Hver søndag middag hele vinteren var det enten rype eller harestek. Flere hundre ryper hang på stabburet når Berg og svigerfaren hans, Hagbart Thisted i Hønefoss var kommet hjem igjen fra Hardangervidda om høsten. Hver lørdag morgen om vinteren dro Berg og en mann som hette Gunerius som bodde på en av de andre gårdene til Berg, på harejakt og kom aldri igjen uten hare. Han Gunerius hadde hundene til Berg i forpleining, to hare- og to fuglehunder. Det var en allsidig kar den samme Berg.

Forfatteromtale

Olav Eriksen (1888–1971) var sønn av Erik Olsen fra Värmland og Birgitte Danielsdatter fra Rimeplassen i Flå. Han var gårdsgutt på Berg på Sokna i 1906–07. Olav Eriksen var med i Hole kommunes styre og stell i en årrekke. Han var bl. a. varaordfører og formann i veikomiteen.

Doktorskyss med Svarten

Olav Eriksen fra Hole var gårdsgutt på Berg på Sokna i 1906–07. Der hadde han i første rekke ansvar for 12–13 hester. Han hadde mye kjøring også, av materialer og ved. Han hentet jordmora når det var nødvendig, og han måtte hente doktoren fra Hønefoss en gang. Her skriver han om den turen.

Av Olav Eriksen

En hård tur etter doktor hadde Svarten den siste høsten jeg var på Berg. En leiekar i 30-årsalderen som hette Anton Land lå i drengestua hos meg, men ble flyttet til et annet rom da han fikk lungebetennelse og ble svært syk. Doktor Oppen som var huslege på Berg var hos Anton et par ganger, men den gang var det ikke slike midler mot lungebetennelse som nå. Den gang måtte sykdommen rase ut.

Det var vel i det åttende døgnet jeg ble vekket og spurt om jeg ville ta en hest og reise til Hønefoss etter doktor Oppen. Begge foreldrene til Anton satt og våket over ham og de sa at han var ytterst dårlig. Berg var på rypejakt, og foreldrene lurte på om jeg turde ta en hest og få tak i doktor.

Det var selvfølgelig ikke annet å gjøre, så jeg dro ut en karjol (et lett tohjulet

hestekjøretøy, redaktørens bemerkning), sæla Svarten og kom meg av gårde litt før klokken to om natten. Ved halv firetiden var jeg i Hønefoss, kom opp til Oppen og bandt hesten i en av buskene i hagen hans. Det lyste heldigvis i kontoret og Oppen kom ut da jeg ringte på. Jeg fortalte at det var svært dårlig med Anton Land og hadde bud fra foreldrene om Oppen ville være så snill å komme opp til Berg snarest mulig.

–Du får sette deg ned og få deg en liten god og varm toddy du som har kjørt to og en halv mil i natt og det er nokså kjølig nå, sa dr. Oppen. Kanskje du gjerne tar en til, sa han, og jeg sa ja takk.

–Jeg har heller ikke sovnet i natt, sa han. Jeg har vært i sykebesøk og hadde nettopp satt inn hesten min da du kom. Du får ta en tur ned i byen og høre med en av vognmennene om å kjøre meg oppover for jeg kan ikke bruke min hest mer i natt.

– Nei, sa jeg. –Det kan ikke gå an på denne tid av døgnet og prøve å vekket en vognmann. Da får heller Svarten trave tilbake. – Ja, du får gjøre som du vil, men tenk for en hard tur det blir – fem mil i ett drag. Det blir en hard jobb det. – Å skitt, sa jeg, det er hingst jeg har i karjolen og noe av en hardhaus. Jeg tror nok han går turen tilbake uten å ta noen skade av det. – Som du vil, sa Oppen, så drar vi av gårde. Jeg leverte ham tømmene, satte meg på baksetet og Svarten travet avgårde igjen.

Det er en nokså lang mothelling fra Meieriet og oppover til Veien, og der fela han hesten inn og fikk den til å gå i skritt. Om litt sa jeg – få Svarten til å trave igjen, – Det er best at du overtar kjøringa selv hvis du vil kjøre fort i mothelling, sa doktoren og leverte meg tømmene.

– Vi får gjøre så godt vi kan, sa jeg. – Det var visstnok så dårlig med Anton at jeg tror gamlefolkene venter med lengsel på doktoren. – Ja, jeg er virkelig i tvil om Anton greier denne lungebetennelsen sa han.

Da vi kjørte forbi Jonsrud satt Oppen og skottet framover på begge sider av Svarten. – Det er da en merkelig hest du har, sa han. – Nå har den gått i et trav en og en halv mil og ikke blir den svett og ikke kan jeg se at den har noe besvær med pusten heller. Jeg syns at den brune hesten min har vært ypperlig, men i forhold til denne kommer den til kort.

– Ja det er ganske interessant å se på når den traver slik, sa jeg. – Rett som det er løfter den hue fram og nokså høyt enten det er for å dra inn ekstra mye luft, eller det er for få så slakke tømmer som mulig; det er jeg ikke sikker på. Men slik kan han trave mil etter mil, og ikke ser det ut at den gjør noe av det. Men nå er det bare en mil igjen og da får vi få den til å øke farten.

Litt over klokken seks var vi oppe på Berg igjen. Turen på fem mil hadde tatt noe over fire timer.

Anton sto det over.

Viker kirke

–Du har ingen tårn og tinde, du eier ei ry og prakt, står det i Erling Tobiassens «Sang til Viker kirke», men fullt så enkel som man kunne få inntrykk av i Hftet Ringerike for 2002 er kirken ikke.

Da kom vi i skade for å bringe et fotografi av kirkestuen i stedet for selve kirken. Vi håper skaden er gjort god igjen når vi nå presenterer et fotografi av den egenartede kirken.

Red.

Viker kirke.

Foto: Bjørn Geirr Harsson

En liden Samling af nyttige Kundskaber

1835

*En liden Samling
af nyttige Kundskaber.
1835*

No 76

Tilhører
Ole Haraldsen
og
Hans Haraldsen
Vasenden i
Lands Præstegjeld
1835

*No 76
Tilhører
Ole Haraldsen
og
Hans Haraldsen
Vasenden i
Lands Præstegjeld
1835*

Kilde: Ringerike Skolemuseum

*Et Aar har 52 Uger eller
365 Dage og 6 Timer. Dag og
Nat til sammen kaldes et
Døgn og udgjør 24 Timer
1 Time er 60 Minutter. -*

*Levnets Regler
for gode Børn. -*

*Min Gud vil jeg i sand Tro
elske og adlyde, altid komme
hans Nærværelse i hu og ikke
med forsættelig Synd fortørne
ham, flittig og andægtig bede
besonderlig Morgen og Aften,
samt læse noget af
Gudsord og andre nyttige
Bøger. -*

*Et Kirken vil jeg gjerne
indfinde mig for at bede*

Et Aar har 52 Uger eller
365 Dage og 6 Timer. Dag og
Nat til sammen kaldes et
Døgn og udgjør 24 Timer
1 Time er 60 Minutter. -

Levnets Regler
for gode Børn. -

Min Gud vil jeg i sand Tro
elske og adlyde, altid komme
hans Nærværelse i hu og ikke
med forsættelig Synd fortørne
ham, flittig og andægtig bede
besonderlig Morgen og Aften,
samt læse noget af
Gudsord og andre nyttige
Bøger. -
I kirken vil jeg gjerne
indfinde mig for at bede

Mitt hjerte er ikke lenger fritt

Det var med stor interesse jeg leste siste nummer av Heftet Ringerike hvor min slekt står omtalt. Avslutningsvis i denne artikkelen leser jeg følgende: «Veit nokon på Ringerike meir om slutten på denne historia?» Til dette er svaret at undertegnede sitter med nokså mye viten om Marthe Piro's livshistorie da jeg som svært slektsinteressert har skrevet en bok om Pirofamilien.

Av Bjørn Piro

Marthe Cathrine Piro (1784–1880) var søster av min tippoldefar oberstløytnant Christian Dorph Piro (1786–1872). Daglig blir jeg påminnet om gamle tante Marthe i og med at Andrea Kleens glimrende portrettmaleri av henne har en fremtredende plass i min stue. Hun var på dette tidspunkt 96 år gammel og ser trett og sliten ut etter et langt og begivenhetsrikt liv som ikke helt fulgte datidens normer. Maleriet er gjengitt i bokverket «Kvinneportretter i norsk malerkunst» (utgitt 1945).

Så over til artikkelen om kjærlighetsreidet Løkjesberget i Vestre Slidre hvor det ut fra utsagn fra lokalhistorikeren Jahn Børe Jahnsen oppgis å være tante Marthe som skulle hatt stevнемøte med odelsgutten Tølleiv Tølleivson Vik. Årstallet 1808 er hugget inn bergveggen. For øvrig er det i Ringerikes Blad gjengitt bilde av feil hule (se side 70 i boken om Sagn i Valdres).

Historien er ikke ukjent for Pirofamilien. I 1937 fortalte Sigrid Eckhoff, eieren av gården Husaker i Vestre Slidre følgende til min grandtante Anne-Cathrine Piro (1884–1960):

«På sjefsgården Hjelle bodde en offiser, hans datter Marthe var hemmelig forlovet med en løytnant Tollef Vik fra gården nordre Vik som lå rett over fjorden. De pleide å ha stevнемøte i en grotte nedenfor det nåværende Løken hotell, den kaldes ennå etter hende «Frøkenskjøri». En dag han kommer dit, ligger en lapp med denne påskrift: «Mitt hjerte er ikke lenger fritt. Marthe Piro». Årstallet 1808 er risset inn enten på veggen eller på stenbordet.

Anne Cathrine Piro har gitt følgende kommentarer i denne anledning: Dette kunne høres rimelig ut. Jeg var på Hjelle, fotograferte og plukket blader

av restene av de syrintrær som vel også var der på tante Marthe's tid.

Samme år fikk jeg oppringning fra major Sagen, som i Valdres historietidsskrift har skrevet om grotten og om Marthe Piro. Ved å sammenligne årstall og hennes vita kom jeg til den konklusjon at det allikevel ikke kan ha vært grandtante Marthe Piro. Hadde det enda vært i den tid søsteren Sophie og svogeren Stabel bodde der, men han ble i 1806 forflyttet derfra til Bagn. Og en rikmannsdatter som hun var, ville ennå mindre ha tatt seg arbeide som guvernante, som det ble antydning hun kanskje hadde vært. Men tante Marthe kan ha vært der på besøk hos svogeren, og hennes navn vært nevnt i en annen historie og senere feilaktig knyttet til denne romantiske hendelse. Marthe var dessuten gift i 1808.

Anne-Cathrine Piro var tilsynelatende ikke klar over det forhold at prestegården i Bagn først stod innflytningsklar i 1811 og at søsteren og svogeren faktisk fortsatte å bo på Lislome selv etter at Stabel i 1806 var utnevnt til sogneprest i Sør-Aurdal (dersom dette medfører riktighet).

Det ble påstått under samtalen med Sigrid Eckhoff, at lappen som ble etterlatt i hulen skulle hatt påskriften: «Mitt hjerte er ikke lenger fritt. Marthe Piro.» At hennes navn fulgte påskriften kan senere være oppdiktet. For stod det vitterlig Marthe Piro, ja så må det jo ha vært Marthe Piro historien dreide seg om. Så enkelt er det derimot ikke, for dersom årstallet 1808 er korrekt, så er det et faktum at Marthe allerede på det tidspunkt var gift i Christiania og hadde nedkommet med sitt første barn, datteren Marthe Cathrine 9. januar. Det synes underlig om hun senere dette året skulle ha reist opp til Vestre Slidre for å la en tidligere beiler få vite at nå var alt håp ute. På den annen side (dersom vi slipper fantasien løs), så gir Marthe's ekteskap så absolutt grunnlag for spekulasjoner. Det var nemlig i grevens tid hun fikk giftet seg, for knapt en uke senere var det at datteren så dagens lys. Ikke rart det ble gitt tillatelse til «at vies i Hjemmet». Det synes ikke som om Marthe har ivret for dette ekteskapet. Noe må det ha vært som holdt igjen, for dette var naturligvis en skandale av dimensjoner som ikke var akseptabelt innen det sjiktet familien sosialt tilhørte.

Jeg vil ikke begi meg inn på ytterligere spekulasjoner, verken i den ene eller

annen retning, om troverdigheten av den historien som er blitt gjenfortalt i Heftet Ringerike. Når imidlertid Marthe Piro's navn er trukket frem og man med en viss nysgjerrighet undrer seg over hva som siden ble hennes skjebne, så er det nå i alle fall en nokså uvanlig historie som kan fortelles. På mange måter var hun nemlig langt foran sin tid, men hennes valg i livet skulle også sette dype spor.

Marthe, som var født i 1784, var den mellomste i en søskenflokk på tre som alle var født på Norderhov. Der bodde familien på gården Nord-Veisten. Foreldrene må ha vært et underlig par. Da Marthe kom til verden var faren major Andreas Piro nærmere 60 år og moren Anne Holter Dorph kun 20 år. Marthe's far hadde som ung hatt en høy stjerne hos eieren av Eidsvoll jernverk, Theodor Georg von Schlanbusch, og virket som dennes personlige sekretær like til jernverkseieren døde i 1750. Schlanbusch som var ugift, skal ha hatt et godt øye til det annet kjønn, og presten i Eidsvoll (Leganger) kom en gang med uttalelser om at unge Piro «måskje ikke var ham ubeslektet». Dette må oppfattes som en utilslørt hentydning om at det var jernverkseieren som var hans virkelige far. Faktum er nå at Andreas Piro, som tidlig ble morløs, ble tatt godt vare på av jernverkseieren som hjalp ham frem her i verden. Piro ble yrkesmilitær og steg raskt i gradene. Han endte som major og var sjef for Modumske kompani.

I 1770 flyttet han til Norderhov hvor han i 1775 kjøpte gården Nord-Veisten som skulle forbli hjemmet hans like til han døde. Veisten var den gang en betydelig jordbrukseieendom. I en alder av 50 år var imidlertid majoren fortsatt ungar. Så møtte han den 21 år gamle datteren til sognepresten på Norderhov, Sophie Christine Schnitler. Söt musikk oppstod og de giftet seg i Norderhov kirke 24. august 1774. Ikke fullt 2 måneder senere var majoren enkemann!

Like ved Veisten lå gården Rå, og her bodde majorens gode venn fogden Christian Dorph (1724–1788). Det var mange vakre døtre på Rå, og fogden som var særdeles ærgjerrig på deres vegne, fikk samtlige vel inngiftet i rike, ansette slekter som: Finne, Schnitler, Faye, Cappelen og Nilson. Den formuende major Piro var også særdeles velkommen, heter det. Majoren giftet seg nå i alle fall med en av husets døtre, Anne Holter Dorph, som dengang ikke var mer enn 17 år, mens

Foto: Ukjent/Utdant av Bjørn Piro

Marthe Cathrine Piro (1784–1877).

majoren var 55 år! Selv om det var et fornuftekteskap, ble det et meget vellykket ekteskap, og det fortelles at selv om Anne Piro som 28 årig enke giftet seg på nytt, så var dog major Piro den som eide hennes hjerte.

Da Christian Dorph var blitt utnevnt til fogd over Ringerike og Hallingdal i 1764, flyttet familien til Norderhov hvor fogden kjøpte gården Rå som skulle forbli bopel for så mange av slektens medlemmer og det like til 1902 da den vakre gården gikk opp i flammer.

Major Piro døde på Veisten i 1788 som

62-åring. Samtidig døde også fogden Dorph, Det fortelles at fogden en natt drømte at han var død og skulle begraves, men at likfølget ikke kunne komme frem fra Rågaten til hovedveien før major Piro's likfølge, som kom fra Veisten, var kommet forbi. Det merkelige inntraff at en uke etter døde virkelig major Piro og kort tid etter var også fogden død.

Det ble enken Anne Piro som skulle komme til å overta gården Rå. På skiftet etter fogden i 1788 ble det nemlig avholdt auksjon over Rå og den som bød høyest var den 25 år gamle enken Anne Piro.

Hun hadde arvet en betydelig formue etter sin rike mann. Han etterlot seg ikke mindre enn 40 000 spesiedaler i «gode penger». Piro ble med årene en betydelig eiendomsbesitter og allerede som 20-åring finner vi ham som lånegiver med pant i fast eiendom. Med årene hadde han ute på rente flere tusen riksdaler.

Av major Piro stod det stor respekt. Som større grunneier var han nøyeseende mot naboene i grensespørsmål, men ble anerkjent som den samtidig strengt rettskafne mann. Det går flere sagn om major

Piro på Ringerike. Eksempelvis var det ikke uvanlig at soldatene hans oppkalte kyrne sine etter ham. En gang majoren innfant seg med sitt kompani for å slukke en brann som var i ferd med å spre seg til alle husene på et gårdsbruk, red majoren 3 ganger rundt bygningen som var omkranset av flammene, hvoretter han sa til sine soldater: «Nu tenker jeg ilden skal holde seg der den er». Og selvfølgelig lystret flammene majoren.

Som følge av slike bragder var det ikke fritt for at folk trodde majoren kunne mer enn sin barnelærdom. Det fortelles også om en av hans soldater som på sine siste dager var innlagt på Tandberg. Gamlingen ble der så skrøpelig av gikt og andre plager at han hadde vanskeligheter med å komme seg opp. Da et par legdekoner en dag ville hjelpe ham opp av sengen, utbrøt han irritert: «Har jeg stått under major Piro i 14 år så ska itte to gamle kjærringer hjelpe mig opp av senga!»

Major Piro nevnes også i forbindelse med datidens strenge straffer. Omkring 1780 hadde en ung tjenestepike hos major Piro på Veisten stjålet en serviett. Hun ble dømt til «i tugthuset at miste sin hud, og om hun eiet noget, skulle dette tilfalde Staten, uagtet servietten bragtes tilbake til eieren».

Gården Rå på Norderhov skulle bli Marthe's barndomshjem. I 1791 fikk hun stefar idet moren giftet seg igjen med oberst Jahn Collet Müller (1750–1834).

Tiden på Rå ble noen lykkelige år for Marthe og hennes 2 søsken. Rå hadde sitt helt spesielle særpreg og hadde en sjelden flott beliggenhet. Den lå på et av Ringerikes vakreste høydepunkter hvorfra man kunne skue ut over både Steinsfjorden og Tyrifjordens dalfører med den vakre innsjøen Juveren liggende like nedenfor gården.

Om Marthes ungdomstid fortelles det at hun hadde et veldig herretekke. Skal vi tro historien var hun forlovet med 3 unge menn samtidig. Om det ikke var helt sant, så ble det i alle fall problematisk nok med så mange kavalerer på en gang. En av hennes mange beundrere kom på skøyter helt fra Randsfjorden, gikk nedover Storelven til Norderhov og smøg seg om ettermiddagen i mørke opp til Rå for å treffe henne hemmelig. Hun måtte da liste seg ut av huset for å møte ham, og kunne ikke ta på seg yttertøy for at ikke de andre skulle oppdage noe. En dag det var bitterlig kaldt, kom hun som hun pleide i sin daglig utringede kjole. Da han ikke orket å se henne fryse, tok han av seg sin egen frakk og gav henne. Av det fikk han lungebetennelse og døde kort tid etter. Sier noen.

Foto: Ukjent/Ullant av Bjørn Piro

Rå gård før brannen.

Andre påstår at han stod det over og levde i mange år, men giftet seg aldri.

Marthe Piro forlovet seg med en løytnant Glad, men de var ofte uvenner, han var meget sjalu. Engang ble de begge så heftige midt på Hønefossbroen, at hun rev seg løs fra ham og kastet seg i fossen. Han hoppet etter og fikk tak i henne mens hun hang på den ytterste spissen av brokaret, og derfra bar han henne opp på broen igjen. Den var uten rekkverk på den tiden. Selv ikke denne rystende opplevelsen hjalp på enigheten, så forlovelsen ble hevet. Mange år etterpå levde historien om Marthe Piro's selvmordsforsøk, og skandalen var stor i byen og på bygda.

50 år senere sitter Marthe og venninnen Else Stabell på Ask og snakker om gamle minner, og plutselig sier Else Stabell: «Men Marthe, hvordan kunne du hoppe i fossen den gangen?» Marthe bøyer seg da frem mot henne og sier halvt viskende med et glimt i øyet: «Jeg visste at brokaret var under».

I 1805, da Marthe var 21 år gammel, inntraff store forandringer for familien. Stefaren bestemte seg for å selge Rå for å flytte med sin familie inn til hovedstaden da dette passet bedre med hans offiserstilling som bataljonkommandør for 1ste Akershusiske infanteriregiment. For Marthe ble det å ta farvel med Norderhov for mange titalls år, mens hennes foreldre og halvsøsken kom tilbake allerede i 1811 da gården ble tatt igjen på odel.

I Christiania var det Marthe traff sin tilkommende, kjøpmannssønnen Niels Ellefsen (1779–1826) fra Flensburg (den gang dansk). Det synes ikke som om Marthe har ivret for dette giftemålet. I alle fall er det et faktum at hun var svanger i 9ende måned da hun med kongelig bevilgning ble viet i hjemmet 2. januar 1808. Få dager senere fødte hun en datter som for øvrig døde alt etter 10 dager. Ekteparet

fikk 5 barn på 5 år, men kun 2 døtre nådde voksenalder.

Niels Ellefsen var kommet til Norge sammen med broren Daniel omkring 1806. Daniel Ellefsen drev senere en meget omfattende kjøpmannshandel i Christiania og nevnes som en av hovedstadens betydeligste trelasteksportører. Han ble med tiden meget formuende. Broren Niels synes derimot hele sitt liv å ha levd i skyggen av sin bror, men de gjorde mange forretninger sammen. Marthe's mann skal ha passet sine forretninger dårlig og gikk etter noen år fallitt. Det fortelles også at han ble glad i flasken og for Marthe ble samlivet deres uutholdelig. Mannen levde ikke slik han burde gjøre. Hun innså at ekteskapet var et feilgrep og gjorde noe som var høyst uvanlig for datidens kvinner, hun krevde skilsmisse. På denne tiden var skilsmisse rent uhørt for en kvinne av hennes stand, og det fortelles at Marthe var så forpint og fortvilet etter denne avgjørelsen at hun reiste bort fra Christiania med sine 2 døtre for å få husly hos sin søster Sophie, som var gift med presten Hans Jacob Stabel. Da Stabel av hensyn til sin menighet nektet å ha en fraskilt boende i sitt hus, gråt Marthe dag og natt så øynene tok skade av det, og det fortelles at hun aldri mer kunne felle en tåre i sitt lange liv.

Hvordan gikk det så med den fraskilte ektemannen? I 1820 fikk Niels Ellefsen tillatelse inntil videre til å drive som marketenter, hvilket innebar at han hadde bod med utsalg av mat og andre fornødenheter til soldatene som var stasjonert i byen. Heller ikke denne virksomhet drev han med videre hell. Broren Daniel som tidligere hadde vært en velstående kjøpmann kunne tilsynelatende heller ikke bistå sin bror lenger, da han etter 1814 kom opp i store økonomiske vanskeligheter. Han gikk da også konkurs. Niels Ellefsen var selv langt nede da han døde

i 1826, knapt 47 år gammel. I Aker kirke-bok omtales dødsfallet således: «Fraskilt ektemann, fattiglem og forhenværende kjøpmann Niels Ellefsen, døde på Læret hvor han var innlagt for Akers fattighus regning.» De led i sannhet en trist skjebne de 2 kjøpmannssønnene fra Flensburg.

Etter skilsmissen traff Marthe aldri sin mann igjen, men skjebnen ville at deres veier skulle møtes før de forlot denne verden. Det hendte en gang Marthe var på besøk i hovedstaden. Da falt hennes vei over kirkegården, nettopp som en død ble båret til graven. Ingen fulgte liket, og ikke en eneste krans lå på kisten. Dette gjorde et så sterkt inntrykk på henne at hun spurte graveren hvem det kunne være som var så venneløs og så uten familie at ikke en eneste en viste ham den siste ære eller hadde en blomst å legge på hans kiste. Da hun fikk vite at det var en fallert kjøpmann som het Ellefsen, tør det hende at hun følte noe som en styrende hånd i dette møtet som gav henne så meget å tenke på.

En tid etter skilsmissen fikk Marthe ansettelse som husbestyrerinne hos familien Sibbern på Værnekloster i Rygge og var der i mange år sammen med den yngste datteren Mathy. Som rimelig var satte amtmann Sibbern og frue stor pris på henne, flink, klok og interessant som hun var, og de vedble å være hennes venner for bestandig. Det var stadig gjester på Værnekloster. Engang bebreidet noen henne den store ødselheten med rene håndklær til alle hver morgen, og bad om å få se hennes rikholdige linnedskap. «Men det lot jeg nok være å vise dem», fortalte Marthe, «for jeg hadde ikke flere håndklær enn at jeg måtte vaske hver dag. Vi hadde ikke rulle på gården, så tjenestegutten måtte om natten ri til en nabogård langt borte for å få dem rullet, og så ble de hengt opp på gjesteværelsene om morgenen før de fremmede stod opp».

I 1848 flyttet Marthe med sine 2 døtre hjem igjen til barndomshjemmet gården Rå på Norderhov som da eides av halv-søsteren Annette Müller. Samme år fikk Marthe skjøte på halvparten av gården.

Marthe var nå i 65 års alderen, men full av kraft og vitalitet. Det ble Marthe som overtok styret av gården, og hun drev den like dyktig som noen mann kunne gjøre.

Hun var meget original og var langt før sin tid på mange måter, først og fremst i selvstendighet. Hun brydde seg lite om folkesnakk, hun røkte gjerne, hang ikke snadden i munnen, kunne en være viss på at skræen var der. Hun kledde seg som hun ville – om sommeren gikk hun i mannsklær når hun var med på arbeidet ute. Nå er vel noe annet utenkelig idag, men den

gang var det ganske annerledes. Håret var hvitt, men kortklipt, og på sin drakt hadde hun et snitt som ingen andre brukte, praktisk og enkelt, men litt mannhaftig. Sommer og vinter var hun ikledd en glatt, trang sort kjole med cape, og på hodet en enkel halmhatt med brede bremmer og rund pull med et smalt bånd om. Det ble sagt at hun mest lignet en pilegrim.

Den gamle hovedbygningen på Rå var et enetasjes brunbarket hus, bygget med to fløyer om en firkantet gårdsplass, belagt med Ringeriksheller. En lang allé med eldgamle trær førte opp til huset som virket så gammeldags og koselig at det godt kunne ha tjent som illustrasjon til et av Asbjørnsen og Moes eventyr.

Om det var rart utvendig, var det også besynderlig innvendig. De fine mahognimøbler og de mange snurrepipierier som fylte stuene og salene, tilhørte alle sammen en lengst forsvunnen tid.

I storstuen hadde Peder Aadnes dekorert veggene rundt hele stuen, i avdelte felter hadde han malt alle Europas større byer. Det var halvskymt der inne, lyset var så rart grønnlig og uvirkelig. Det falt gjennom bladhenget på de gamle forvokste syriner og kirsebærtrær i haven utenfor og gjennom det grønnaktige glasset i de smårutede vinduene.

Stuen ble sjelden brukt, det var ikke hyggelig der. En hadde en ubestemt følelse av at de gamle aner helst ville være i uforstyrret ro der inne hos sine bilder og sine stive høyryggede møbler. Mange skjebner hadde det gamle huset sett, lykken hadde levd der, og mange, mange sorger. Mest av alt har det kanskje rommet de stille skjebners resignasjon – kvinner som bare «henlevet» sitt liv der, mens de tålmodig ventet på hvilen og et liv etter døden som kunne gi dem større lykke enn de oppnådde her på jorden.

Hvis man kunne si at inventaret på Rå bar preg av en svunnen tid, så kunne så absolutt det samme sies om husets beboere, og dem var det mange av. Marthe og halvsøsteren hennes hadde nemlig «paying guests» boende på Rå for å spe på økonomien. Det var utelukkende gamle damer og de hadde alle det tilfelles at de var svært pratsomme og uhyre nysgjerrige. Straks en kalesjevogn eller en fotgjenger viste seg nede i alleen, ble de gamle damer svært rastløse, blondekappene vippet på deres hoder og øynene glippet av bare iver for å bli den første til å bemektige seg den fremmede.

I den ene fløyen av huset bodde halv-søsteren Annette Müller og en 5–6 andre damer. Om frøken Müller ble det fortalt at hun i sin ungdom hadde vært forlovet med

en mann i 24 år – da måtte jo for så vidt ungdommen ha fått en viss patina over seg. Men mannen ville ikke gi slipp på henne, og hver gang han ba henne bestemme bryllupet, fikk han samme svar som den tålmodige herr Peckel i Christiania også fikk av sin forlovede: «Haster ikke lille Peckel». Til slutt fikk frøken Müller sin vilje og forlovelsen ble hevet.

I den andre fløyen bodde Marthe med sine 2 ugifte døtre Marie og Mathy samt flere leieboere.

Skjønt de 2 døtrene var over 70 år ble de aldri kalt annet av sin mor enn «små-pikene».

Hos Marthe bodde også niesen Augusta Stabel, datter av sogneprest Stabel og frue. Hun var usedvanlig mager og hadde alltid med den dyrebare katten i armene sine. Hun ble aldri trett av å klappe den og fortelle om dens merkelige bedrifter, hennes liv gikk utelukkende med til å stelle for denne katten. Det må ha vært en stor prøvelse for den energiske tanten å se et menneske aldri ta sin hånd i noen ting, uten i katten.

Med tiden gikk de bort en etter en av de gamle på Rå. Marthe selv døde 96 år gammel i 1880. Hun hadde da lenge ytret ønske om å få gå bort.

Så kom den ulykksalige natt i september 1902 da gården med de mange minner ble flammens rov. Marthes datter Mathy Ellefsen som da var 91 år gammel var den sist gjenlevende på Rå og hun lå syk og nektet å la seg redde. Hun ville dø i sitt hjem. Men da en av folkene fant på å sette Andrea Kleens levende maleri av moren oppe i sengen hennes, ble hun så opptatt av at det måtte reddes, at hun lot seg bære godvillig ut av det brennende huset. Hun kom til gode venner på nabogården Frog, og levde ennå et par år til. Hun var 93 år da hun døde.

Kilde:

Beskrivelsen av livet på Rå er hentet fra boken «Somre og vintre på Ask». (Løchen, I. M. 1940. Somre og vintre på Ask. Aschehoug, Oslo. 138 s.)

Forfatteromtale

Bjørn Piro er født i Stockholm i 1945. Han er assisterende banksjef i DnB. Han er interessert i historie og slektshistorie.

Sinnerdalen

Av Sverre Grimstad

Fra Åmot i Sørkedalen går en revne nordover i terrenget som skiller Krokskogen fra Nordmarka. Denne fordypningen går oppover til Langlivannet, Kringla, Svarten, Butleren, Spålen og Sinnerdalen opp til Tverrsjøen. Spennende marknavn, sommer som vinter. Vi har gransket ett av dem nøyere og følger Sinnerdalen som går sydover fra Tverrsjøen, et naturlig startsted.

Det er tillatt å kjøre bil gjennom Sinnerdalen ned til Store Sinnera, men vi velger sykkel som gir oss store muligheter til å oppleve dalens mange spennende punkter.

Korsgranbråten

Det starter allerede like etter at vi har forlatt Tverrsjøens vestre bredd. På en bakke-topp, like etter veikrysset til Holoaseter ser vi et skilt med «Korsgranbråtan» pekende oppover lia. Her bodde Abraham (1822–1900), en særpreget skikkelse. To meter høy, stygg som juling. Fillete og møkkete, luktet vondt. Gikk med hølete og

svettesure fotkluter. Håret hang i tjafser og buksene bømte han med hyssing. Skremte unger, ikke minst på Finstad hvor det var 11 av dem. Så skremmende var han «at kuene kasta kalva bare dom så han», sies det. Men en skogens mann var han. Glad i alt som hadde med natur å gjøre. Her inne bygget han sin bolig. Tømret tre vegger mot en diger steinhelle. Dermed omgikk han Almenningens forbud mot å sette opp hus med fire vegger. I fjøset var det noen få husdyr og den skrinne jorda ga et fattig utkomme for han og kona Hellebrott. Da hun døde i 1883 ville Abraham etter hvert ha seg ny kjerring selv om han var godt oppi søttiåra. Ung skulle hun også være, ikke et år over 30. Gammal gris, kalte folk ham, men Abraham svarte «at han hadde nå lært at skal du reparere en skigard må du legge ny staur inntil den gamle». Men behovet for ny kjerring kunne ikke lenger være til stede mente folk, så gammel som han var.

«Om stammen er røtin, er kvisten god», svarte Abraham. Men gift igjen ble han ikke.

På Finstad var han ofte. Gustav Finstad (1889–1970) husket ham godt og var like redd hver gang han dukket opp. Trodde han var selve Pershustrollet, før faren fortalte hvem karen var. Som 12-åring måtte Gustav med kløvhest til bygda hver uke for å handle. Stien passerte Korsgranbråten, og selv om Abraham var død og plassen forlatt, skygget hesten alltid unna. Da gikk det kalde gufs nedover ryggen på unggutten.

Da Abraham skulle begraves snekret bygdefolket en kiste til ham, men glemte hvor lang han var. Kista ble for kort og for å få plass til gubben kappet de bena av han og la de ved siden av kroppen. Det var nok ikke så farlig med fattigfolk den gang!

Fra veien er det rundt 300 m opp til Korsgranbråten. Går vi dit, kan vi undres over hvorfor Abraham slo seg ned her, midt i den steinete, bratte lia. Grunnen var at en virvelvind nettopp hadde revet opp trær og jord og skapt en god start for videre jorddrift akkurat her. Steinhella står der fortsatt med minneplate over denne Markas ein-

En typisk del av Sinnerdalen.

Målestokk. Hver rute er 1x1 kilometer.

Foto: Sverre Grimstad

støing og original. Men vollen er borte og potetfurene grodd igjen for alltid.

Men fortsatt lever navnet i Abrahams-
haugen, som åsen heter bak plassen.

Port Arthur

Tilbake til veien får vi Villingmyra til venstre, hvor Sinnervassdraget starter. Her ble det tatt ut torv tidligere. 50 m syd for myra tar en traktorvei av fra veien og krysser bekken. 15 m sønnenfor går bekken gjennom en fire meter bred bergslukt som heter Port Arthur. Et merkelig navn. Grunnen er at Arthur Berger, eier av Mylssliperiet hadde uthugst ved Store Sinnera og frakten av tømmeret var lang. Det ble hard kjøring av hestene med to vendinger hver dag. Folk mente det var dyreplageri og stoppet kjøringa ved å stenge passet med kjetting. Ingeborg Transtjern (mor til Solveig) var en av initiativtakere. Ulovlig var det imidlertid og siden dette skjedde rundt 1920 var det første gang sivil ulydighet fant sted i Norge. Fortsatt ser vi øyeboltene av jern på begge sider av bergslukten. Nå går det skiløype her.

Kingevelta

Så fortsetter vi turen videre sydover Sinnerdalen. Veien ble bygget rundt 1940 og standarden varierer etter hvor lenge

siden det er Jevnaker allmenning har hatt hogst i området. For tiden er den god. Ved Øvre Sinnerputten har de flere hoggerhytter. Den eldste ble satt opp i 1920-årene av skogvokter Ivar W. Høgnes og overtatt av allmenningsbestyrer Gjerdrum som forvalterhytte i 1935. Store Sinnerdalshytta kom i 1946.

Neste stopp er Kingevelta, 3,5 km fra Tverrsjøen. Hit kom veien i 1942 og herfra er det bomvei videre til Finstad. Gården Kinge i Østre Jevnaker hadde hogst i området tidligere og la tømmeret i veltet langs stikkveien ned mot Store Sinnera.

Store Sinnera

Sinnerbekken starter altså i Villingmyra og renner gjennom Øvre og Nedre Sinnerputten før den går ut i Store Sinnera, et viktig grensevann her inne. Vassdraget må ha vært jernholdig for «Sinder er slagget som skilles ut når myrmalmen smeltes til jern». Nord og østsiden av vannet ligger i Jevnaker allmenning, mens vestsiden eies av Rødskog, et privat sameie. Et sted i bekkeutløpet fra Store Sinnera krysser Løvenskiolds grense i rett linje øst-vest. Dette grensepunktet vil vi finne. Da må vi følge stien som går

Fortsatt ser vi øyeboltene av jern på begge sider av bergslukten.

langs østsiden av vannet og sydover mot Spålen. Den er velbrukt, ikke minst av syklistene som bruker den som trillesti ned til Spålsveien. Stien går på et høydedrag og vi skimter bare delvis Store Sinnera gjennom vegetasjonen.

Vi krongler oss ned til utløpet og der åpner et nytt og spennende terreng seg for oss. Visstnok har vi passert her flere ganger på ski, men da var alt hvitt og det vi nå opplever lite synlig. Vi ser et herlig bekkeløp, omgitt av trær og små, grønne sletter. Store Sinnera ligger helt åpen i nord og innbyr til et rikt fiske. Vi er alene og alt er stille. Få forlater stien for å oppleve denne idylliske bekken, selv om avstanden ned bare er 50 m. Padlere er de eneste som passerer på vei til Spålen.

Den eldste Sinnerdammen

Vi slår leir ved løypekrysset på vestsiden av bekket. En sval vind stryker over vannet og skaper bevegelser i sivet hvor bekken starter. Det er lite vann i den denne sommerdagen i 1999. Fra vestre bukten, hvor Bjørnputtbekken renner ut, kommer fylkes, kommune og allmenningsgrensene. De går i «djupålen» midt i vannet og

Foto: Sverre Grønstad

Den «nye» Sinnerdammen.

fortsetter ned bekken til møtet med Løvenskioldsgrensen. Nå starter for alvor søket etter dette punktet. Vi går skiløypa 75 m sydover og der hvor bekkeløpet blir steinete og smalt ser vi fire tverrstillte stokker stikke opp av vannet. Og ti meter lenger nede ser vi ytterligere åtte stokker komme opp. Store, tunge, eldgamle tømmerstokker ligger dessuten på bunnen med hoggmerker. Dette må være rester av den første Sinnerdammen, en dam ingen vet noe om i dag. Vi ser tydelig at det er gravd ut grøfter i terrenget på østsiden for å få festet dammen. Her var bekkeløpet smalest og dammen lettest å bygge. Ulempen var at når vannet ble sluppet og tømmerfløtingen startet, gikk stakkene ut i et bredt og stillestående myrvann som nå er i ferd med å gro igjen. Her måtte nok tømmeret ha hjelp til å komme videre. Dette ble i lengden for tungvint og ny dam ble etter hvert bygget 400 m lenger syd hvor bekkeløpet igjen smalner til.

Gamle kart bekrefter dette

I 1760 gikk Nordmarksgodsets grense fra Lortholkollen, langs Spålen og opp Sinnerbekken helt til denne gamle dammen, hvor den brakk av 45° mot Finstad i øst.

I 1785 kjøpte Sørkedalsgodset Timann-

stykket (av ti Ringeriksbønder) og fikk ny nordlig grense fra Øyangsrøysa, videre til Spålsberget og derfra i rett linje til den gamle Sinnerdammen.

Derfra fikk Sørkedalsgodset og Nordmarksgodset felles grense sydover til Lortholkollen.

Så, i 1804 ble Peder Anker eier av begge godsene og omtrent på samme tid ble den nye Sinnerdammen bygget og godsgrensen igjen justert slik at den traff den nye dammen.

I nyere tid har imidlertid Løvenskiold kjøpt opp deler av den private gårdsskogen her oppe slik at grensen igjen treffer den gamle dammen, nå i rett linje fra vest.

Innviklede saker og man trenger et kart for å følge med.

Grensepunktet

Men hvor er nå dette punktet hvor så mange grenser passerer? Vi leter på begge sider av det korte bekkeløpet men finner ved første blick ingenting. Kanskje sto merket på den gamle dammen som nå er nesten borte, eller har ryddingen av skiløypa fjernet det? I stedet leter vi i terrenget på begge sider av bekken – og da finner vi gamle merker! 15 m fra bekken, på begge sider står mosegrodde røysen og for-

teller hvor grensen går. Trekker vi en linje mellom dem, treffer den nøyaktig den øverste stokkeraden i bekken!

Vi føler at vi har gjort en viktig oppdagelse som er til glede både for Løvenskiold, Jevnaker allmenning, Buskerud/Opland fylker og Ringerike/Jevnaker kommuner. Vi bygger en ny røys inntil bekken på østsiden akkurat hvor linjen krysser og er litt stolte over at grensepunktet igjen er markert.

Senere, høsten 1999 var det grensegang for Spålen/Katnosa Naturreservat, som også passerer her.

Da ble det brukt ett GPS-apparat (Global Positioning System) som måler grenselinjen med få cm nøyaktighet. De slo ned en bolt tett ved røysa, en bekrefteelse på at de gamle grensepunktene er riktige. Grenselinjen videre østover mot Finstad ble også markert med bolter ved siden av de gamle røysene.

Den nye Sinnerdammen

Nå skal vi til den nye Sinnerdammen, 400 m sydover langs bekkeløpet.

Samtidig går vi inn i Spålen/Katnosa Naturreservat som ble etablert i 1995. Vi følger skiløypa og ser dammen på lang

avstand. Opprinnelig ble den bygget i begynnelsen på 1800 tallet og måtte stadig vedlikeholdes i årene som kom. Den består av to steinfylte laftekister med bro mellom. Den vestre kisten (nærmest hytta) ble fornyet i 1855, den østre i 1875. Fra 1878 ble de fleste av de gamle laftedammene bygget om til steindammer av Akerselven Brugseierforening. Bare Sinnerdammen, Store Gørjadammen og Myrtjersdammen ble fornyet som steinkistedammer.

Årsaken var mangelen på bygningsstein i nærheten og at grunnen var så løs at den ikke egnet seg til bygging av steindammer. Fra Sinnerdammen er det lagt ut fire rader med skåttbroer videre nedover bekkeløpet for å lette tømmerstokkenes ferd mot Spålen. I 1888 ble det utført nye reparasjoner på dammen som allerede da var forfallen. I 1911 var Sinnerdammen helt nedråtnet og ubrukelig. Bygging av ny dam på samme sted ville bli for dyrt i forhold til «magasineringssevne og det ringe kvantum Virke, som ville bli flødet».

Akerselven Brukseierforening gjorde derfor en avtale med «Nordmarkens Eier om indtil videre at blive fritaget for Flødningsplikten i Sinnervassdraget».

I stedet skulle Løvenskiold selv frakte tømmeret fra dette området ned til Spålen hvor det ville bli fløtet videre. Merutgiftene skulle brukseierforeningen dekke med to kroner pr. tylvt (12 stokker). «Nordmarkens Eier kan imidlertid med to års Varsel forlange Dammen gjenoppført og Flødning iverksatt».

Og det gjelder fortsatt! Ja, i slutten av 1930 årene ble det en realitet. Da hadde Løvenskiold tømmer liggende og Sinnerdammen ble igjen bygget opp i sin opprinnelige form og gjort klar for fløting. Siden har Sinnervassdraget blitt brukt som bakvann for fløtingen fra Spålen.

I 1966 satte (åpnet) Petter Finstad og Harald Haugli Sinnerdammen for siste gang. Nålene ble tatt opp og vannet fosset gjennom, til glede for fløtingen som startet fra Spålen. Siden har dammen stått åpen.

Året etter var siste langfløyt fra Spålen ned i Maridalsvannet, hvor Harald Haugli var mannen som skjøv den aller siste stokken gjennom damluken!

I 1981 var det i tillegg en lokalflyt ned i Katnosa til Leveringsvika hvor tømmeret ble fraktet videre med lastebiler. Mange tilskuere dukket opp til denne begivenheten som var slutten på all fløting i dette vassdraget. Tømmerbilene overtok for godt.

Dammene ble overflødige og alt av treverk forfalt og råtner opp etter hvert, også Sinnerdammen. Bare Gørjadammen er restaurert og satt i sin opprinnelige stand.

I 1985 la Ringerikes Turistforening nye

Foto: Sverre Grimstad

En minnestein markerer der Abraham Korsgranbråten bodde.

stokker mellom kistene, men snart raser de også.

På vestre bredden, rett ovenfor dammen hadde storgården Alm i Norderhov et skogstykke de kalte Alm Åsskog. Det ble kjøpt av familien Hygen i 1897 for 500 kroner, og året etter bygget en jakthytte her. De solgte den videre til Osломannen Trygg Bliksrud i 1912 for 2600 kroner. Da han døde, arvet husholdersken hans hytta. I 1956 kjøpte Løvenskiold den av henne for 40000 kroner, inkludert Alm Åsskog som besto av 100 mål skrinnskog og et lite vann. En kjempehandel for gods-eieren. I dag er den utleid til Oslo & Omegn Turistforening som selvbetjeningshytte for medlemmene. «Sinnerabu 1898» står det på en tretavle over døra.

Videre ned til nordenden av Spålen er det 700 m og til Finstad 1,2 km. Vi velger imidlertid å avslutte vandringen i Sinnerdalen her og går stien tilbake til Kingevelta hvor syklene venter.

Kilder:

- Hans Bull: Akerselven Brukseierforening gjennom femti aar (1918)
- Knut Eidem: Det var skautroll, gutt. (Artikkel i Skiforeningens årbok 1967)
- Gustav Finstad: En skogmanns historie. (Artikkel i Varingen 1967)
- Jens Alm: Hadelands Almenning gjennom tidene (1975)
- Per Ole R. Olsen: Abraham L. Korsgranbråten. (Årbok for Hadeland 1978)

- Thora Margrethe Holmen: Fløtningsinnretninger på Krokskogen og i Nordmarka. (Artikkel i Byminner 1980)
- Eva Huseby: Artikkel i «Til Skogs» nr. 3/98
- Utkast til deling av den Hadelandske Bygdealmening (Mai 1899)
- Kart over Nordmarken av Lt. M. Krogh (1760)
- Kart over Nordmarka av Lt. C. Lund (1825)
- Kart over Jevnaker allmenning (1903)
- Løvenskiold Skog, arkiv
- Samtaler og turer med kjentfolk som Ivar Høgnes (59)
Torleiv Jonsrud (65)
Solveig Ødegård (91)
Rolf Hatlinghus (53)
Harald Haugli (60)
Kåre Haug (64)

Forfatteromtale

Sverre Grimstad er født i Ullensaker (1942) og er bosatt i Oslo. Han er utdannet bedriftsøkonom, og er i dag pensjonist. Grimstad har tidligere bidratt med artikler i Hefte Ringerike om Nordmarka og Krokskogen, og skrevet om samme emne i Skiforeningens medlemsblad «Snø og ski» gjennom en årrekke.

Kateteret forteller Ådals-historie

På skolemuseet på gamle Veien skole, står det et slitt kateter. Det forteller historie som resten av inventaret på museet. Det skriver seg fra Nyhus skole som ble bygget for Haugerudgrenda i Ådal. Under kateterets skråplate står det «Haugerud skolestue den 1. februar 1877. Iver A. Nordhagen. Han var snekker og gårdbruker, og det var vel han som laget kateteret.

Av Bjørn Knoph

Bak dette møbelet sto læreren og foran ham lå protokollen hvor fram møte og annet viktig ble registrert. Opp til ham måtte elevene når de hadde skrevet to sider med skjønnskrift, og så fikk de karakter for skrivingen og orden. Det forteller Ole Eidsmoen som satt under dette kateteret i lærer Erik Auråkers tid.

Men tiden går, og Nyhus skole ble lagt ned og ble samfunnshus i stedet. Da ble kateteret overflødig, og det havnet hos Hanna og Haldor Bråten på Jonseplassen litt oppe i lia. Der gjorde det tjeneste som kjøkkenskap. Jonseplassen ble senere solgt til Karin og Svein Brørby fra Jevnaker, og det var de som ga kateteret til skolemuseet.

Ole Eidsmoen og Frank Otterbech tok på seg å hente det gamle nesten blytunge klenodiet. De slet seg oppover lia mot bilveien, men heldigvis fikk de traktorhjelp om litt. Kateteret kom i hus på Veien, og Eidsmoen reparerte det. Eidsmoen har ellers foretatt adskillige reparasjoner i det gamle skolehuset, og Frank Otterbech kan ikke berømme ham nok for alt han har gjort for museet.

Foto: Bjørn Knoph

Ole Eidsmoen og Frank Otterbech ved det gamle kateteret fra Ådal.

Det var ellers lærer Ola Bjørntoft som startet arbeidet med å opprette museet, og andre som har gjort en god innsats er Otto Frydenlund og altså Ole Eidsmoen og Frank Otterbech. Foruten klasserommet med adskillig utstyr består museet av et rom for læreren, og i annen etasje er det gamle skolebøker og pulter. I klasserommet står Veien folkeskoles fane fra 1900. «Øv biens flid i ungdoms tid» står det på fanen.

I eldre tider skrev skolebarna på tavler med griffel, og når de var ferdig med å skrive eller regne pusset de ut alt som sto

på tavlen. Så var den klar til bruk igjen. Ved å bruke tavle og griffel sparte man papir, blyant og blekk.

Tavlene var laget av skifer, mens griffelene ble laget av griffelskifer som var et noe bløtere materiale som ble avsatt på tavlen når man skrev på den.

Hovedmengden av skifertavler ble fremstilt i Tyskland der det var utmerkede brudd i Thüringerwald og i Westfalen. Griffler kom fra silurformasjonens leirskifere og forekom blant annet i Spechtsbrunn i Thüringerwald og enkelte steder i England og Italia. Ved Charlesville i Frankrike forekommer en brun griffelskifer som også kan benyttes.

I skolemuseet på Veien er det nok av tavler og griffler, og Anniken fra barnehagen på Veien hjalp oss og skrev navnet sitt på en av museets tavler for å vise at de er brukbare fortsatt.

Kilde:

Meyers Vareleksikon formidlet av Norsk Folkemuseum.

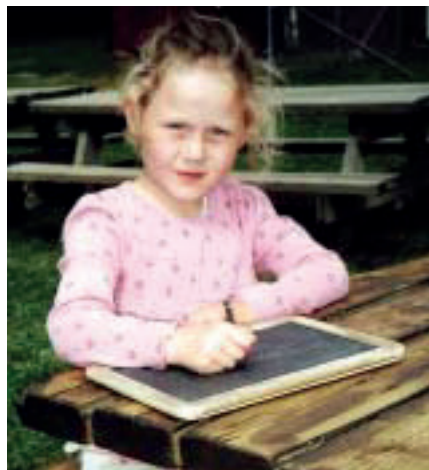

Foto: Bjørn Knoph

Keiserbesøket på Ringerike i 1890

Av Frank Tverran

Det var stor stemning i hele landet i begynnelsen av juli 1890 da keiser Wilhelm II av Tyskland var ventet på besøk til Norge. Jeg skal begrense meg til å fortelle hva som skjedde fredag den 4. juli 1890 – den dagen han sammen med kong Oscar II dro på utflukt til Ringerike. Slik foregikk det ifølge samtidens publikasjoner:

Det regnet om morgenen fredag den 4. juli 1890. Til tross for det dårlige været, var allikevel en mengde mennesker møtt opp på Vestbanestasjonen i Kristiania for å få et glimt av keiseren.

På stasjonen ble majestetene mottatt av hoffmarskalk Frølich, generaldirektør Segelke og politimester Hesselberg. Følgende personer var også invitert til å delta på reisen: general Grev von Wedel, general Grev von Danche, geheimekabinetsråd Dr. Lucanus, grev Eulenburg og statssekretær Marshall.

Under hurrarop fra de fremmøtte tilskuerne, satte ekstratoget seg i bevegelse ved ellevetiden.

I Sandvika var det tross regnværet møtt frem forholdsvis mange mennesker. På stasjonen var det reist en vakker æresport pyntet med granbar, flor og forskjellig

sportsutstyr. Den 2. brigades musikkorps spilte.

Keiseren, kongen og prinsene fortsatte deretter reisen nordvestover med hest og vogn. Ferden gikk til Nes i Hole hvor ferden gikk videre med dampskipet «Grev Wedel Jarlsberg» over Tyrifjorden, innom Sundvolden og videre til Skjærdalen. Under båtreisen ble det inntatt frokost, og to unge piker i nasjonaldrakter oppvartet majestetene. På Skjærdalen var det skyss med private vogner til stasjonen hvor ekstratoget med resten av følget, deriblant tre inviterte korrespondenter, ventet.

Utover veien et langt stykke fra stasjonen kunne man se vakre dekorasjoner. Mange mennesker var møtt frem og damene kastet en mengde blomster til keiseren.

I Hønefoss hadde man først fredag kveld, bare en uke i forveien fått vite at majestetene skulle komme dit. Man satte seg da straks i bevegelse for å ta i mot de høye herrer på en verdig måte, etter byens evne.

Hønefoss formannskap satte straks ned en komité bestående av Fogd Owren, Dr. Didrichson, brugsfullmektig Thoresen og kjøpmann Weien. Man begynte å bygge æresporter, en ved hver ende av bybroen. Disse ble smakfullt pyntet med grønt og flagg, så vel tyske som norske. Ved den søndre såes den norske løve med kongelig

krone, ved den nordre den tyske ørn med keiserkronen – begge kroner praktfullt illuminerende med elektriske lamper, hvor til ledning var lagt fra brukets dynamo.

Oppe ved stasjonen var det av jernbanen foranstaltet en meget vakker tilstelning med æresport, kranser, flagg og krone. Her oppe var dessuten på den tribune, hvor mottagelsen skulle skje, reist to obelisker med stenurner hvori det var satt blomster.

Flere hus var vakkert pyntet med kranser. Flagg og vimpler vrimlet det naturligvis av. Omtrent hvert eneste hus langs den vei, hvor majestetene skulle kjøre, var mer eller mindre dekorert. Flere tyske flagg og også noen svenske såes. Langs hele veien var det satt bjerketrær pyntet med vimpler.

For å gi en prøve på byens industri- og fabrikkvirksomhet, var det reist en æresport av stav straks nedenfor stasjonen. Den var i all sin simpelhet og tarvelighet særdeles original og – smuk, idet den ble dannet av 4 store spiralbygde stav søyler med overbygning hvorpå det sto «Velkommen», Særlig søylene var meget smakfulle.

Midt på broen var av hr. grosserer Anker reist en særdeles smuk æresport, forsynt med høye tårn, keiserens bokstaver og krone, og på begge sider elghoder

Kongelige og keiserlige monogrammer ble hogd inn i fjellet ved Skaret.

Foto: Hole Bygdearkiv

meget vakkert arrangert, omsluttet som de var av kranser og grønt. Litt lenger borte på broen sås like nede ved fossen en bjørn som holdt en stang mellom forlabene med et tysk flagg på. Det var egentlig meningen å få to slike liggende mellom grantrær som i en skog. Men ved nøyere overveielse oppga man ideen, idet man nemlig fryktet for at hestene kunne ta bjørnene for levende og løpe ut. Som det nu var, kom denne skogens konge ikke til sin fulle rett da den var for langt borte.

Majestetene med følge ankom til fastsatt tid Hønefoss jernbanestasjon. Her ble man hilst av en stor menneskemengde som hadde strømmet sammen. Ved stasjonen ble de mottatt av festkomiteen, byens ordfører og fogd Schönheyder, som utbragte et «leve» for keiseren og kongen. På tribunen var møtt fram 18–20 hvitkledte småpiker med hver sin blomsterbukett, som de tilkastede majestetene. Noe lignende var arrangert nede på broen, hvor skolebarn kastet blomster.

Militære fra Helgelandsmoen paraderte nedenfor stasjonen, liksom byens forskjellige korporasjoner under sine faner tok oppstilling langs hele veien.

Majestetene hilste vennlig på de på perongen fremmøtte, hvorefter hans majestet kongen presenterte de tre derværende høyere militære for keiseren, som rakte dem hånden til hilsen.

Fra Jernbanehotellets altan spilte et musikkorps. Såvel keiseren som kongen, kronprinsen og prins Heinrich, hilste vennlig til alle sider.

Keiseren og kongen ga gjentatte ganger uttrykk for sin tilfredshet med det lokale arrangementet og ba uttrykkelig byens ordfører om å frembringe sin takk til byens borgere for prektig mottakelse.

Selve middagen på Glatveds Hotel var fortrinlig arrangert og det hersket hele tiden den prektigste stemning. Under middagen holdtes ingen taler, men umiddelbart etter

Denne menyen ble inntatt i hotellets store sal.

middagen underholdt majestetene seg innbyrdes, med sitt følge, med festkomiteen og de innbudne fra Hønefoss.

Glatveds Hotel hadde i sin tid tre stjerner i Baedekers reisefører.

Avreisen foregikk til fastsatt tid kl. 18:10 i øsende regn, akkurat som det også under hele oppholdet hadde vært regnvær. Til tross for dette hadde det under hele oppholdet hersket den beste stemning. Ved avreisen utbragte fogd Schönheyder et Leve majestetene og under livlige hurra-rop foregikk avreisen.

Kilder:

Kristiania Intelligentssedler
Dagens Nyheder 1890
Aftenposten 1890

Keiser Wilhelm II.

Morgenposten 1890
Über Land und Meer
«Glatveds Hotel» er noen steder omtalt som «Glatvedt» eller «Glatvedt»

Prospektkort

Forfatteromtale

Frank Tverran er født i Oslo 1950 og vokste opp på Hønenjordet utenfor Hønefoss. Han driver sitt eget firma, WebForm i Hønefoss. Tidligere drev han eget inkassofirma og tok initiativet til, og startet Norske Inkassobyråers Forening. Han har arbeidet som webdesigner siden 1996 og er sertifisert webdesigner. Han har publisert ca. 20 lokalhistoriske artikler på Ringeriksporten.no. Han har vært medlem av styret for Ringerikes Museum og er medlem av kontrollutvalget i Ringerike kommune.

Herrebråten på Krokskogen

Sommeren 1677 var det to store skogbranner på Krokskogen og i Nordmarka. Begge brannene fikk rettslige etterspill, og tingbøkene forteller om synfaringer og rettsmøter. I ett av referatene fra tinget er et sted på Krokskogen kalt Herrebråten, et navn som virker underlig på ei bråte i utmarka.

Av Margjit Harsson

Lokalhistoriker Gudmund Bakke har studert tingbøkene og skrevet om rettsakene etter brannene i 1677 (Bakke 1994 s. 63–65). Brannen på Krokskogen ble oppdaget av to bønder som kom ridende opp Nordkleiva, og da de kom til «Herrebraaden» oppdaget de at ild var løs i skogen, og at det brant ved «Skandsen». I ett tingreferat heter det videre at «iche alene Schaugen, men endog Herrebraaden er avbrændt», og «ute i Herrebraaden lå Skandsen» (Bakke 1994 s. 63). Bakke har også undret seg over navnet Herrebråten, og skriver at navnet ikke er kjent fra andre kilder eller av eldre folk med lokalkunnskap om Krokskogen i dag. Som en mulig forklaring mener Bakke at Herrebråten neppe var navnet på ei vanlig finnebråte, og antyder dermed at fint folk som «herrefolk» kan ha gitt navn til bråta.

Herrebråter i Sverige

Stedsnavnet Herrebråten er registrert flere steder både i Norge og Sverige, og særlig er det registrert Herrebråten-navn langs grensa mellom de to land. I tre landskap som grenser til Norge, Västergötland, Bohuslän og Värmland har jeg i svenske navnebøker funnet flere steder med navnet Herrebråten. Svenske navneforskere har også hatt problem med å forklare disse navna. Ordet bråte betyr 'jordstykke rydda ved brenning, ofte i skogen', og det er vanskelig å knytte herrefolk til små rydninger i skogen. En vanlig forklaring har vært at Herre- er en ellers ukjent sideform av hare, og at navnet forteller om harer i skogen. Andre har tenkt at herrefolk har eid bråta, eller at ordet herre er brukt rosende av en eller annen grunn.

I ufredstid

Navnet Herrebråten er egentlig lett å forklare, da det må være laget av ordet hærbråte som forteller om krig og ufred mel-

lom Norge og Sverige. Ordet hærbråte er sammensatt av hær 'væpna styrker' og bråte, og forteller om «felte trær som ble lagt opp for å hindre fiendens framrykning» (Norsk historisk leksikon s. 136). I Norsk Ordboks arkiv er hærbråte forklart som «store Brotar av Tre og Stein, som dei stengde Vegene med og laago paa Lur bak um».

I ufredstider hadde hærbråtene en viktig funksjon. Der veien gikk gjennom trange daler, skard eller eid (med vann på begge sider) kunne en hefte, i beste fall stoppe, en fiendehærs framrykking ved å lage hærbråter, dvs. sperre veien med avhogde trær, busker og kvister. For soldater, og særlig soldater til hest, kunne hærbråter være til stor hindring.

Fra rundt 1550 og fram til slutten av 1700-tallet var det periodevis mye ufred i grensetraktene mellom Norge og Sverige. Under grensekrigen 1644–45 ble ei hærbråte bygget på et eid i Nes på Romerike: «Sommer oc Vintervejens sammenløb, fra Sverrige oc til Rommerige paa denne Side Magnefield, paa den belejligste Platz som kaldis Arnesetter; beliggens mellem tvende Field oc tvende Siøer; Nemlig Romsjøe oc Gaard Kiønet» (etter Magnussen 1999 s. 17).

Stedet er lokalisert til eidet mellom Romsjøen og Gørrtjern (Norge 1:50 000, kartblad 2015–3). På det smale eidet mellom to innsjøer var det viktig å legge hindringer i veien for en fiendehær, for der var det umulig å gå utenom (Magnussen 1999 s. 18).

I Solør i Hedmark ble det i 1678 reist sak mot folk som ikke hadde møtt fram for å hogge hærbråter under den såkalte Gyldenløvefeiden, da stattholder Gyldenløve i 1676 med en stor norsk hær gikk til angrep på Sverige (Østberg 1922 s. 70).

I en Norgeshistorie fra 1862 blir det fortalt om Den store nordiske krig (1700–1721) der bøndene sto samla mot fienden og «lagde seg i Vegene fyre Svensken i Kleivar og Skogar og hoggo Herbrotar fyre honom» (Sommer 1862 s. 215).

Gjennom de mange grensetrefninger i denne urolige perioden har hærbråter vært viktige forsvarsanlegg, og det var viktig å vite hvor slike kunne bygges opp.

Finnemanntallet 1686

I finnemanntallet fra 1686 blir det flere ganger opplyst i hvor stor grad et sted er

høvelig til hærbråte, noe som viser at den type informasjon var viktig. Skogen ved en seterplass i Vinger kan ikke brukes til «tømmerhugst eller herrebraatte» (s. 82), i Hof er en skog «huerchen tienlig till tømmerchoug eller herre braatte» (s. 113), og i Elverum er to skogsområder omtalt som: «ej heller till herre braatte tienlig», og «ej heller schouger till Nogen Herre braatte Nøttig» (s. 126 og 130). Vinger, Hof og Elverum er gamle herreder i Hedmark fylke, og de grenser alle til Sverige.

«Herrebraaden» og «Skandsen», som er omtalt på Krokskogen 1677, knytter Bakke til området ved Tavledalen øverst i Nordkleiva. Dette er sikkert riktig, for her er det ei innsnevring i terrenget, et skard som har fått navnet Tavledalen etter minnetavla som ble satt opp etter slaget som sto her i april 1716. En fortropp på rundt 200 mann av Karl 12. sine dragoner skulle rekognosere før hovedstyrken kom etter for å ri ned Nordkleiva og over isen på Tyrifjorden, like til Gjellebekk i Lier der de norske styrkene låg. Men så langt kom ikke dragonene, for de ble stoppet nettopp i skardet øverst i Nordkleiva, der ei innsnevring i terrenget gjorde det mulig å legge hindringer i veien for den svenske framrykkingen. Fram til rundt 1800 gikk allmannaveien over Krokskogen gjennom Tavleskardet og Nordkleiva.

Som tidligere nevnt er Skansen i Herrebråten omtalt i et tingreferat etter brannen i Nordkleiva 1677. En skanse på 1600-tallet var oftest en oppkasta jordvoll med skyttergraver der soldatene kunne ligge i bakhold. Her kan vi tenke oss at ei hærbråte sperret veien gjennom Tavleskardet, og at de norske soldatene låg i bakhold i Skansen og startet angrepet mens dragonene prøvde å rydde seg vei gjennom avhogde trær og greiner i skardet.

Å felle bråte

Å felle trær for å hindre fiendehær i å komme fram, er en militær metode som også er kjent i middelalderen. «Å felle bråte» i krigstid er omtalt i flere sagaer. Østberg (1922 s. 69f) viser til Magnus Erlingssons saga der det blir fortalt om birkebeinerne som felte bråter til hindring for bøndene som fulgte etter med en stor hær på Krokaskogen i Båhuslen (Snorre II 352), og videre i kong Sverres saga om Erling jarl som dro til Värmland for å ta kong Sverre og birkebeinerne, men som ble stoppet av vermlendinger som «felte bråter for han i skogen» slik at han måtte

Foto: Bjørn Geirr Harsson

Øverst i Nordkleiva der to bønder i 1677 oppdaget at det brant i Herrebråten og Skansen. Knappt 39 år etter brannen ble 28 av Karl den 12's dragoner drept av norske soldater her. Til minne om slaget i april 1716 reiste presten Daniel Ramus ei minnetavle av tre som snart blåste ned. Til venstre ses kopi av Ramus minnetavle med samme tekst, satt opp i 1997 av Hole historielag. I bakgrunnen ses steintavle satt opp i 1947 av Oslo og Omegns Turistforening og Ringerike Turistforening.

snu (Snorre III 51). Østberg (s.st.) viser også til Håkon Håkonssons saga der det blir fortalt om ei bråte i Värmland som kong Håkons menn hogg sund med vedøkser slik at «de fleste som rei foran sammen med kongen, kom seg hurtig over bråten, men deretter leide mennene hestene sine over i ro og mak der hvor bråten var på det smaleste» (Snorre IV 111).

Senere «blev de militære braater kaldt hærbraater», skriv Østberg i Norsk bonderett (1922 s. 70), og viser til Kjeld Stub, sokneprest i Oslo, som under Hannibalsfeiden 1644–45 omtaler «herrebråder, herbråder og brådefælding» i et brev til stattholder Hannibal Sehested (Østberg III 1922 s. 70).

Fra Hær- til Herre-

Ordet hær i stedsnavn har fått ulike former som «Hærr-», «Herr-», og «Herre-». Det forklarer omtolkningen til herre 'stormann'. Ordet hærferd 'krigstog' er eksempel på det samme, i eldre tid ofte skrevet «herreferd». Bindevokalen e (i Herr-e-bråten) kan forklares som en hjelpevokal, oppstått for å lette uttalen ved opphopning av konsonanter, her -rbr-. Slike hjelpevokaler er ganske vanlige i sammensatte stedsnavn, som Boksrud til Bokserud og Mosrød til Mosserød.

I dag har hærbråter ikke lenger noen funksjon, heldigvis, og ordet og betydningen er stort sett glemt. Derfor er det lett å tro at Herrebråten har vært navn på en nyrødning eller gammel boplass, og har hatt en helt annen betydning enn det som historien viser.

Kilder:

Bakke, Gudmund 1994: Skogbranner på Nordmarka og Krokskogen i 1677. I: Ringerike. 1993–94. Hefte nr. 65. Hønefoss. S. 63–65. [Bakke har nytta tingbøker nr. 18, s. 49, og nr. 19 s. 4b, 5, 12, 21 og 31].

Finnemantallet 1686. Utgitt for Kjeldeskriftfondet av Erik Opsahl og Harald Winge. Oslo 1990.

Magnussen, Kjeld 1994: Balken – fra skanse til festning. I: Fortidsvern – 20 nr. 3, s. 35–41.

Magnussen, Kjeld 1999: På sporet av de eldste grensefestninger i Norge. Deler av artikkelen i Skytilen nr 1, medlemsblad for Romerike historielag.

Norge 1:50 000 = Topografisk hovedkartserie utgitt fra 1955 i målestokk 1:50 000 (før serie M711) av Norges geografiske oppmåling/Statens kartverk.

NHL = Norsk historisk leksikon. Redigert av Rolf Fladby, Steinar Imsen, Harald Winge. Oslo 1974.

Norsk Ordboks arkiv. Seksjon for leksikografi, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Universitetet i Oslo.

Snorre = Snorri Sturluson (ca. 1235). Norges kongesagaer 1–4. Jubileumsutgaven. Red: Finn Hødnebo og Hallvard Magerøy. Oslo 1979.

Sommer, Eirik M.T: Noregs Saga. 1862.

Østberg, Kristian 1922: Norsk bonderett III. Smaa bonderetslige og retshistoriske avhandlinger og artikler. Hamar.

Forfatteromtale

Margit Harsson født i Ål (1943) og bosatt i Hole fra 1976, er ansatt som navneforsker ved seksjon for navnegransking, Universitetet i Oslo. Der arbeider hun blant annet med innsamling, registrering og arkivering av norske stedsnavn. Margit Harsson har tidligere skrevet artikler for Heftet Ringerike, blant annet om gamle gårdsnavn i Hole, Storøya i middelalderen og forfatteren Johannes Thrap-Meyer på Stein.

Ringeriges Ysteri

«Ostens godhet beroer meget paa Øvelse». Dette sitatet fra Hanna Winsnes' husholdningslærebok i 1845 har mye til felles med det som kan sies om virksomheten til et, ikke helt vellykket, forsøk på meierisamvirke på Ringerike for snart 150 år siden.

Av Astrid Røste Nyhus

Ringeriges Ysteri var ett av mange ysterier som ble opprettet i Norge på 1850- og 60 tallet. Dette første initiativet til samarbeid om melkeforedling på Ringerike, er trolig lite kjent i dag, og ysteriet fikk heller ikke lang levetid. Men det finnes en del opplysninger om arbeidet til de pionerene som satte i gang denne virksomheten.

Hele 1800-tallet var preget av tiltak for å forbedre forholdene i jordbruket. Initiativet kom kanskje ikke først og fremst fra bøndene selv, det var heller embetsmenn og borgere som gikk foran i dette arbeidet. I 1809 ble Det Kongelige Selskab for Norges Vel stiftet. Egentlig var dette selskapet en fortsettelse av Topographisk Selskab og andre såkalte patriotiske selskaper. Disse foreningene hadde helt fra 1700-tallet arbeidet med å få til større avkastning i landbruket, bl.a. ved å satse på bedre kornsorter, kvegraser,

grøfting, nydyrking m.v. og ikke minst ved premiering av oppnådde resultater. Norges Vel var en landsomfattende organisasjon som engasjerte seg på en rekke områder, for eksempel handel, industri, fiske, bergvesen, skogbruk og endog natur- og åndsvitenskaper, men alt fra begynnelsen ble landbruket definert som det «...allerviktigste...».

På bakgrunn av dette var det derfor naturlig for initiativtakerne til ysteriet på Ringerike å henvende seg til Norges Vel, en organisasjon som disponerte over både penger og faglig kompetanse.

I 1860 fikk 14 personer fra Norderhov, etter søknad, et lån fra Norges Vel på 1000 spd. for å sette i gang ysteridrift. Lånet ble gitt mot pant i ysteribygningen som skulle settes opp. Det er ikke kjent hvem alle disse 14 var, men i korrespondansen med Norges Vel går det fram at styret besto av lensmann Ohlsen, Engebret Tandberg, Lars Weien og Andreas Oppen. Området som ysteriet omfattet, var avgrenset på følgende måte: «...Ysteriet er beliggende 1/4 Miil nordvest for Hønefos paa et Platau, der i nordost er begrænset af Aadalselven, i Nord af et Skovparti mod Aadalen, i Vest af Sognedalselven og i Syd af Hønefos Bye og Storelven. Inden dette begrænsede Strøg ligger 30 selvstændige, skjønndt større og mindre Brug inden en Afstand af 1/4 Miil fra Ysteriet, der beqvemt kan frembringe sin Melk til Ysteriet...»

Dette skulle vel omtrent svare til den såkalte Heradsfjerdingen, og må i alle fall ha omfattet gårder som Oppen, Kile, Follum, Veien, Bråten, Sørnum, Brandalen m.fl.

Når det gjelder plasseringen av selve ysteribygningen, ble det valgt ei tomt som lå i området mellom Veien og Bråten. Nærmere bestemt skal ysteriet ha ligget 80 meter rett vest for gamle Veien skole. Stedsnavnet «Ysterienga» eksisterer ennå, og kan trolig påvises av lokalkjente folk.

Ysteriet var ikke organisert som et ordinært aksjeselskap, men tap og vinning skulle fordeles etter bestemte forholdstall. I begynnelsen hadde interessentene til sammen 130 kyr.

Det kostet 1400 spd. å sette opp ysteribygningen. I dette beløpet lå også antagelig anskaffelse av inventar. Bygningen var utvendig målt 25 x 13 alen (1 alen = 0,6275 m). Det var kjeller under huset, og takhøyden der er oppgitt til 4 alen.

Uheldigvis var sommeren 1860 usedvanlig regnfull. Dette året skal ha hatt den største flommen så langt i århundret, med voldsomme regnskyll både i mai og juni og dessuten langvarig regnvær i august, noe som naturlig nok bevirket at jorda ble

Rausjødalens Meieri, Tolga, fotografert i 2003. Ysteriet i bakgrunnen er en en-etasjes steinbygning som nå er restaurert. Foran ligger restene av fjøset, også det var satt opp av stein.

Foto: Rørosmuseet

kraftig oppbløtt. Året etter ble det derfor konstantert at kjelleren under ysteriet var svært fuktig, «...uagtet at den var opført paa en tør Sandbakke...» Etter å ha prøvd på forskjellige måter å bli kvitt fuktigheten, måtte det til slutt legges lukkede renner under gulvet som drenering, og dette hjalp.

I ostekjøkkenet ble det murt inn to jernpanner, en på hver side av skorsteinspipa. Pannene skulle brukes til å koke inn myse i. Det ble fyr med ved. For å lede bort dampen fra mysekokingen, gikk det ei trepipe opp gjennom taket, og den kunne åpnes og lukkes «...ved hjelp af en Klap...»

Blant inventaret fantes det også et betydelig antall «...Glaskopper...» til å sette bort edamerosten i. Koppene, som ved anskaffelsen hadde kostet 16 skilling pr. stk., viste seg å gå i stykker når osten gjæret og utvidet seg. I beretning fra Norges Vel 1862 heter det lakonisk «...De kunne formentlig undværes...»

I 1858 var det kommet i gang et ysteri i Nittedal der det ble produsert edamerost, en såkalt «Nittedalsost» og mysost. Med bidrag fra Norges Vel tok dette ysteriet i mot noen elever som fikk opplæring i ysting. Utdannelsen var kort, den besto av en måneds undervisning.

Ystersken som ble ansatt ved Ringeriges Ysteri, var opplært i Nittedal. Hun fikk godt skussmål, arbeidet hun utførte var preget av renslighet og orden.

Som i Nittedal, ble det også på Ringrike produsert edamerost. Dessuten besto produksjonen den første tida av chesterost, «...samt nogle smaa Oste, kaldet Ringerigsoste...». En ostetype som ble kalt «stoltzerost» ble også forsøkt, antagelig uten særlig hell. Innbyggerne i Hønefoss var avtakere av produktene, og noe ble dessuten solgt i Drammen.

Men allerede fra starten fikk den nye bedriften forskjellige problemer å hanske med. Det var vanskelig å få rask nok avsetning på varene, og osten hadde lett for å slå sprekker så den måtte selges til underpris. Det ble hevdet, sikkert med rette, at ysterskens opplæring var for dårlig. Forsøk på å kutte ut produksjon av fetost og heller satse på kjerning av smør og ysting av magerost, ble heller ingen god løsning. Fra forsøksperioden april – mai 1862 rapporteres det at melka ikke holdt seg så lenge at den kunne få dannet god nok rømme: «...den løb for hastig sammen, nogle Gange efter 14–16 timers Forløb...». Dette hadde nok sin årsak i at en ikke hadde tilstrekkelig kunnskap om betydningen av å avkjøle melka. Den ble nemlig ikke satt i kjelleren når den kom til

ysteriet, men plassert i et rom oppe i ysteriet. I tillegg gjorde ikke transporten saken noe bedre.

På grunn av at ysteriet helt fra begynnelsen av gikk med tap, ble det nødvendig å ta opp ytterligere lån, og styret slet tungt med drifta allerede etter kort tid. De første åra var likevel preget av optimisme, og selv med minimal fortjeneste, hadde ysteriet i alle fall hatt en positiv innvirkning i distriktet, gjennom at melkeproduksjonen var økt og krøttestellet forbedret.

Flere av ysteriene som etter hvert kom i gang rundt om, hadde også problemer med kvaliteten på produktene sine. Det var tydelig at Norge manglet den grunnleggende fagkunnskapen som skulle til for å oppnå tilfredsstillende resultater. Lenger sør i Europa fantes det land der ostetilvirkning hadde lange tradisjoner, så utveien ble å søke hjelp utenlands. Sveits ble landet Norges Vel først og fremst henvendte seg til for å få hjelp til forbedring av fjøsstell og osteproduksjon. På midten av 1800-tallet kom det derfor en lang rekke sveitsiske ystere og fjøsstellfagfolk til Norge. Allerede så tidlig som i 1851 hadde Norges Vel ansatt sveitseren Andreas Kundert som vandrelærer i fjøs- og melkestall. Etter hvert kom det flere, og de fikk arbeid både i ysterier og på større gårder rundt omkring, spesielt på Østlandet. Norges Vel var formidleren og sørget for opprettelse av agentvirksomhet i Sveits, utarbeidelse av kontrakter m.v.

Det kan nevnes at i 1856 ble Norges første meierisamvirke etablert, i Tolga kommune i Nord-Østerdalen. Bedriften fikk navnet Rausjødalens Meieri, og allerede fra begynnelsen hadde meieriet tilsatt en sveitsisk yster, Caspar Hiestand. Dette foretaket var litt annerledes organisert enn Ringeriges Ysteri, idet det ble anlagt som et setermeieri inne i fjellet. Men bedriften fikk av forskjellige grunner ikke noe langt liv. Bl. a. var transporten av produktene både dyr og lang, da osten ble solgt i Kristiania. En annen årsak var at «kone- ne» hadde problemer med å betro kyrne sine til en utlending! Så etter to sesonger var det slutt med Rausjødalens Meieri. Meieribygningen i Rausjødalen er for øvrig nylig restaurert og står nå som et verdifullt kulturminne over opptakten til den moderne meieridriften i Norge. Regnskapsbøker og andre papirer fra meieridriften ble for en del år siden funnet igjen som isolasjon i veggene da et hus som hadde tilhørt en av andelseierne, skulle restaureres.

Styret for Ringeriges Ysteri var også villige til å satse på en sveitser for om mulig å forbedre produksjonen og oppnå

større lønnsomhet. «Pigen» fikk derfor rett og slett avskjed. Den såkalte «Marie Olsens Methode» som hun var opplært i, hadde vist seg utilstrekkelig.

Høsten 1863 ble så sveitseren Johan Heinrich Disch ansatt som ysterimester ved Ringeriges Ysteri. Disch var fra Kanton Glarus i Sveits, og hadde tidligere bodd på Vallø ved Tønsberg der han var ansatt ved Vallø Saltverk som var eid av de sveitsiske forretningsmennene Peter Blumer og Melchior Tschudy, også de var fra Glarus. I tillegg til saltutvinning, drev firmaet flere andre virksomheter, deriblant et ysteri. Disch var i 1858 blitt enkemann for tredje gang og hadde opplevd en stor personlig tragedie, idet 7 barn, født på Vallø, var døde som små, i tillegg til at barnas mor hadde tatt sitt eget liv! Disch' far døde også på Vallø.

Til Ringerike kom Johan Heinrich Disch flyttende sammen med datteren Anna fra første ekteskap og sønnen Johan Heinrich jr. fra andre ekteskap. Begge var født i Sveits. Dessuten hadde han med seg det eneste gjenlevende barnet fra tredje ekteskap, Johanne Kathrine, født i 1857. Hun var bare 6 år da familien kom til Ringerike og ble «plassert» som pleiebarn hos husmann Helge Henriksen på Bråten gård like ved ysteriet. En annen voksen sønn fra andre ekteskap, Balthasar, kom også til Ringerike og arbeidet bl.a. på Nærstad og Gussgården.

Johan Heinrich Disch var en vel kvalifisert yster og ble karakterisert som en fremragende fagmann. Høsten 1863 satte han i gang, etter at det på grunn av personalskiftet, hadde vært en driftsstans på ca. en måned.

Sønnen, Johan Heinrich jr., fungerte som farens hjelpemann i ysteriet, og datteren Anna var husholderske. Seinere tok Johan Heinrich jr. seg andre jobber, og da overtok Anna som farens hjelper med ysting.

Nå kunne det se ut som forholdene lå bedre til rette for osteproduksjonen. Men problemene var der fortsatt. Transporten av melka var det vanskelig å gjøre noe med. I tillegg led en under mangel på melk. Som tilfellet ofte var på den tida, hadde gårdene knapt med sommerbeite. Derfor var setring en løsning mange måtte ty til. Dette medførte naturlig nok en nedgang i leveransene til ysteriet om sommeren. Men også ellers i året var melkemengden for liten. Gårdbrukerne kunne få levert melk til innbyggerne i Hønefoss, og prisen de fikk der, var som regel høyere enn den ysteriet så seg i stand til å betale. På denne tida pågikk arbeidet med å bygge Randsfjordbanen for fullt (den

ble ferdig i 1868), og mange tilflyttede arbeidere var avtakere av store kvanta melk. Ysteriet betalte opprinnelig 3 skilling for hver pott (0,99651 l) melk, men ble etter en stund nødt til å gå ned til 2 1/2 skilling, en periode endog 2 1/4 skilling, så det var vanskelig å konkurrere.

Med den dårlige økonomien ble det vanskelig å betale avdrag på lånet til Norges Vel. Styret hadde ingen annen utvei enn å søke om utsettelse, noe som ble gjort flere ganger. Blant annet finnes det en søknad datert 16. januar 1864, der styret søkte om avdragsfrihet i 2–3 år. Da hadde de ikke greid å betale noe siden juni 1863.

I 1865 bevilget Norges Vel ysteriet et bidrag på 75 spd., et beløp som skulle dekke halvparten av årslønna til Disch. Styret for ysteriet hadde sendt en utførlig søknad om å få dette tilskuddet. De opplyste at i de 5 åra ysteriet hadde vært i drift, var det ikke lyktes å komme ut med overskudd. Lønnsutgiftene utgjorde årlig 272 spd. og fordelte seg slik: Ysteren 150 spd., medhjelper 50 spd., leiarbeiderske 12 spd. og regnskapsfører 50 spd. Norges Vel bemerket at de syntes lønna til regnskapsføreren var i høyeste laget, andre og større ysterier betalte ikke så mye. Styret anførte i sitt svar at i tillegg til selve regnskapsførselen, måtte regnskapsføreren være til stede hver morgen for å føre inn melkemengden som ble levert og dessuten notere produksjonen for foregående dag. Videre måtte han transportere produktene til byen og selge dem, uten annen kompensasjon enn vanlig kjøregodtgjørelse. Ysteriet fikk som nevnt ovenfor, tilskuddet på 75 spd., men de fikk beskjed om at ordningen ikke ville fortsette. Selv om osten som ble produsert, nå hadde vært av bra kvalitet, den hadde til og med oppnådd premier på utstillinger, fant ikke direksjonen i Norges Vel å kunne oppmuntre til videre drift.

I 1865 foretok Ivar Aaser, på vegne av Norges Vel, en inspeksjonsreise til forskjellige ysterier på Østlandet. Av rapporten som ble skrevet året etter, går det fram at flere hadde de samme problemene å stri med, selv om enkelte ysterier klarte seg noe bedre enn andre. For Ringeriges Ysteris vedkommende sies det at situasjonen har bedret seg noe etter at sveitseren har overtatt. Men det er for lite melk som leveres, noe som i stor grad også skyldes at ysteriet ikke kan ta i mot kveldsmelka, på grunn av holdbarheten. Dette fører til misnøye, særlig hos de største leverandørene, som følgelig må lage smør og magerost selv av kveldsmelka.

Men styret for ysteriet nektet å gi opp. De tillot seg bl.a. å gjøre Norges Vel oppmerksom på en «...ny, fortrinlig ostesort,

der tilvirkes baade i England og allerede i Sverige, der er givet Navn af «Cheddarost...». En yster kunne på selskapets bekostning bli opplært i ysting og etterbehandling av cheddarost. Denne personen kunne så reise rundt til ysteriene og lære opp ysterne. Imidlertid var tilvirkning av cheddarost allerede kjent av Norges Vel, men agronom og meierimester Steen kom i alle fall til Ringerike og lærte Disch å lage cheddarost. Heller ikke dette ble noe spesielt lønnsomt foretak, dessverre.

Det blir mer og mer tydelig at bedriften slet tungt. Skrivelsene som styret sendte til Norges Vel viser imidlertid at de var bestemt på å holde det gående lengst mulig. I tillegg til de vanlige problemene gikk en av de største leverandørene konkurs. Vedkommende hadde over 30 kyr i fjøset, så dette var katastrofalt for melkemengden til ysteriet, selv om han allerede etter kort tid var i ferd med å etablere seg på nytt. Ett lyspunkt var at arbeidet på Randsfjordbanen nærmet seg nå slutten, med den følge at de fleste arbeiderne da ville dra videre til andre anlegg. Mange av dem hadde vært villige til å betale opp til 4 sk. potten for melka, altså nesten dobbelt så mye som ysteriet så seg i stand til å gi.

Den siste søknaden fra ysteriet til Norges Vel som foreligger, er fra 3. februar 1868, og fremdeles nektet styret å gi opp håpet om videre drift. Årslønna til Disch var nå tydeligvis satt ned fra 150 til 140 spd., for søknadssummen om halv lønn til ysteren, er på 70 spd. Direksjonen oversendte søknaden til «Agronom Steen» til uttalelse. Hva svaret ble, er kanskje ikke så vanskelig å tenke seg. Det nærmet seg slutten for Ringeriges Ysteri.

I løpet av 1868 må det hele ha blitt avvirket. Meieribestyrer Kristen Døssland skriver i kapitlet om meieridrift i boka Norderhov kommune at drifta ved Ringeriges Ysteri ble nedlagt allerede i 1866. Etter korrespondansen med Norges Vel å dømme, må de i alle fall ha klart å holde det gående til først på året i 1868. Noe mer konkret om avviklinga foreligger det dessverre ikke.

Men hva skjedde med familien Disch? Ysteren, Johan Heinrich Disch, skaffet seg annet arbeid på Ringerike. I 1871 finner vi han som ysterimester på Vaker gård, der det også skal ha vært et ysteri. Dette året giftet han seg forøvrig for fjerde gang (!), 66 år gammel, med Ingeborg Johanne Olsdatter Kalager som også bodde på Vaker. Samme året fikk de en sønn som ble døpt Johan Vernhardt.

Datteren Anna, som hjalp faren i ysteriet, giftet seg i 1867 med sveitseren Joseph P. Oechsle. Hans oppholdssted er

da oppgitt å være på Thingelstad, og tidligere hadde han vært ansatt hos Andreas Oppen som «...kvægrøkker». Sønnen Johan Heinrich jr. reiste antagelig en del rundt og arbeidet på forskjellige steder, bl.a. var han en periode på Romerike. I 1868 fikk han en datter på Ringerike med Helle Nilsdatter Oppeneie (Oppenhagen). Datteren fikk navnet Anne Bolette. Johan Heinrich jr. reiste, som flere av hans landsmenn og slektninger i Norge, til Amerika hvor han antagelig bosatte seg. Til slutt kan nevnes at Johan Heinrichs datter fra tredje ekteskap, Johanne Kathrine, som ble pleiebarn på Bråten, giftet seg med Edvard Christian Danielsen Hurum.

Ringeriges Ysteri fikk en kort levetid. Det samme var nok tilfelle med flere av disse første meieriforetakene. Sveitserne som kom til Norge, bidro i stor grad til å utvikle og forbedre melkeforedlinga. Men det kan virke som om tida ikke var riktig moden for slike samvirketiltak ennå. Etter hvert som metodene ble forbedret, ikke minst da det fra ca. 1867 ble allment kjent hva avkjøling av melka betydde, kom drift og produksjon sakte, men sikkert i fastere former. Grunnlaget for moderne meieridrift var dermed lagt.

Kilder:

- Stein Tveite: Jord og Gjærning. Trekk av norsk landbruk i 150 år.
Beretning om Det kongelige Selskab for Norges Vel, dets Tilstand og Virksomhed 1862, 1866.
S. Hasund: Det kgl. Selskab for Norges Vel II.
Ola Brænden: Norderhov kommune. 1948. Sem og Slagen bygdebok, bd. I og II.
John Holm: Rausjødalens Meieri. A/L Os Meieri 50 år 1921–71.
Privatarkiv nr. 69, Det kongelige Selskab for Norges Vel. Brev og kopibøker. Riksarkivet, Oslo
Kirkebøker for Sem og Slagen prestegjeld. Kirkebøker for Norderhov prestegjeld. Folketelling 1865.
Genealogical volume of Elm.
Landesarchiv des Kantons Glarus, Sveits. Muntlige kilder.

Forfatteromtale

Astrid Røste Nyhus er født i Norderhov i 1932. Hun er cand.mag. med historie og spesialpedagogikk. Hun arbeidet som lærer i rundt 20 år, og begynte så på Røros-museet der hun var til hun gikk av med pensjon. Hun har fortsatt vikariat og spesialoppdrag på museet. Astrid Røste Nyhus har i en årrekke vært med i redaksjonen for Fjellfolk, lokalhistorisk årbok for Røros-museet.

Minne om Anna Colbjørnsdatter anno 1953

Av Røyne Kyllingstad

Artikkelen om «Anna Colbjørnsdatter og Jonas Ramus i Norderhov kirke» i «Ringerike 2003» vekker til live et minne fra senhøsten 1953 da jeg jobbet som snekker for Kåre Fuglesang under restaureringen av Norderhov kirke. Det var bussholdeplass rett utenfor kirken den gangen og vi fikk av og til besøk av folk som ville se Anna Colbjørnsdatter, men de ble avvist. Kirken var byggeplass og stengt for uvedkommende. En dag ble jeg imidlertid oppmerksom på ei bitte lita gammel dame som hadde kommet seg ubemerket innenfor døra og stod der tydelig både forvirret og fortvilet over synet som møtte henne.

Jeg gikk bort til damen for å forklare situasjonen. Hun hadde reist helt fra Bergen, viste det seg. Og denne turen hadde hun drømt om siden hun var småpike, fortalte hun, nesten på gråten, men det var først nå hadde hun endelig fått anledning til å ta den. Uten at det ble nærmere drøftet, var det likevel klart at en dame i hennes alder kunne man ikke bare anbefale et nytt besøk senere. Så jeg fikk meg ikke til å følge ordre. Gikk i stedet bort og snakket med basen vår, Norman Nilsen fra Åsa. Han trakk litt på det, men OK, vi kunne vel gjøre et unntak for denne ene gangen.

Arm i arm gikk så den gamle og jeg oppover kirkegulvet til lemmen i gulvet, som da var nedgang til kistene. Det var ikke akkurat plant underlag å gå på, nedi der, og så lavt at selv min lille venninne måtte passe hodet sitt. Mørkere og mørkere ble det òg, for lysledningen var kuttet. Lydene gjorde det ikke mindre skummelt heller, vi følte oss nesten som om vi var inni ei stortromme. Kirkegulvet var jo arbeidsgolv både for murere og snekkere, og de jobbet ikke akkurat lydløst. Den lille damen tok godt tak i armen min og jo nærmere kistene vi kom, dess fastere ble grepet. Kistene hadde vi dekket med flere lag Icopal A, som beskyttelse mot støv og fuktighet ovenfra. Skulle vi kunne se noe, måtte pappen vekk, så jeg måtte frigjøre armen. Damen bad med tynn røst om hun i stedet for armen kunne få lov til å holde i skulderen min. Jeg kan fortsatt kjenne handa hennes som ei fugleklo over høgre skulder. Det er nok å nevne Anna Colbjørnsdatters navn, så kjenner jeg den.

Maleri i Norderhov kirke

Anna Colbjørnsdatter.

«Svisj, svisj, svisj». Det hørtes godt i mørket da jeg fjernet Icopal'en. Grepet i skulderen fortalte meg at lyden satte ekstra spiss på stemningen...

Men vi så jo fortsatt ingen ting. Heldigvis for damen, så røkte jeg den gangen og hadde fyrstikker i lomma. Kistelokkene var bygd slik, minnes jeg, at de hadde flatt glass over, og skråstilte glass på begge sider. Fyrstikkflammen holdt jeg på venstre side av Annas ansikt. Det blafret en kort stund. Så ble det bekmørkt til jeg fikk tent en ny. I det flakkende lyset var det ikke mye skjønnhet å spore i det gamle ansiktet med 'oppspist' nese. Og borte i den andre kista kunne vi så vidt skimte at det lyste kvitt i tennene på Jonas. Fyrstikkene sved fingertuppene en for en, og ble slukket i hast. Etter den fjerde eller femte ville min venninne opp igjen, nå forvandlet til en spretten ungdom som formelig danset tilbake mot gulvlemmens lysåpning, og med et par kattermyke sprang kom hun seg raskt og elegant opp den lille trappa.

Vel ute i dagslyset igjen, takket hun så inderlig og ville absolutt betale meg fem kroner for visningen. Det var bra betaling den gangen. For meg som lærling svarte det til to timers lønn. Men jeg hadde ikke hjerte til å ta i mot. Vi avsluttet vårt smule samvær med at jeg fulgte henne til bussholdeplassen. Der tok hun bussen tilbake til Hønefoss og skulle videre med nattog til Bergen. Anna Colbjørnsdatter hadde vært turens eneste mål. Hennes strålende avskjedssmil fortalte at turen hadde vært vellykket.

Kanskje ingen stor hendelse å berette om, men den forteller dog noe om hvor stor plass Anna Colbjørnsdatter en gang hadde i folks minne, selv langt utenfor Ringerike.

Samme året, litt utpå vinteren, ble min far og jeg invitert på kaffe hos våre naboer Karine og Olga Burud. Damene var søstre, den eldste hadde vært sydame, den andre sykepleier. Nå var de begge pensjonister. Av en eller annen grunn kom de på at vi skulle smake på noe eldgammelt hjemmebrent, som hadde stått i ei uåpnet flaske nedi kjelleren, sikkert i tretti år. Når sant skal sies, så smakte det forferdelig. Men seremonien, samt det likørglasset vi fikk etterpå for å svelge ned usmaken, satte oss i godt humør.

Jeg kom da til å fortelle om bergenserinnen og Anna Colbjørnsdatter. Søstrene vekslet noen muntre blikk, og så begynte de å berette. Om den gangen på trettitallet, da de hadde fått i oppdrag å skifte klær på Anna Colbjørnsdatter og mannen. Historien ble fortalt under en del knising og etter hvert sterkt preget av mer og mer uforståelige hentydninger, før de plutselig ser irettesettende på hverandre og tier bom stille. Det var ikke mulig, selv for min far som hadde godt lag med folk, å få dem i gang igjen. Men minespillet røpet at det måtte ha vært et noe spesielt oppdrag, for å si det slik. Måten de begynte fortellingen på, og ansiktsuttrykkene deres, fortalte oss også at det må ha vært mer enn ei skrøne de fortalte. Dessuten, yrkeskombinasjonen sykepleier og sydame var jo som skapt for et slikt oppdrag.

Jeg tør likevel ikke garantere for at det de fortalte, eller rettere antydnet, er sant. Men kanskje noen av dere som leser dette, vet mer om saken?

Forfatteromtale

Røyne Kyllingstad (f. 1933) bor i dag på Furnes i Hedmark. Han er utdannet arkitekt fra NTH og har bl.a arbeidet som regionplan-sjef for Hamar-regionen og avsluttet en omfattende yrkesaktiv karriere som professor ved Arkitekthøgskolen i Oslo. Han skriver bøker og artikler hovedsakelig om samfunnsplanlegging og bygdeutvikling, og mange av våre lesere vil også huske hans nydelige portrett av faren, multikunstneren Ståle Kyllingstad i boken som ble utgitt i 2003.

Bautasteinen over Anna Colbjørnsdatter

Utenfor Norderhov kirke på Ringerike står det en nær fire meter høy bautastein. Den ble reist i 1896 til minne om Anna Colbjørnsdatters krigsinnsats under svenskeslaget ved Norderhov prestegård i 1716. Nordmennene vant som kjent en stor seier over den svenske oberst Löwen og hans 500 veltrenede dragoner.

Av Olav Lindstad

Anna Colbjørnsdatter var datter av Colbjørn Torstensen fra Arneberg i Solør. Han var prest i Sørum da Anna ble født i 1665. Colbjørn var en ivrig bjørneskytter, og det er sagt at «han dugde hertil mer enn til å være prest.»

Sent på året 1681 kom den 32 år gamle trønder Jonas Ramus til herr Colbjørn for å være hans personlige kapellan. Jonas ble tre måneder senere gift med prestens 16-årige datter, Anna. Hun fikk fem barn i løpet av de nærmeste fem årene. I 1690 ble Jonas Ramus utnevnt til sogneprest i Norderhov, og familien flyttet dit.

«Heftet Ringerike» har hatt mange artikler om Anna Colbjørnsdatter. Berit Sagen Ramsfjell har utgitt to bøker om henne. Det jeg beskriver her, er det bildet jeg selv har forsøkt å danne meg av Anna og hennes livsgjerning.

Min interesse for Anna Colbjørnsdatter skyldes flere forhold. Gards- og lokalhistorie har vært min hobby siden skoledagene. Jeg har vokst opp på en av gårdene nær Norderhov kirke, Hverven, som tilhørte Ramusfamilien i tre generasjoner. Min ungdommelige beundring for Anna ble forsterket av min lærer på Kirkeskolen som med glød og innlevelse fortalte om svenskeslaget hin marsnatt i 1716. Under iallfall 25 julemesser første juledag har jeg studert maleriet av henne i Norderhov kirke.

Dette er den tradisjonelle beretningen om svenskeslaget som jeg mener å huske fra mine folkeskoledager:

Den historiske begivenhet fant sted under den store nordiske krig med svensk angrep på Norge. En større norsk styrke lå i Lier nær Drammen. Svenskene ville komme nordmennene i ryggen, og oberst

Axel Löwen ble sendt med 500 ryttere over Hadeland hvor de herjet og brente der de for fram. Hardest gikk det utover prestegårdene. Anna Colbjørnsdatter hadde fått høre at svenskene var på veg til Norderhov. Hun forberedte mye mat og enda mer sterkt drikke. (Prestegardene brente sitt eget brennevin den gang.) Svenskene kom til Norderhov 28. mars ved 10-tida om kvelden. De slo leir, satte ut vakter, åt, drakk – og sparte prestegarden for sine vanlige herjinger.

Annas listige spill fortsatte. På slutten av festen tok hun med seg en tjenestejente og ba om en samtale med oberst Löwen. Anna ville gjerne få sende tjenestejenta til en nabogård for å låne krydder til nattmaten. Den erfarne kriger oberst Löwen gikk under tvil med på det. Tjenestejenta fikk som planlagt gitt beskjed til de norske styrkene ved Stein gård. Nordmennene slo til samme natt. 40 svensker ble drept, 130 mann med oberst Löwen ble tatt til fange og resten av dragonene flyktet.

Det var godt stoff for et guttesinn som var sterkt opptatt av dramatiske hendelser og helteinnsats. Overfor slekt og venner kunne jeg med stolthet fortelle at vår berømte krigsheltinne ennå lå balsamert i et mørkt rom under kirkegolvet.

Årene gikk. Historieforskningen pekte på nye resultater og teorier. I et leksikon sies det at «Anna Colbjørnsdatters bedrifter under krigen er blitt sterkt utsmykket av tradisjonen.» I en annen bok påstås det at alt om Annas innsats i svenskeslaget bare var oppspinn.

Ja vel, men hva skulle vi ringerikinger gjøre? Rive ned bautaen over Anna? – Jeg følte meg forpliktet til å forsvare min falmete ungdomsheltinne, derfor leste jeg alt jeg kunne komme over om Anna.

Mye tydet på at folk i Norderhov like etter hendelsen ikke tillot Anna noen stor innsats under selve slaget. Sagnene om henne har trolig oppstått senere. Hvilke grunner måtte så lokalsamfunnet ha for å gi henne dette hederlige ettermåle?

Jeg tror det må være flere forklaringer på det. Noen av dem er knyttet til Annas formelle posisjon – andre til hennes personlighet.

For det første var svenskeslaget i Norderhov en stor norsk militærseier som måtte gi grobunn for fantasifulle beretninger om norsk helteinnsats. Anna

Foto: Bjørn Geirr Harsson

Minnestøtten over Anna Colbjørnsdatter.

var iallefall tilstede under hele slaget. To av Annas yngre halvbrødre, Hans og Peder Colbjørnsen, høstet stor militær ære noe senere i krigen. Anna var prestekone og til og med gift med en av tidens mest lærde menn og flittigste forfattere, hr. Jonas Ramus. –Alt dette ga høy status.

Annas personlighet og livsskjebne tror jeg likevel har betydd mer for lokalsamfunnets vurdering av henne. –Anna ble som nevnt gift 16 år gammel. Hun fikk i rask rekkefølge fem barn, men deretter ble det heller ikke flere. Annas helse ble varig svekket av fødslene.

Eldste sønnen til det berømte preste-paret, Ole Ramus, ble – «etter en Svirenat» – drept i et slagsmål som han selv hadde startet. Den neste sønnen, Daniel Ramus, var utdannet prest og overtok embetet etter faren. Han døde ugift 43 år gammel. Den eldste datteren, Johanne, ble gift med fogd Lars Michelsen, og de fikk en datter, Anna Larsdatter (1717–91). Johanne døde like etter datterens fødsel. Forholdet mellom Anna Colbjørnsdatter og hennes sviger-sønn, Lars Michelsen, var meget dårlig, ikke minst på grunn av en rettssak mellom dem om eiendomsretten til Hverven.

Annas yngste datter, Anna Sophie, døde

ugift 35 år gammel. Den yngste sønnen, Christian, studerte i utlandet og omkom trolig under en pest i Hamburg. – Jonas Ramus var syk under svenskeslaget, og døde to år senere.

Da Anna Colbjørnsdatter døde 71 år gammel i 1736 hadde hun fulgt sin mann og alle sine fem barn til graven.

Det ble sagt om Anna Colbjørnsdatter at hun var en klok, dyktig, rettenkende og gavmild kvinne.

Min påstand blir så den at Anna

Colbjørnsdatters formelle posisjon, men enda mer hennes harde familieskjebne og fine personlighet, skapte et ønske i lokalsamfunnet om å gi Anna et ærefullt ettermæle. Dette ble oppnådd ved å tillegge henne rollen som krigshelt. Denne rollen ble så senere utsmykket og utnyttet i vår nasjonale frigjøring, hvor det jo er behov også for krigshelter. Bautasteinen over Anna Colbjørnsdatter ved Norderhov kirke er i virkeligheten trolig mer et minne over en høyt respektert og avholdt

hverdagshelt – enn en krigshelt. Steinen bør ikke være mindre berettiget av den grunn.

Forfatteromtale

Olav Lindstad er født i Grue (1932), oppvokst på Hverven i Norderhov og bor nå i Bærum. Han er landbruksutdannet og har arbeidet med u-hjelp og var ansatt i NORAD. Han har skrevet en del lokalhistoriske artikler, bl.a. om Hvervens historie i Heftet Ringerike.

Foto: Bjørn Geirr Harsson

«Fattiggutt fra Ådalen» ble storfarmer i USA

Ingen hadde fantasi til å ane at det lille nurket som ble født 22. februar 1846 skulle bli en av de største farmerne i Midt-Vesten. Men ådølingen Fingal Gulbrandsen Enger etterlot seg to svære farmer med til sammen 45 000 mål jord, og et omdømme som kalte ham «Kongen av Goosen». Han var den første «hvite» som etablerte seg ved Goose River i Nord-Dakota og ga navn til det første territoriet i Steele County, Enger Township.

Av Kolbjørn Gulliksen

Fingal ble født i Hedalen, som det tredje av Eli Aslesdatter, født Lunde, og Gulbrand Trondsens barn. Gulbrand døde da Fingal var vel to år gammel og Eli giftet seg med Gulbrand Christoffersen på Nordre Enger. Den farløse gutten fikk en vanskelig oppvekst og er i amerikanske skrifter benevnt som «Fattiggutten fra Ådal». Han var uvanlig sterk og det var ikke tilfeldig at han tjente sine penger til amerikareisen ved å ro passasjerer og gods fra Finsand til Sørumsund. Tidlig ble han fenget av beretningene om det forjettede landet Amerika, der man kunne få gratis jord. I 1869 hadde han tjent de nødvendige 73 specidaler til å emigrere.

Det første året var han farmerarbeider hos sin onkel, Peder Lunde i Albert Lea, Minnesota, men dro senere nordover til byen Fargo i Nord-Dakota, nærmere ødemarken. Vinterstid jobbet han på den nylagte jernbanen, Northern Pacific Railroad, før han i mai samlet alt han eide i en ryggsekk, og sammen med to andre i samme ærend vandret nordover langs Red Riverfloden. Ved Goose River, fant de jomfruelig land, ni dagsturer fra Fargo. Et fint, flatt landskap med litt skog og skulderhøyt prairiegras. Han hugg sitt «bumerke» i et etikett for å vise andre landsøkere at området var hans. Et hull i bakken, dekket med kvist og gras, var hans nye hjem.

Fingal trengte penger og gikk tilbake til Fargo. Der fikk han jobb i Hudson Bay Company, som hadde store kornlagre i byen. Han bar kornsekker fra lektere på Red River til lagrene. Med sine kjempe-

Foto: Ukjent

Fingal Enger fra Ådal.

krefter bar han to sekker ad gangen mens de andre klarte en. Dermed fikk han dobbelt lønn.

Det ga penger til å kjøpte trematerialer, såkorn og utstyr til nydyrking. Han leide et oksespann til å frakte dette til Goose River og sitt nye hjem.

Han reiste opp et kombinert torv og treskur på 12 kvadrat for å overvintre. Så dyrket han opp 20 mål jord for kornsåing til våren. Dette var en betingelse for å kunne «Hoomsteade» jord.

Alt første året fikk han gode avlinger på den fruktbare jorden og solgte nok korn til å kjøpe et oksespann for å utvide farmen. Det kom stadig nye bosettere til Goose River og etter tre år var det nesten 100 innbyggere, hvorav mange fra Norge. Siden Fingal var først på stedet var han til god hjelp for nordmennene.

En av naboenes var Nels Oleson som kom med kona Gjertrud Petersen Nyhus (foreldre fra Sigdal) og to barn fra Freeborn, Minnesota for å søke nytt land. Hans foreldre var utvandret fra Valdres. Nels døde i en tragisk ulykke i 1873 og Fingal giftet seg med enken. Til sammen fikk de ni barn.

Det første settlementet ved Goose River ble etablert og fikk navnet Enger Township. Fingal var en foregangsmann på stedet som vokste raskt. Han fulgte med i den rivende tekniske utviklingen og var den første som skaffet seg treskeverk. Nybyggingen skjedde på indiansk territorium, men Fingal sørget for god kontakt med de etter hvert utstøtte indianerne. Han hadde ingen problemer med disse og

Foto: Ukjent

Fingal Engers kone Gjertrud Pedersdatter Nyhus (foreldre fra Sigdal).

kunne sikre seg ny jord etter nybyggere som reiste fra området etter konflikt med urinnbyggerne.

I 1889 bygde han nytt og større hus, det eneste på to etasjer i territoriet og i norsk byggestil.

Fingal var sterkt engasjert i å utvikle lokalmiljøet. Han var kristelig engasjert og var med å stifte den første lokale menigheten. Den fikk navnet Hol norske menighet, fordi de fleste norske nybyggere kom fra Hallingdal. Da kirken som ble bygget på dugnad ble ødelagt av en tornado stilte han sitt eget hus til disposisjon til kirkelige handlinger.

Innbyggertallet ble så stort at det settlementet ble delt i fire kirkekretser. Fingal organiserte Little Forks menighet og ga tomt til både ny kirke og gravplass. Han

Foto: Ukjent

Fingal Engen fra Ådal og hans kone Gjertrud Pedersdatter Nyhus foran sitt lille, beskjedne hjem da de giftet seg i 1875. Gutten til venstre er naboenes sønn.

bekostet også reise og opphold for to ungdommer som ville studere teologi i Norge, på betingelse av at de kom tilbake som norsktalende prester.

Området var særlig egnet for korndyrking og Fingal bygde to kornsiloer på eiendommen samt en ved jernbanen som ble anlagt. Han importerte også brukshester fra Frankrike, som erstatning for oksespannene.

At Fingal var en driftig kar med evne til å tjene penger bevises ved at da han kjøpte den store Grandinfarmen i nærheten av Portland, betalte han kjøpesummen på 93 000 dollar kontant, i følge beretningen.

Hans anseelse i distriktet økte stadig og han fikk en rekke tillitsverv. Han kom med i styret for den lokale banken, i utdanningsinstitusjonen Augsburg Seminar og i Grand Forks diakonissesykehjem. Til alle disse ga han store pengebeløp.

Fingal hadde stor kjærlighet til dyr og dette ble etter sagnet hans bane. Han deltok aktivt ute på sin store eiendom da et voldsomt uvær plutselig satte inn. Han sørget for at alle dyrene ble tatt vare på før han selv søkte ly, helt gjennomvåt. Dette ga lungebetennelse som han døde av, i august 1913, 67 år gammel. Dødsfallet tok

så sterkt på hans kone at hun også døde i november samme år.

På Little Forks gravlund sørget etterkommerne for et stort monument på gravstedet. Her er begge foreldrene meislet ut i marmor med hånden under kinnet og blikket vendt mot nybyggerhjemmet.

Den norsk-amerikanske forfatteren Peder Nelsson har i sin bok «Veien og vidden» et helt avsnitt om Fingal Enger som «Kongen av Goose River». Han er fyldig beskrevet i 100-årsskriftet for byen Nortwood, som i dag er nærmeste by. Pioneren er omtalt i flere norskamerikanske aviser.

Det store familiehjemmet han bygde i 1889 ble i fjor restaurert og flyttet til det lokale museet, et symbol på hans anseelse i distriktet.

I et amerikansk tidsskrift om «Nybyggerliv» er en episode om Gjertrud og Fingals vielse beskrevet. Da de giftet seg i 1875 var det fortsatt ingen kirke i distriktet, men en norsktalende prest reiste sommerstid rundt i nybyggerstrøkene. Bryllupsdagen hadde pastor Hagebø gudstjeneste i Halvor Bergs hjem, ca. 9 kilometer unna. Gjertrud og Fingal gikk i hjemmesydd nye klær til vielsen. Det

var dårlig vær denne dagen og underveis så de ei ku som hadde gått seg fast i søle like ved en bekk. Som dyrevenner kunne de ikke unnlate å hjelpe og møtte presten både gjennomvåte og sølete. Men de ble viet.

Forfatteromtale

Kolbjørn Gulliksen er født i 1931 på Østre Toten. Etter artium gikk han på infanteriets befalsskole og var ansatt i Forsvaret i 15 år. Siden var han journalist i Ringerikes Blad og Drammens Tidende og var redaktør i Hadeland. Han avsluttet yrkeslivet som journalist i Aftenposten. Han har hatt idrett som hobby i alle år. I egenskap av internasjonal hoppdommer hadde han mange utenlandsturer og dømte i to verdensmesterskap. Han er bosatt i Hønefoss.

Aslaug Kvernberg til minne

Av Bjørn Knoph

Aslaug Kvernberg døde 2. januar 2004, og med henne mistet Heftet Ringerike en av sine gamle venner. Humor, barsk selvironi og slagferdighet var hennes varemerke. Sorgen ved hennes bortgang blir blandet med mange muntre minner om et spill levende, uforferdet menneske som levde for fullt. Hun fikk utrettet utrolig mye og opplevde mye i sitt nesten 90 år lange liv. Hun var journalist av yrke, og tar vi ikke feil, debuterte hun som reporter for Dagbladet under ski-VM i Chamonix – mindre kunne ikke gjøre det. Senere arbeidet hun for Ringerikes Blad og for Drammens Tidende og Buskeruds Blad og deretter i et par dameblader og i Folkehelsen og Norsk Husflid, der hun var redaktør.

Hun var med i ledelsen av Heftet Ringerike en tid, og var med å dra i gang Ringerike Historielag. I en periode arrangerte hun rusleturer i Hønefoss for historieinteresserte, og deltakerne glemmer ikke de turene. Hun var full av historier om byen og dens innbyggere og hadde tallrike muntre episoder å fortelle. Aslaug skulle selvfølgelig ha skrevet ned sine erindringer fra barne- og ungdomstiden, men det var grenser for hva selv hun maktet ved siden av å være yrkesaktiv, husmor og mor, pendler og redaktør. Litt tid til å gå på ski måtte hun også ha. Moren var en av de første kvinnelige skiløpere på Norefjell, og Aslaug fulgte i hennes skispor. Et år for ikke så skrekkelig lenge siden gikk hun i Nordmarka så lenge det var noen snøflekker der, Skarverennet fulgte, og

deretter dro fruen til Finnmark og videre til Svalbard for å gå på ski. Slik var Aslaug.

«Ei gærnehei i hele sitt liv», skrev Reidun Kvaale om henne i «Kvinner i norsk presse gjennom 50 år». Ei likandes gærnehei som vennene vil savne lenge.

Foto: Bjørn Knoph

Aslaug Kvernberg 08.06.1914–02.01.2004.

Nå får du skadeforsikring i banken

Vi er ikke lenger bare banken din, vi er blitt forsikringsselskapet ditt også. Det du finansierer hos oss skal du også få forsikret hos oss. Fra nå av kan du snakke med kunderådgiveren i banken uansett om det gjelder bank eller forsikring.

Handler du raskt og forsikrer bilen din hos oss får du ikke bonustap ved første skade.

Toppforsikrer du boligen din får du dessuten en trygghetsgaranti som gjør at alt du kjøper i løpet av det første året automatisk inkluderes i forsikringen.

Snakk med en kunderådgiver i SpareBank 1 enten det gjelder forsikring av bil, båt, bolig, reise eller andre ting.

Enklere, bedre og mer praktisk skadeforsikring

SpareBank **1** Ringerike

**Formålet med
Hftet Ringerike**
*er å fremme interesse for, samle
og formidle folkeminne og
lokal historie med tilknytning
til Ringerike.*

9 788299 683333

ISBN 82-996833-3-5